

ISSN 0494-7304 0207-4567

TARTU ÜLIKOOLI
TOIMETISED

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

910

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1918-1940

Raamatukogu töid
VIII

TARTU 1990

TARTU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
Alustatud 1893.a. ВІСНІК 910 ВЫПУСК Основаны в 1893.g.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1918-1940

Raamatukogu töid
VIII

TARTU 1990

Redaktsioonikolleegium: M. Ermel, S. Issakov, M. Kümnik,
A. Norberg, L. Peep, M. Rand, L. Tiik, U. Tõnnov

Koostanud K. Noodla

Toimetanud M. Ermel ja R. Saukas

Retsenseerinud L. Laidvee

SAATEKS

Esimese maailmasõja aastad ja vahetult sellele järgnev aeg on üks keerulisemaid perioode Tartu ülikooli raamatukogu pikas ajaloos. Aastatel 1915-1917 evakueeriti raamatukogu fondid koos teiste ülikooli allasutuste varadega sõja eest Venemaale. Vahepeal soikunud õppetöö ülikoolis algas uuesti 1919. a. lõpul. Tartu ülikoolist sai noore Eesti Vabariigi rahvusülikool, kus õppetöö hakkas toimuma esmakordselt eesti keeles (varem saksa ja vene keeles). Selleks ajaks oli raamatukogus umb. 26 000 - 27 000 köidet. Vastavalt 2.veebr. 1920 Nõukogude Venemaa ja Eesti Vabariigi vahel sõlmitud rahulepingule reevakueeriti raamatukogu varad (umb. 450 000 köidet) sama aasta augustis-septembris Tartusse tagasi. Juba järgmisel kevadel oli raamatukogu lugejate käsutuses. Tartu ülikoolist hakati kujundama rahvuslikku kõrgkooli ja see seadis uued ülesanded ka tema raamatukogule. 1.jaan. 1920 kinnitati raamatukogu juhatajaks klassikalise filoloogi haridusega gümnaasiumiõpetaja Friedrich Puksoo (1890-1969), kes oli selles ametis kuni 1944. a. augustini. Välismaal õppereisidel omandatud kogemusi kasutades asus noor energiline ja laia haardega juhataja väikese, aga väga teotahelise kollektiiviga tööle.

Rahvusülikooli vajadustest lähtuvalt teisesenes komplekteerimispoliitika. Esiplaanile tõusis eestikeelse ja Eesti-ainelise kirjanduse muretsemine. Küllaltki kiiresti taastati sõja tõttu katkenud välissidemed. Laialdase publikatsioonide vahetamisega rajati teaduse maailmataset peegeldav raamatufond ning tutvustati ülikooli õppejõudude töid raja taga. Raamatukogu väliskontaktid sel perioodil ei piirdunud ainult trükiste vahetamise ja vastastikuse laenutamisega, vaid hõlmasid ka informatsioonilist koostööd. Oluliselt teisesenes raamatukogu sisemine korraldus, reorganiseeriti fondide struktuur ja kataloogisüsteem, raamatukogu varad muutusid hõlpsasti kättesaadavaks nii ülikooli õppejõududele ja üliõpilastele kui ka lugejatele väljastpoolt ülikooli. Raamatukogu varasid tutvustas mitu trükikataloogi. Suure tähtsusega

oli jooksva arvestav-registreeriva bibliograafia "Eesti raamatute üldnimestik" (1924-1939) koostamine ja avaldamine. Juhataja enda teadustöö eesti raamatu ja trükikunsti ajaloo vallas sai kodumaal teedrajavaks.

Kahekümnendate aastate algus oli raamatukogule põhiliste ümberkorralduste ja suunaseadmiste aastateks, kolmekümnendad kujunesid aga saavutatu täiustamise ja avardamise ajaks. Raamatukogu tähtsus kasvas aasta-aastalt nii ülikoolis, Bestis kui ka välismaal. Ta oli suurim raamatukogu Bestis - 1940. a. oli fondides üle 700 000 köite. Selle ajajärgu olulisemaks tunnuseks oli avatus rahvusvaheliseks suhtlemiseks, millega raamatukogu täitis edukalt oma missiooni - olla kultuurivahendaja nii ajas kui ruumis.

Seda viljakat perioodi raamatukogu ajaloos pole seni piisava põhjalikkusega käsitletud. Arvesse tulevad P. Puksoo ja M. Ermeli käsitlused ning K. Noodla sisukas uurimus "Friedrich Puksoo elu ja töö" kogumikus "Friedrich Puksoo 1890-1969" (Trt., 1990).

Käesolevas artiklikogumikus on detailsemalt käsitletud raamatukogu töö eri valdkondi nendel aastatel. Siin avaldatavad uurimistulemused jõudsid esmakordselt avalikkuse ette Tartu Ülikooli Raamatukogu XI teaduskonverentsil 1987. a. Paljudele autoritele on see esimeseks teaduslikuks publikatsiooniks.

PREFATORY NOTE

WW I and the years following it can be described as one of the most complicated periods in the long history of TUL. In 1915-1917 the library stocks were evacuated to Russia together with other possessions of university institutions. Lectures were resumed towards the end of 1919. Tartu University became the national university of the young Republic of Estonia, and for the first time lectures were delivered in Estonian (formerly in German and Russian). By that time the library stocks comprised 26,000-27,000 volumes. According to Tartu Peace Treaty concluded between Soviet Russia and the Republic of Estonia on February 2, 1920, library possessions were re-evacuated (about 450,000 volumes) in August and September of the same year. The following spring the library opened its doors to readers. The status of Tartu University as the national university set forward new tasks to the library as well. From January 1, 1920 till the August of 1944 the post of library director was occupied by Friedrich Puksoo (1890-1969), high school teacher educated as a classical philologist. The young and energetic director set to work together with a small but industrious staff, determined to make use of experience gained on study trips abroad.

Proceeding from the needs of the national university the policy of acquisition changed completely. Obtaining literature in Estonian and about Estonia rose to the foreground. Foreign ties that had broken off due to the war were restored in a short time. Via exchange of publications the stocks were replenished to represent the world level in scientific development. At the same time works by university lecturers got to be known abroad. Foreign contacts were not confined to exchange of publications and mutual loans, but comprised co-operation in information service as well. The inner organization of the library was changed considerably together with the structure of the stocks. The catalogue system was reorganized so that the library treasures were easily acces-

sible to lecturers, students and readers outside the university. Several printed catalogues were published to acquaint readers with the library stocks. A very important task was the compiling and publishing of the current accounting - registering bibliography "The General Catalogue of Estonian Books" (1924-1939). Library director studied the history of Estonian books and art of printing, his scientific work was a pioneering one in the field.

During the early 1920s the library carried out the basic changes and set down perspectives for the future, while during the 1930s everything was improved and further developed. The importance of the library constantly grew in the university, in Estonia and abroad. It was the richest library in Estonia - by 1940 the stocks counted more than 700,000 volumes. The most important feature of the era was openness in international relations, thus the library could fulfil its mission as a cultural medium in time and space.

Unfortunately, this fruitful period in the history of the library has not been written about with the profundity it deserves. Works by F. Puksoo and M. Ermel can be mentioned here as well as a substantial study by K. Noodla "The Life and Work of Friedrich Puksoo" that has been published in the collection "Friedrich Puksoo 1890-1969" (Tartu, 1990).

The present collection of articles represents several fields of work in the library during the given period. The results of scientific study published here were first presented on the 11th scientific conference of TUL in 1987. For many authors this is their debut in scientific publications.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Годы первой мировой войны и последующее за ними время - один из самых сложных периодов в долгой истории Библиотеки Тартуского университета. В 1915-1917 гг. фонды библиотеки вместе с другим имуществом, принадлежавшим университету, эвакуировали в Россию. Прерванная учебная работа вновь началась в конце 1919 г. Тартуский университет стал национальным университетом молодой Эстонской Республики, в котором обучение впервые стало осуществляться на эстонском языке (ранее - на немецком и русском языках). К этому времени насчитывалось приблизительно 26 000 - 27 000 томов. Согласно мирному договору, заключенному 2 февраля 1920 г. между Советской Россией и Эстонской Республикой, в августе-сентябре этого же года эвакуировали имущество библиотеки (около 450 000 томов). Уже весной следующего года библиотека была к услугам читателей. Из Тартуского университета стала формироваться национальная высшая школа, и это поставило новые задачи перед ее библиотекой. 1 января 1920 г. заведующим библиотекой утвердили учителя гимназии с классическим филологическим образованием Фридриха Пуксоо (1890-1969), который был на этой должности до августа 1944 г. Используя опыт, приобретенный в учебных поездках за границу, молодой, энергичный, с широким кругом знаний заведующий приступил к работе с небольшим, но очень работоспособным коллективом.

Комплектование стало проводиться с учетом потребностей национального университета. Первоочередной задачей явилось приобретение эстоноязычной литературы и литературы, касающейся Эстонии. Довольно быстро были восстановлены прерванные войной связи с заграницей. Путем широкого обмена публикациями создали книжный фонд, отражающий мировой уровень науки, и познакомили зарубежных ученых с трудами преподавателей университета. В данный период зарубежные контакты с заграницей не ограничивались только обменом произведениями печати и взаимным абонементом, но включали и информационное сотрудничество. Существенно изменился внутренний порядок библиотеки,

реорганизовали структуру фондов и систему каталогов. Достояние библиотеки стало легко доступным как для преподавателей и студентов университета, так и для внеуниверситетских читателей. Несколько печатных каталогов знакомили с фондами библиотеки. Большое значение имело составление и публикация текущей учетно-регистрационной библиографии " Eesti raamatute üldnimestik " (1924-1939). Научные работы заведующего университетской библиотекой в области истории эстонской книги и книгопечатания стали основополагающими в Эстонии.

Начало 20-х годов были для библиотеки годами основных преобразований и определения направлений, а 30-е годы - временем совершенствования и расширения достигнутого.

Значение библиотеки росло из года в год не только в пределах университета и Эстонии, но и за рубежом. Она была самой большой библиотекой в Эстонии - в 1940 г. в ее фондах насчитывалось более 700 000 томов. Существенным признаком этого периода была свобода международных общений, благодаря чему библиотека успешно выполняла свою миссию - быть посредником культуры как во времени, так и в пространстве.

Этот плодотворный период в истории библиотеки до сих пор с достаточной основательностью не изучен. Можно упомянуть лишь исследования Ф.Пуксоо и М.Эрмель, а также содержательное исследование К.Ноодла "Жизнь и деятельность Фридриха Пуксоо" в сборнике "Фридрих Пуксоо 1890-1969" (Тарту, 1990).

В настоящем сборнике статей детально рассмотрены различные стороны в работе библиотеки тех лет. Публикуемые здесь результаты исследований впервые прозвучали открыто на XI научной конференции Библиотеки Тартуского университета в 1987 г. Для многих авторов это первые научные публикации.

EESTIKEELSE KIRJANDUSE JA ESTICA KOMPLEKTEERIMINE

Heili Kase

Käesolev artikkel püüab anda ülevaate eestikeelse kirjanduse ja Estica komplekteerimisest Tartu ülikooli raamatukogus aastail 1918-1940. Silmas on peetud kõiki komplekteerimisallikaid: sundeksemplar, ostud, annetused, vahetus.

Esti Vabariigi Tartu Ülikool avati pidulikult 1. dets. 1919.a. Rahvusülikooli loomisega seati esiplaanile rahvusliku haritlaskonna ettevalmistamine ja rahvusteaduste edendamine. Kuna õpetus ülikoolis pidi hakkama toimuma eesti keeles, kerkis esile vajadus ka eestikeelse kirjanduse järele. Ülikooli raamatukogu pidi muretsema uurimis- ja õppetööks tarvisminevat kirjandust kõikidelt teadusaladelt ja komplekteerima ka eestikeelseid ja Bestisse puutuvaid trükiseid /8, l. 1/.

Üheks tähtsamaks ülesandeks raamatukogus kujuneski vastava osakonna loomine. Osakonda hakati nimetama Eesti- e. Estica-osakonnaks, kuhu koondati eestikeelne ja Bestit ning teisi endisi Balti kubermange (Esti-, Liivi- ja Kuramaa) käsitlevad ning siit pärinevate autorite muukeelsed teosed. Osakond jagunes kaheks: 1) eestikeelne ja 2) muukeelne kirjandus e. Baltica.^{*} Ruumi kokkuhoidmiseks loobuti raamatute paigutamisel kohmakast sisulisest liigitamisest. Trükised asetati riiulitele formaadi järgi järjenumbriliselt, tähiseks formaadi märkivad A, B, C ja D (näit. A-1111). Baltica-osa sai lisatähise Estica (näit. Estica A-1111).

Äärmiselt oluline ÜR-ile oli 1918.a. trükiseadusega omandatud tasuta sundeksemplari õigus, mis pidi kindlustama uue osakonna ilmuva kirjandusega.

^{*} Baltica, Estonica ja Estica mõiste kujunemisest vt. V. Milleri artikleid: Estonica mõiste areng ja olukord raamatukogudes // Eesti raamat ja raamatukogu. Tln., 1981. Lk. 94-105. (Nõukogude Eesti raamatukogundus; 11) ja Baltika, tema kujunemine ja määrang // Miller, V. Minevikust tulevikku: Artikleid ja ettekandeid 1940-1970. Tln., 1972. Lk. 91-104.

Vanema kirjanduse osas oli alustrajavaks ajaloo professor Richard Hausmanni 4288-kõiteline Baltica-aineline erakogu, mille omanikuks ÜR sai 1918.a. /13, lk. 302, 304/.

Hulk väärtuslikku Baltica't saadi 1919.-1920. a. emigreerunud sakslastelt. 1919. a. esimesel poolel koondati Lõuna-Eesti Kunstikaitse Toimkonna ülesandel raamatukokku hoiule endiste mõisaomanike (Kurista mõisa omaniku Samson von Himelstierna, Raadi mõisa omaniku von Liphardti, Karlova mõisa omaniku Bulgarini jt.) kogud. Deponeeritud koidete arv tõusis 46 250-ni.

1920. a. sügisel jõudsid Venemaalt pärale ülikooli raamatukogu varad, mis sinna sõja ajal olid viidud ning Tartu rahulepinguga tagastamisele kuulusid. Venemaalt saabunud kirjanduse hulgas oli ka viis kasti eestikeelset ja Baltica-kirjandust, mis liideti Eesti-osakonnaga.

Olgu siinkohal märgitud, et kohalikku, sh. ka eestikeelset trükiteodangut koguti TÜ raamatukogus juba 19. saj. algusest. Ilmuva kirjanduse osas löid kogule aluse ülikooli juures tegutsenud tsensuurikomiteelt saadud kontrolleksemplarid. Esimesed sissekanded üleantud raamatutest pärinevad 1812. aastast. Pärast tsensuurikomitee eraldamist ülikoolist 1826. aastal sõltus tsensorieksemplaride saamine raamatukoguhoidja aktiivsusest ning tsensurist. Eestikeelsed raamatud ja pisitrükised koos muu Baltica'ga moodustasid ühise tsensuuriosakonna (tähis Cens. - Censurabteilung) /15, lk. 3-7/. 1896. aastast sai ÜR Trükiasjade Peavalitsuselt Peterburist sundeksemplari Vene riigis ilmuvaist eesti- ja läti keelsest trükistest. 20. saj. algul eraldati eestikeelsed raamatud muust tsensuurikirjandusest ning need said uue tähise Est. (Estica) /15, lk. 7/.

Peale eelpool nimetatute eraldati reevakueeritud kogudest Estica'sse veel Baltimaade ajalugu (580 kd.), Balti kubermangude kohalikku õigust käsitlev kirjandus (umb. 300 kd.) ja teistest osakondadest kõik Baltimaadesse puutuvad teosed (ligi 100 kd.) /13, lk. 304/.

Kuna raamatukogus muutus nüüd tõsiseks probleemiks hoidlapinna nappus, hakati hoiulolevaid mõisakogusid omanikele tagastama, kuid nii mõnigi käsikiri ja raamat osteti või annetati ülikooli raamatukogule. Näiteks 1922. a. omandati H. Samsoni kogust Baltimaid puudutavaid käsikirju ja 19 raamatut. Vahetuse korras saadi Riia linnaraamatukogust vanemat Baltica't, vastu läkitati tsaariajal tsensorieksemplarina

saadud lätikeelseid trükiseid. 1929.a. iseloomustas juhataja F.Puksoo kõnealust osakonda järgmiselt: "Sellest ajast peale on muukeelne Estica osakond jõudsasti kasvanud - kõidete arv on tõusnud 9000-ni ja kuigi temas puuduvad Riia ning Tallinna ajalehed, on ta omal alal üldse kõige täielikum kogu" /13, lk. 304/.

Eesti trükitoodangu saamisega oli raamatukogul probleeme, eriti ajalehtede ja ajakirjade osas. Vaadeldava perioodi algul saabusid sundeksemplarid lünklikult ja suurte partiidena pikkade ajavahemike järel. Näiteks esimene raamatupakk (125 trükist) saadi 1918. a. oktoobris Saksa okupatsioonivõimude pressiosakonnast. Järgmine sundeksemplaride saadeti (655 trükist) saabus Eesti Vabariigi Siseministeeriumilt 1919. a. oktoobris. 1920.a. veebruaris saadi 1274 trükist (sh. laulu-lehed ja muud pisitrükised) /1, l. 163/. Raamatukogu töötajatel (Karl Weltmann, Villem Grünthal, Friedrich Puksoo) tuli puuduvate eksemplaride muretsemiseks saata järelepärimisi trükiasjade osakonnale, pöörduda otse ajalehtede ja ajakirjade toimetuste ning kirjastuste poole. Sellekohase soovitusse andis siseministeeriumi trükiasjade osakond oma kirjas raamatukogule 12. apr. 1920. a. /11, l. 28/. Igatahes kirjutab F. Puksoo 1922. a. suvel "Postimehes" Saksa rahvusraamatukogudest, kellele kirjastused saatsid sundeksemplare vabatahtlikult, ja lisab: "Meil Eestis on seisukord koguni teine: ehk küll kirjastajad on kohustatud sunni viisil siseministeeriumi 10 eksemplari saatma, saavad meie raamatukogud vaevalt 2/3 kõigist trükitud raamatutest. Loodame, et asjaolu paraneb uue trükiseaduse maksmapanemise järel." /16, nr. 167, lk. 5/.

Uus trükiseadus 1923. a. aprillist määras tähtsamatele raamatukogudele, sh. ka Tartu Ülikooli Raamatukogule, kaks sundeksemplari igast Eestis ilmunud trükisest. Nende kohaletoomise eest pidid vastutama kohalikud politseiülemad, hiljem prefektid /19, lk. 313/. Nüüdsest muutus sundeksemplaride saamine regulaarsemaks. Uus seadus võimaldas raamatukogul endal puuduvate eksemplaride viivitamatut nõudmist ilma siseministeeriumi vahetalituseta. Siiski tuli palju vaeva näha puudujäänud trükiste kättesaamiseks. Raamatukogu nõudis kogu täielikkust eesmärgiks seades sundeksemplare ka konfiskeeritud ja arestitud raamatutest, samuti küsiti kirjastustelt väikesetiraažilisi väljaandeid, mis sundeksemplari alla ei

kuulunud. Mõnikord oli trükikoda unustanud saata suure raamatu väikesed saksakeelsed kokkuvõtted. Nii küsis F. Puksoo Tartu-Valga prefektuurilt: "Kuna ülikooli raamatukokku 3.10. 1933 sündeksemplaridena saadetud raamatuil "Viisküm- mend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linna arhiivis", trükitud kirjastuse "Täht" trükikojas, puudusid lisad kunsti- trükis: "Indulgentskiri a. 1509", trükitud K. Mattieseni trükikojas, palun Teie korraldust nende saatmiseks." Paari nädala pärast sai raamatukogu mainitud lisad ja tänas nende eest /3, l. 240, 253/.

Juhtus ka, et prefekt juba saadetud trükise tagasi nõudis. Näiteks küsis Tallinn-Harju prefektuur 1937. a. jaanuaris tagasi sündeksemplarina saadetud "120 anekdooti, 4 tundi nalja ja naeru", sest see oli siseministri otsusega määratud konfiskeerimisele. F. Puksoo vastas: "Ülikooli raamatukogu ülesandeks on säilitada kõike eestikeelset kirjavara, siinhulgas ka konfiskeeritud teoseid. Praegu on kõik Vene valitsuse ajal kui ka Eesti iseseisvuse ajal konfiskeeritud raamatud jäetud ülikooli raamatukogusse ning keegi pole neid tagasi nõudnud. Need asuvad minu kui juhataja kabinetis ja laenutatakse välja ainult minu erilisel loal teaduslikuks otstarbeks." /4, l. 20/. Selle kirja peale tühistas prefektuur oma nõudmise.

Haridusministeeriumi kaudu telliti koolide ja õpilasrindide almanahhe, õpilas- ja noorte ajakirju. 1924. a. mais saadeti kirjad 11 gümnaasiumile ja noorte ühingute ajakirjade toimetustele palvega saata oma väljaandest üks eksemplar ülikooli raamatukogule. Juhtus aga sedagi, et raamatukogu soovi polnud võimalik rahuldada, sest vajalikud numbrid olid otsas, mõni väljaanne oli ilmumise lõpetanud, mõni oli käsikirjaline ainueksemplar.

Järjekindlalt ja sihipäraselt nõuti kõiki ilmunud trükiseid 1924. aastast, kui ÜR-is hakati koostama rahvusbibliograafiat "Eesti raamatute üldnimestik" ("ERÜ").

Eestikeelse kirjanduse ja ~~Estica~~ osakonnas töötasid ajavahemikul 1920-1940 (kes lühemat, kes pikemat aega) O. Luts, K. Weltmann, E. Vigel, O. Freymuth. Viimane oli ajaloolasena ~~Estica~~ muukeelse kirjanduse komplekteerija. Eestikeelse kirjanduse fondi korraldas ja kataloogis Linda Metslang-Lao. Et uut kirjandust hankida, tuli pidevalt jälgida trükiste ilmumist, korrastada kartoteeke ja saata nõudekirju. Ajavahemikul 1.12.1920 - 1.04.1929 oli raamatukokku sündeksemplari-

na juurde saadud 7203 eestikeelset trükist. Üldse oli selleks ajaks kogus 12 423 köidet eestikeelset kirjandust /13, lk. 311-312/.

1938.a. aprillis jõustunud uus trükiseadus võttis ülikooli raamatukogult õiguse sundeksemplarile, jättes selle ainult Riigiraamatukogule, lisaks veel siseministeeriumile ja kohalikule prokurörile. F. Puksoo asus aktiivselt tegutsema. Ta koostas siseministeeriumile hoolikalt põhjendatud taotluse sundeksemplari õiguse taastamiseks. F. Puksoo kirjutab, et uus olukord ei aseta mitte ainult Tartu ülikooli, kel rahvuslike teaduste viljelemine esikohal, vaid ka vastloodud Teaduste Akadeemia raskesse olukorda, kui ei saa enam täielikult kõike eestikeelset ja Eestiis ilmunud muukeelset kirjandust. See sunniks ülikooli raamatukogu kulutama oma raamatuosustusummasid Eesti trükitoodangu ostmisele. Takistuseks teadustööl on seegi asjaolu, et umb. 50% kogu Eesti trükitoodangust ei ilmugi müügile või on väga raskesti kättesaadav, nagu seltside aruanded, põhikirjad, lahkusuliste väljaanded, valimiskirjandus ning eriti separaadid teaduslikest ajakirjadest. Täieliku rahvusbibliograafia koostamine pole üldse mõeldav ilma sundeksemplarita /5, l. 32/. Kahjuks jättis ülikooli valitsus selle taotluse edasi saatmata. Olukorrast väljapääsu otsides saatis raamatukogu kirjad 16 suuremale kirjastusele, paludes neilt kahte tasuta eksemplari oma väljaannetest. 11. mail 1938. a. toimus Tallinnas F. Puksoo osavõtul äsjaloodud Teaduslike Raamatukogude Nõukogu koosolek, kus otsustati taotleda maksva trükiseaduse muutmist sundeksemplaride osas. Ühisel jõul saavutatigi eesmärk. Juuba 5. augustil 1938. a. ilmus muudetud seaduse tekst /20/. Sundeksemplari saajatele lisandusid uuesti Tartu Ülikooli Raamatukogu (1 eks.), ERM ja Tallinna Linna Keskraamatukogu (1 eks.). Vahepealse perioodi (apr.-aug. 1938) trükiseid hangiti kirjastustelt ja väljaandjatelt tasuta või osteti. Igatahes jäi eestikeelse ja Eestiisa fondi juurdekasv 1938.a. kaks korda väiksemaks eelmiste aastate omast. 1.apr. 1939 oli eestikeelse kirjanduse ja Eestiisa osakonna suurus 45 099 köidet. Aasta jooksul (1.04.1940) saadi sundeksemplarina juurde 2026 trükist ning fondi suurusks sai 47 125 köidet /9, l. 15/.

Sundeksemplariga paralleelselt hankis ülikooli raamatukogu eestikeelset kirjandust ka välisriikidest. Vahetuse teel saadi trükiseid USA-st, Nõukogude Liidust ja mujaltki. Pea-

rõhk suunati ajakirjade ja ajalehtede komplektide täiendamisele.

Besti konsulaadi kaudu New Yorgis küsis raamatukogu USA-s ilmunud eestikeelset kirjandust juba 1920. a. Huvitatud oldi ajalehtedest "Ameerika Teekäija", "Ameerika Eestlane", "Uus Ilm". F. Puksoo teatas New Yorki: "Mis puutub eestikeelse-tesse Ameerikas ilmunud raamatutesse ja ajakirjadesse, siis on ülikooli raamatukogu nõus nende muretsemisega seotud kulud kandma. Meie arvel palun tellida "Ameerika Teekäija" kõik seni ilmunud aastakäigud peale jooksva aasta. Ehk küll "Uus Ilm" enamline leht on, oleme siiski ka temast kogu täiendamise mõttes huvitatud. Loodan, et toimetus teda meile ka tasuta ehk saadab, vähemalt jooksva aastakäigu. Peterburis ilmuvat enamlaste "Edasit" saame tasuta. Palun samuti kõik aastakäigud muretseda mainitud ajalehest " /2, l. 26/. Konsulaadist vastati, et on läinud korda tasuta saada nime- tatud ajalehtede varasemaid aastakäike, samuti lubati ka edaspidi ilmuvad numbrid otse Tartusse läkitada /2, l. 27/. Sidemed loodi ka sealsete eestlastega. Nii abistas kirjan- duse täiendamisel Peter Speek Kongressi Raamatukogust. Vastu saadeti uemat eestikeelset kirjandust, millest ülikooli raamatukogus olid dubletid olemas.

Eestikeelseid trükiseid püüti hankida ka Nõukogude Liid- dust. Seal ilmus ajavahemikul 1918-1940 olemasolevail and- meil vähemalt 1040 raamatut ja brošüüri, 13 ajalehte ja 28 ajakirja, peale selle 12 venekeelse tiitliga kakskeelset raamatut ning arvukalt pisitrükiseid /12, lk. 224/.

Juba oma esimese komandeeringu ajal 1920.a. aprillis Pet- rogradi töi F. Puksoo kaasa eestikeelset kirjandust. 14.mail 1921 palutakse dots. P. Baumani (Halistet), et ta muretseks Petrogradist või Moskvast raamatuid ~~Estica~~ ~~Estica~~ osakonna täienda- miseks. Või palugu viimane seda teha reevakueerimiskomisjoni liikmel K. Laagusel, kes on jurist ning seetõttu peaks as- jast rohkem huvitatud olema /7, l. 75/. 1924.a. pöördus üli- kooli raamatukogu juhataja Eesti Kirjastuste Ühisuse, ajale- he "Edasi" toimetuse, Keskkirjastuste Raamatulao, Besti Kir- jastuste Kooperatiivi, kirjastuse "Külvaaja" jt. poole Lenin- gradis palvega saata eestikeelseid raamatuid, ajakirju ja ajalehenumbreid. Samuti sooviti ilmunud kirjanduse nimestik- ke. Vahetus hakkas toimuma 1924. a. algul, kusjuures vastu saadeti Eestis ilmunud kirjandust ja Tartu ülikooli toimetisi samas mahus, s.o. lehekülgede arvu alusel. Kirjanduse

saamine Leningradist toimus Eesti konsulaadi vahendusel. Raamatupakkide saamisel tuli ette viivitamist, mistõttu Leningradi tehti järelepärimisi.[✎]

Eesti demokraatliku intelligentsi püüdlused tihendada kultuurisidemeid Nõukogude Liiduga olid kõige intensiivsemad aastail 1933-1937. Selleks ajaks olid Nõukogude Liidus likvideeritud või liidetud uute kirjastustega Eesti Kirjastuste Ühisus (1922-1926) ja "Külvaja" (1922-1934) Leningradis /12, lk. 225, 227/. Eestikeelset kirjandust hakkasid välja andma Moskvas 1931. a. loodud uued kirjastused. Elavnes marksism-leninismi klassikute tööde väljaandmine eesti keeles. Stalinliku rahvuspoliitika tulemusena lakkas 1937. a. praktiliselt eestikeelsete raamatute kirjastamine Nõukogude Liidus. Järgnevatel aastatel ilmus ainult üksikuid eestikeelseid väljaandeid /17, lk. 215-216/.

Eestikeelse kirjanduse ja Estica fondi täiendamiseks telliti kirjandust Tallinna, Tartu, Riia, Kaunase jt. linnade raamatukauplustelt ja kirjastustelt, osteti eraisikutelt. Näiteks pakkus 1939. a. raamatuäri "Püramiid" Tallinnas oma laost kirjandust 25%-lise hinnaalandusega ning saatis pakutava nimekirjad /6, l. 13/. Antikvariaat "Vaht" Valgas on saatnud sama aasta veebruaris raamatute nimestiku, mis sisaldab peamiselt vanemat eestikeelset kirjandust, kokku 40 nimetust /6, l. 32/. J.G. Krügeri raamatukaupluse kaudu Tartus telliti märtsis 1939 O. Maddisoni "Tehniline mehaanik. Esimene jagu" (Tallinn, 1926), mille raamatukogu ka kätte sai /6, l. 59/. Eriti tihedad olid sidemed antikvariaadiga "Bukinist" Tallinnas /6, l. 20, 108, 126-136, 140-150/.

Ülikooli õppejõududel (A. R. Cederberg) ja üliõpilastel, kes olid välismaal, paluti kaasa tuua ajalehenumbreid ja väljalõikeid Eesti kohta, samuti seal ilmunud teaduslikke töid. Tänapäev märgib F. Puksoo ära dr. O. Kallase tegevuse, kes "välissaadikuna ikka ja alati kultuurihuviseid silmas pidades on muu seas ka raamatukogule muretsenud tähelepandava kogu raamatuid" /13, lk. 313/. Suurt abi kirjanduse hankimisel välismaalt osutasid Eesti saatkonnad ja konsulaadid Ameerikas, Prantsusmaal, Soomes, Rootsis, Nõukogude Liidus jm.

Baltisakslaste lahkumisel Saksamaale 1939.-1940.a. avanes ülikooli raamatukogul võimalus ostude ja annetuste teel täiendada märkimisväärselt oma Estica kogu. Kirjandust saadi

[✎] Vt. ka J. Raidi artiklit käesolevas kogumikus.

ka tegevuse lõpetanud saksa seltside, ühingute ja korporatsioonide raamatukogudest. 16. mail 1940. a. kirjutas F. Puksoo ülikooli valitsusele seoses viimase kavatsusega deponeerida Majandusajaloo Instituudile Liivimaa Üldkasulikule ja Õkonoomilisele Sotsieteedile kuuluv umb. 3000-kõiteline Baltica raamatukogu. Puksoo pidas nimetatud kogu õigemaks asukohaks ülikooli pearaamatukogu, sest peaaegu üks kümnendik neist raamatutest, sh. vanemad eestikeelsed trükised ja muukeelne Baltimaade põllumajandust käsitlev kirjandus puudus siin /10, l. 44-45/.

Kõige suurem ja väärtuslikum sakslaste annetatud raamatukogudest oli 4097-kõiteline Ed. Ungern-Sternbergi oma Esust, mis sisaldas isegi rariteete, sh. ka Hiiu "mereröövli" Ungern-Sternbergi kogu /9, l. 17/.

1939/40. a. raamatukogu tööaruandest võib lugeda: "Aruandeaasta on eriti rikkalik olnud annetuste poolest, kuna Saksamaale ümberasunud isikud jätsid ülikooli raamatukogule koidete arvult mahukaid kogusid, mis suurendasid küll peamiselt meie raamatukogu dublettide arvu, kuid tõid esile ka meil varemini puuduvaid teoseid, neist mõned isegi väga väärtuslikud, eriti mis puutus Baltica osakonna komplekteerimisse" /9, l. 17/.

Et raamatuid tuli juurde ohtrasti ja töömaht seetõttu suurenes, näitab asjaolu, et alates 5. veebr. 1940 sai raamatukogu juurde töötajaid (kuni 10 inimest), kes korraldasid ja kataloogisid nii Estica-osakonna raamatuid kui ka Saksamaale ümberasunute annetusi /9, l. 1/.

Eestikeelse ja Eesti-ainelise kirjanduse komplekteerimisel hoidis ülikooli raamatukogu sidet ja koordineeris oma tööd teiste Eesti suuremate raamatukogudega. Seejuures ei taotletud mitte rahvusraamatukogu ülesandeid ega eesmärke. 1923. a. toimunud I üleriigilisel raamatukoguhoidjate kongressil võeti vastu otsus, mille järgi "Eesti rahvuslikuks raamatukoguks kõige kohasem on Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukogu Tartus (loodi 1909 Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogu baasil), mis 10 aastat selles sihis on töötanud" /14, lk. 34/. Sellesse raamatukokku on talletatud vanem, enne 1917.a. ilmunud eestikeelne kirjandus umb. 90% ulatuses.

1930. aastate algul oli nõupidamine Eesti Rahva Muuseumi esindajate ja ajaloo õppejõududega arhiivraamatukogu ja ülikooli raamatukogu Estica-osakonna komplekteerimise küsimustes. Seal lepiti enam-vähem kokku, et eestikeelse kirjanduse

järelkomplekteerimine jääb arhiivraamatukogu ülesandeks, samuti balti kirjanduse kogumine. Peeti vajalikuks, et ülikooli raamatukogu keskendaks oma tähelepanu vanade Tartu trükiste kogumisele. Kuivõrd sellest kinni peeti, vajab eriuurimust. Loomulikult püüdis ülikooli raamatukogu järelkomplekteerimisel arvestada oma piiratud krediitide ulatuses esmajoones teadus- ja õppetöö huve. Ehkki jooksva kirjanduse nõutamisel oldi hoolsad, ei saavutatud siiski täiuslikkust ning eestikeelse kirjanduse ja Estica fondi järelkomplekteerimine jätkub praegugi.

Kahetekümne aasta jooksul pandi Tartu ülikooli raamatukogus alus eestikeelse ja Estica-kirjanduse sihipärasele komplekteerimisele. Seda tööd tehti missioonitundega. Raamatukogu aitas suuresti kaasa rahvusliku haritlaskonna ettevalmistamisele. 1930. aastate lõpul oli Eestis vähemalt 8000 kõrgharidusega inimest. Eesti oli üks kõrgema keskmise haridustasemega maid maailmas /18, lk. 46/.

Eesti Vabariigi tingimustes kujunes rahvusteaduste arendamine riiklikuks ülesandeks. Riik aitas kaasa selle ülesande täitmisele tasuta sundeksemplari võimaldamisega ning sellele kohaletoimetamisega. Tänu sellele võis raamatukogu oma kredite kasutada uue välismaise kirjanduse ostmiseks, vana eestikeelse ja Eesti-ainelise kirjanduse järelkomplekteerimiseks. Sundeksemplar kujunes eesti bibliograafia koostamisel oluliseks faktoriks.

Vaatamata sellele, et tollane raamatukogu personal oli väikesearvuline, jõuti sidet hoida kodu- ja välismaa raamatukogude, teadusasutuste, raamatukaupluste, kirjastuste ja trükikodadega, saatkondade ja eraisikutega, et hankida ülikooli raamatukogule vajalikku kirjandust.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 11.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 90.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 124.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 139.
7. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 3.
8. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25.
9. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 27.
10. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 31.

11. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 35.
12. Eesti raamat 1525-1975: Ajalooline ülevaade. Tln., 1978. 378 lk.
13. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Trt., 1929. 432 lk. (TÜ Toim. C; 10).
14. I. üleriikline raamatukoguhoidjate kongress // Raamatukogu. 1923. Nr. 1. Lk. 14-39.
15. Noodla, K. Eesti raamat Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil // Raamatukogu. Tln., 1983. Jaan. Lk. 3-9.
16. Puksov, P. Raamatukogud Saksamaal, Leedus ja Lätis // Postimees. 1922. 26.-28. juuli, nr. 166-168. Lk. 5.
17. Robert, K. Eestikeelne trükisõna NSV Liidus 1918-1940 : Raamatuajalooline ülevaade // Keel ja Kirjandus. 1975. Nr. 4. Lk. 208-217; Nr. 6. Lk. 332-343.
18. Ruutsoo, R. Raamatukogunduse areng ja kultuuriõhkkonna kujunemine 1920.-30. aastate Eestis // Nõukogude Eesti raamatukogundus. Tln., 1987. 16. kd. Lk. 22-51.
19. Trükiseadus // Riigi Teataja, 1923. Nr. 43. Lk. 311-313.
20. Trükiseaduse muutmise seadus // Riigi Teataja. 1938. Nr. 70. Lk. 1912-1913.

ACQUISITION OF LITERATURE IN ESTONIAN AND ESTICA

Heili Kase

Summary

In connexion with the foundation of the national university the library got new tasks of development. Since the lectures were now delivered in Estonian, it was necessary to have literature in this language. That is why the library started to acquire consciously and consistently literature in Estonian and in other languages on themes concerning Estonia - Estica. At the same time connexions were held and work co-ordinated with other bigger libraries in Estonia.

Since 1896 the library had got a compulsory copy of all books in Estonian published in Russia, the majority of which, however, was included in the non-accessible censure department. Many precious editions were got from the Germans who emigrated in 1919-1920. The deposition of the library of the Estonian Learned Society in 1921 served as a valuable addition to the stock of earlier Estonian literature. According to the first Printing Law of the Republic of Estonia issued in 1919, the university library acquired one compulsory copy, and according to the corresponding law issued in 1920, two free copies of every printed matter published in

Estonia. Besides, confiscated and sequestered publications as well as those of little circulation not belonging to the compulsory copies' list were also obtained to assure completeness of stocks. Since 1924 the library began compiling the current national bibliography "The General Catalogue of Estonian Books".

Parallel to compulsory copies, Estonian literature was also obtained from abroad. Printed matter from the USA, the Soviet Union and other countries was acquired via exchange while often the embassies and consulates of the Republic of Estonia served as mediators. Besides, literature was bought from bookshops in Tallinn, Riga, Kaunas and other towns, as well as from individuals. Many precious books belonging to Estica were obtained from the libraries of German societies that had finished their activities and from private collections of emigrated Germans in 1939-1940.

Though current literature was carefully obtained, perfection was not attained and the after-acquisition of the stock is going on even nowadays.

КОМПЛЕКТОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ НА ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ И ESTICA

Хейли Казе

Резюме

В связи с созданием национального университета, новые направления и задачи встали и перед его библиотекой. Так как в университете начали преподавать на родном языке, возникла необходимость в литературе на эстонском языке. Поэтому стали сознательно и последовательно комплектовать эстоноязычную и касающуюся Эстонии иноязычную литературу - Estica. Из этой литературы образовали самостоятельный фонд. При его комплектовании поддерживали связь и координировали свою работу с другими большими библиотеками Эстонии.

Начиная с 1896 г. библиотека получала обязательный экземпляр всех изданных в России эстоноязычных книг, из которых большую часть направляли в закрытый так называемый отдел цензуры. Много ценных книг было получено от эмигрировавших в 1919-1920 гг. немцев. Старинная эстонская литература значи-

тельно пополнилась за счет депонированной в 1921 г. библиотеки Ученого эстонского общества. Уже по первому закону о печати (1919) Эстонской Республики библиотека университета получила право на обязательный экземпляр. По закону о печати 1923 г. стали получать бесплатно два обязательных экземпляра каждого произведения печати, изданного в Эстонии. Для пополнения фондов приобретались конфискованные и находящиеся под арестом издания, а также малотиражные произведения печати, которые высылались по закону обязательного экземпляра. Особенно активно комплектовали эстонскую печатную продукцию начиная с 1924 г., когда в библиотеке университета начали составлять текущую национальную библиографию "Eesti raamatute üldnimestik".

Наряду с обязательным экземпляром, стремились приобрести изданную за границей литературу на эстонском языке. Путем обмена получали произведения печати из США, Советского Союза и других стран. Посредниками часто были посольства и консульства Эстонской Республики. Литературу покупали в городских книжных магазинах Таллинна, Тарту, Риги, Каунаса и др., а также у частных лиц. Много ценных произведений печати для фонда Estica получили из библиотек немецких обществ, прекративших свою деятельность, из частных собраний немцев, эмигрировавших в 1939-1940 гг.

Несмотря на усердное приобретение текущей литературы, совершенство фондов достигнуто не было, докомплектование продолжается и в настоящее время.

"TARTU ÜLIKOOLI TOIMETUSTE" VAHETAMINE VÄLISMAA
TEADUSASUTUSTEGA

Leida Alver

Maaailmasõja tõttu katkenud publikatsioonide vahetuse taastamiseks tegi 1918. a. esimese katse nn. landesuniversiiteedi raamatukogu direktor W. Schlüter, pöördudes sellekohase ettepanekuga 245 endise vahetuspartneri poole /19, l. 16-17/. Valitseva poliitilise olukorra tõttu 1918. ega 1919. a. vahetussuhteid elustada ei õnnestunud.

1920. a. alustati uuesti ettevalmistusi vahetuse taastamiseks. F. Puksoo esitas ülikooli rektorile teaduslike asutuste nimekirja, kellega pidas vajalikuks hakata vahetama akadeemilisi publikatsioone. Nimekirjas oli 149 välismaa asutust /2, l. 84-87/. Vähehaaval toimuma hakanud vahetuse kohta mainitakse raamatukogu 23. okt. 1920. a. kirjas ülikooli valitsusele, et "... raamatukogu on saanud välismaalt ja saatnud sinna 1920. aastal ainult raamatuid..." /2, l. 142/. See lubab järeldada, et ajakirju ja jätkväljaandeid veel ei vahetatud.

1921.a. hakkas ülikool välja andma "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetusi - Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis", mis jätkas tsaariajal ilmunud "Ученые записки Имп. Дре́вского университета" seeriat. Esialgu ilmusid "Toimetused" kahes seerias: "A. Mathematica, physica, medica" ja "B. Humaniora". 1929. a. lisandus kolmas seeria - "C. Annales". "Toimetuste" artiklid olid eesti, inglise, prantsuse, saksa, vene, itaalia või ladina keeles.

11. jaan. 1921 esitas F. Puksoo rektorile uue nimekirja, seekord kõikide nende asutuste kohta, kellele raamatukogu soovis toimetisi ja dissertatsioone saata /1, l. 15/.

Nimekiri oli jaotatud 3 ossa:

- 1) asutused, kellele tsaariajal saadeti toimetisi;
- 2) asutused, kes saatsid Tartu ülikoolile oma väljaandeid;
- 3) asutused, kellega varem vahetust ei toimunud.

Otsuse tegemisel, milliste välismaa teadus- ja õppeasutustega raamatukogul oleks soovitatav vahetusse astuda, toetus ülikooli valitsus raamatukogukomisjoni ettepanekutele. Suurte trüki- ja postikulude tõttu soovitati vahetusasutuste arvu võimalikult piirata. Jõudsalt kasvava vahetuse tulemusena ei võimaldanud raamatukogule postikuludeks eraldatud summad juba 1923. a. kõigile partneritele lubatud toimetisi väljastada. 1923. a. juulis pöördus F. Puksoo ülikooli valitsuse poole finantsabi saamiseks. Ta pidas ülikooli publikatsioonide levitamist välismaal väga tähtsaks Eesti olude tutvustamise ning raamatukogu väliskirjandusega komplekteerimise seisukohalt. Üksnes toimetiste vastu sai raamatukogu juba 100 nimetust ajakirju. Perioodiliste väljaannete vahetuse intensiivistamisele aitas kaasa seegi, et toimetiste uute numbritega koos saadeti ka enne maailmasõda ilmunud aastakäike. Ülikooli kuraator P. Põld suhtus probleemisse mõistvalt: "Peaks katsuma sellest raskusest üle saada, kui mitte muidu, siis erisummadest krediiti nõutades. Igatahes ei tohiks raamatute saatmine raha pärast viibida." /6, l. 325/.

Ajavahemikus 1. dets. 1920 - 1. nov. 1921 saatis raamatukogu toimetisi 330 välismaa teadusasutusele /1, l. 191/. Neist 166-ga varasemad kontaktid puudusid /21, l. 19, 21-23/. Kõige arvukamalt saadeti toimetisi Saksamaale (54 asutust), järgnesid Ameerika manner (43), Prantsusmaa (32), Soome (25) ja Inglismaa (22). Teistesse riikidesse saadeti vähem.

Kaugeltki kõikidest asutustest, kellele toimetisi saadeti, ei kujunenud vahetuspartnereid, mille tõttu vastastikutest vahetuspunktide arv välismaal ületas 300 piiri alles 1930. a. (vt. lisa 2).

Asutustest, kuhu toimetisi saadeti, olid eelistatumad ülikoolid. Paljudega neist (Viini, Londoni, Berliini jt.) ulatusid sidemed juba möödunud sajandisse, kuid arvukalt lisandus ka uusi (Oxfordi, Praha, Toronto, Illinoisi jt.). Teaduste akadeemiatest loodi suhted lisaks varasematele (Amsterdami, Brüsseli, Rooma jt.) paljude uutega (Soome TA Helsingis, Preisi TA Berliinis, Saksi TA Leipzigit, Kalifornia TA ja Franciscos jt.). Juba 1920.a. hakati vahetama ka Briti Muuseumiga Londonis, Itaalia Rahvusraamatukoguga Roomas ja Kongressi Raamatukoguga USA-s. Neile lisandus ühinguid, institute ja muuseume (Loodusuurijate Selts Zürichis, Ida-Euroopa Instituut Roomas, Smithsoni Instituut Washingtonis, Tšehhoslovakkia Rahvusmuuseum Prahas jpt.).

Raamatukogu aruande (1. dets. 1920 - 1. nov. 1921) põhjal /1, l. 192/ selgub, et oma väljaandeid on saatnud 95 välismaa asutust (22 Ameerikas, 23 Saksamaal, 13 Soomes, 9 Rootsis jne.). Nende hulgas oli selliseidki, kelle väljaanded ei pakkunud Tartu ülikooli raamatukogule huvi (mitteprofiilsed, vähese väärtusega). Sel puhul ei sõlmitud vahetuskokkulepet, millest on tingitud ka erinevus tabeli arvudega (vt. lisa 2).

Uute vahetussuhete teket soodustas huvi Eesti ja vastloodud Balti riikide vastu üldse. Nii pöördus Ida-Euroopa Instituut Roomas Tartu ülikooli valitsuse poole vahetusettepanekuga. Nad soovisid vahetada oma kuukirja "L'Europa Orientale" "Toimetuste" vastu /4, l. 339/. Instituudi ülesandeks oli uurida vastloodud Balti riikide rahvaste elu ja tegevust.

Asutuste kõrval, kes vastasid omapoolsete saadetistega, oli neidki, kes ei soovinud regulaarset vahetust ülikooli raamatukoguga. Põhjenduseks toodi vahetussidemed teiste Tartu teadusasutustega. Näit. teatas Yale'i ülikooli raamatukogu, et nemad saadavad oma väljaandeid "Memoirs" ja "Transactions" Tartusse nii Loodusuurijate Seltsile kui ka Õpetatud Eesti Seltsile ning ei pea vajalikuks veel ühe komplekti saatmist samasse linna /15, l. 210/.

Vahetuse jõudsast kasvust annab tunnistust raamatukogu aruanne (1. nov. 1921 - 1. nov. 1922), kus mainitakse: "... iseäranis röömustavaks nähtuseks tuleb lugeda asjaolu, et väljamaa teaduslike õppeasutuste arv, kes vahetusena ülikooli "Acta'de" vastu saadavad omi publikatsioone ja dissertatsioone, suureneb iga päevaga. Sel aastal sai ülikooli raamatukogu 485 raamatut ja ajakirja, 1789 dissertatsiooni, 796 dissertatsiooni äratõmbeid (Auszüge) ja 314 loengute kava." /5, l. 320/.

Saadetud väljaannete eksemplaride arvu poolest paistsid eriti silma USA teadusasutused, näit. Carnegie Instituut, Smithsoni Instituut, Ameerika Ühendriikide Rahvusmuuseum, Ameerika Etnoloogia Büroo ja Leland'i ülikool Kalifornias.

1924.a. jaanuaris püüdis ülikooli raamatukogu Eesti saatkonna abiga Pariisis elustada vahetust Prantsusmaa ülikoolidega, sest vaid Pariisi ja Lyoni ülikool olid toimetiste vastu oma publikatsioone saatnud. Raamatukogu palus saatkonnal pöörduda Prantsuse haridusministeeriumi poole abi saamiseks ennesõjaaegse vahetuse, mis oli väga intensiivne, taastamisel. Siis olid 16 Prantsuse ülikooli "Tartu vene ülikoolile" dissertatsioone saatnud ja said nüüd "Tartu eesti üli-

koolilt "Toimetusi" /7, l. 9-10/. Eesti saatkonna abiga õnnestus küll muretseda kirjandust, kuid mitte ennistada vahetust loodetud ulatuses. Elavnemine saabus alles 1930-ndate aastate keskel.

Sama aasta (1924) jaanuaris pöördus ülikooli raamatukogu regulaarse vahetuse ettepanekuga 9 Saksamaa ülikooli raamatukogu poole, kellega seni veel vahetust polnud /7, l. 16, 19-30/. Koheselt reageerisid Würzburgi, Königsbergi, Kieli, Jena ja Erlangeni ülikooli raamatukogu. Breslau ülikooli raamatukogu teatas, et neil on Tartule määratud 23 pakki juba mitu aastat ainult kõrge postitერიifi tõttu saatmata. Nende ettepanek oli koondada kõik Saksa asutuste pakid Tartu ülikooli raamatukogule edasitoimetamiseks ühte kohta, näit. Eesti saatkonda Berliinis. See ettepanek jõustuski samal aastal, kusjuures Tartu raamatukogu lubas tasuda transpordikulud vastava arve saamisel /7, l. 57/.

Enne vahetuskokkuleppe sõlmimist tundis nii mõnigi asutus huvi selle vastu, millistes keeltes antakse välja Tartu ülikooli publikatsioone. Vastuseks Jena ülikooli järelepärimisele 1924.a. teatati, et seni ilmunud üheksas toimetiste numbris avaldatud artiklitest olid 32 saksa, 3 prantsuse, 5 inglise, 2 vene, 1 ladina ja 8 eesti keeles. Viimasele kahele oli lisatud ka saksa- või prantsuskeelne resümee /7, l. 159, 161/.

Kokkuhoiu nimel oli osa välismaa ülikoolide raamatukogusid sunnitud vahetust piirama. Näit. teatas Minnesota ülikooli raamatukogu (USA), et seoses väljaannete kallinemise, annetusteks ning vahetuseks ettenähtud eksemplaride arvu vähendamise tõttu on väikesetiraažilisi publikatsioone võimalik saata ainult asutustele, kes neid otseselt vajavad. Suurematiraažilisi väljaandeid oli neil võimalik vahetada asutustega, kes annavad materjale võrdselt vastu. Ainult üksikute väljaannete trükiarvust piisas enam-vähem täielikuks nõudmiste rahuldamiseks. Kirjale lisatud ankeedi vastuste põhjal lubati otsustada edasise vahetuse käik /8, l. 11/. Tartu ülikooli raamatukogu, olles huvitatud vahetusest Minnesota ülikooli raamatukoguga, lootis, et "Toimetuste" seeriad on ekvivalentne vahetusmaterjal. Arhiividokumentidest nähtub, et intensiivne vahetus Minnesota ja Tartu ülikooli raamatukogu vahel toimus kuni 1940. aastani.

Paljud vahetuspartnerid nõustusid saatma oma väljaannete sõja tõttu seismajäänud aastakäike. Nii saatis Lane'i Meditsiiniraamatukogu Kaliforniast ajakirja "Journal of the Ame-

rican Medical Association" (JAMA) kõik seniilmunud 81 köidet (1883-1923).

Tõhusat abi kirjanduse hankimisel Inglismaalt osutas Eesti saadik Londonis, dr. O. Kallas. Tema kaastööl sõlmiti vahetuskokkulepped mitme sealse ülikooli (Leeds'i, Hull'i, Edinburgh'i) raamatukoguga. 1927. a. kirjutas O. Kallas F. Puksoole: "Saatsin Tartu Ülikooli "Acta" Sir Denison Rossile. Ta on Londoni Ülikooli Orientalistika Instituudi (School of Oriental Studies) direktor ja on ka Eestist seda-võrd huvitatud olnud, et sõjaaegu Eesti-inglise sõnaraamatu käsikirjas valmistas." /9, l. 380/. O. Kallas soovitas D. Rossi, kuna ta esindavat seda ringkonda, kes välismaale (ka Eestisse) soodsamatel tingimustel püüavad raamatuid mu-retseda. Vahetuspunktide kartoteegi andmetel sõlmiti kokku-lepe TÜ raamatukogu ja Londoni Ülikooli Orientalistika Ins-tituudi vahel 1926. a.

O. Kallas jälgis tõsise huviga ülikooli raamatukogu va-hetussuhete arengut. Näit. soovis ta teada, kellele raamatu-kogu 1927.a. Suurbritannias ja Hollandis väljaandeid saatis, kas keegi on ka vahetusettepaneku tagasi lükanud. Vastuses loetles F. Puksoo nimetatud maade vahetuspartnereid, keda oli vastavalt 18 ja 9. Ta teatas, et raamatukogu sellekohas-tesse ettepanekutesse on seni jaatavalt suhtunud /9, l. 567/. Kirjanduse komplekteerimiseks USA-st pöördus F. Puksoo 1927. a. Kongressi Raamatukogu Ida-Euroopa osakonna juhataja P. Speegi poole. Kuna P. Speek end publikatsioonide vaheta-mise osas asjatundjaks ei pidanud, soovitas ta pöörduda peakonsul V. Muti poole, kel sellekohaseid teadmisi ja koge-musi rohkem /11, l. 93-100/. Kirjavahetusest nähtub, et V. Mutt abistas ülikooli raamatukogu peamiselt kirjanduse ostmise küsimustes. Ta nimetas raamatukauplusi, kellelt oli soodsam osta ja kes ettemaksu ei nõudnud /11, l. 102/.

Kuigi Eesti välissaatkonnad abistasid TÜ raamatukogu va-hetussidemete ennistamisel ja sisseseadmisel, tekkis mõni-kord ka arusaamatusi toimetiste levitamisel. Nii olid Eesti saatkondadesse Poolas, Prantsusmaal ja Itaalias saadetud ek-emplarid "kinni küllutatud", sest adressaadid polnud eelne-valt kooskõlastatud. Edaspidi välditi sihituseeta saatmist, vältimaks taolisi segadusi.

Vahetussuhete loomisel lepiti enamikel juhtudel kokku ka tingimustes. Kuigi rakendati erinevat vahetusekvivalenti, toimus vahetus vastavalt võimalustele. Osa asutusi rakendas

ka rahalist ekvivalenti, võttes aluseks oma maa valuuta (Chicago ülikooli raamatukogu - dollarid) /10, l. 28/. Mõni oli nõus vahetama vaid eksemplar eksemplari vastu (Lane'i Meditsiiniraamatukogu USA-s, Saksa Teaduste Abistamise Ühing jpt.).

Postioperatsioonide hõlbustamiseks oli mitmes riigis loodud vahetusteenistus. USA-s juhtis seda tööd Smithsoni Instituut Washingtonis, Saksamaal Saksa Teaduste Abistamise Ühing Berliinis, Belgias vahetusteenistus Brüsselis jne.

Smithsoni Instituut pöördus 1922.a. juunis Tartu ülikooli raamatukogu poole järelepärimisega, kas see oleks nõus alaliselt tegutsema vahetusagendina kogu Eesti ulatuses. Ta saatis kõik Eesti asutustele määratud väljaanded ülikooli raamatukogule jaotamiseks vastavalt adressaatidele. Kirjavahetusest ei selgu, kuidas raamatukogu suhtus tehtud ettepanekusse. Võib vaid oletada mittenõustumist või isegi mitte-reageerimist, sest juba sama aasta detsembris teatas instituut, et saatis ülikooli raamatukogule määratud raamatukasti koos teistele Eesti raamatukogudele ettenähtud pakkidega Riigiraamatukokku Tallinnas. Tõenäoliselt saatis Smithsoni Instituut kõik Eestile, sealhulgas ülikooli raamatukogule määratud pakid ka edaspidi Riigiraamatukogu kui oma "eesti agendi" kaudu, nagu instituudi kirjas mainitakse /18, l. 249/.

Ülikooli raamatukogu ise kasutas peale välisriikide vahetustsentrumite veel saatkondade, välisministeeriumi, ekspeditsioonikontorite ja ka eraisikute abi trükiste edastamisel.

Välismaalt saadetud materjale kontrollis Tallinna Tollivalitsus. Raamatukogule määratud väljaanded olid tollivabad, kuid eraisikutele saadetud raamatud kuulusid maksustamisele harilikus korras /12, l. 454/. Olukorra muutis keeruliseks asjaolu, et ülikooli raamatukogu tellis välismaalt raamatuid ka ülikooli õppejõududele. Et kindlaks teha, kellele saadeti tõeliselt kuulus, kontrolliti seda mitmel erineval meetodil. Valdavalt toimus see raamatukogus pakkide avamise ja vastava akti koostamisega politseikonstaabli ja kahe raamatukogutöötaja juuresolekul. Selline kord jäi kehtima 1936. aastani, mil kehtestati uus tolliseadustik /22, l. 12/. Sellele § 188 kohaselt "Tartu ülikoolile ja teistele teaduslikele ja õppeasutistele võib lubada välismaalt tuua tollita ja lihtsustatud korras esemeid, mis neil on tarvis laboratooriumi-

mide varustamiseks, uurimistöõdeks, analüüside tegemiseks või õpetamise otstarbeks" /17, l. 406/. F. Puksoo esitas raamatukogu vajadusteks järgmise tollivabade materjalide loetelu: raamatud, kaardid, noodid, käsikirjad, gravüürid jne. /17, l. 407/.

Aastaid 1920-1929 võib käsitleda kui vahetuse reorganiseerimise ja intensiivistamise perioodi.

10 aasta jooksul oli raamatukogu vahetuse teel täiendanud oma fonde üle 4000 raamatu, ligi 7000 jätkväljaande ja perioodika üksiknumbri, 29 000 dissertatsiooni, 23 käsikirja, 61 kaardi ja 500 eestikeelse trükisega. Raamatukogu aastaaruannetes esitatakse vahetusega hangitud väljaannete üldarv, eristamata välismaad. Samuti pole muude arhiividokumentide põhjal võimalik välja selgitada erinevatest riikidest saadud trükiseid, sest väljaannete registreerimisel ei märgitud trükiüksuste arvu.

Vahetusasutuste koguarv ulatus 1.IV 1929.a. 326-ni, neist välismaal 298 (vt. lisa 2).

1930-ndad aastad kujunesid välisvahetuse kõrgperioodiks. Kasvas vahetuspartnerite ning vahetatavate publikatsioonide hulk. Raamatukogu põhilise vahetusartikli "Toimetuste" publikitseerimine edenes jõudsalt, eriti B-seeria. Rekordarv numbreid - 5, ilmus B-seeriast 1931. ja 1940. aastal. Tavaliselt ilmus nii B- kui ka A-seeriast 2-3 numbrit aastas. C-seeriat ei antud välja igal aastal ja selle osatähtsus vahetamisel ei omanud erilist kaalu. Teaduslikult kõrgetasemeliste "Toimetuste" vastu oli välismaal suur huvi. Palju aitas kaasa enamiku numbrite väljaandmine teadusilmas kõige levinumates keeltes (inglise, saksa, prantsuse).

"Toimetuste" A-seeriat kasutas mitu rahvusvaheliselt tunnustatud referaatajakirja - "Quarterly Cumulative Index Medicus", "Chemical Abstracts" ja "Chemisches Zentralblatt" - indekseerimiseks teiste teadusväljaannete hulgas. Isegi siis, kui indekseeritavate hulka vähendati, nagu see toimus Ameerika Meditsiiniühingu "Quarterly Cumulative Index Medicus'e" puhul 1931. a., jäeti "Toimetuste" A-seeria 1000 nimetuse hulka. "Index Medicus'e" kõrge hinna tõttu ei nõustunud toimetuse seda vahetama. Pakuti odavamaid ajakirju, millest raamatukogu valis "Archives of Internal Medicine" ja "Journal of the American Medical Association" /13, l. 114/.

Tihenes side välismaa ülikoolidega, kelle teadustöö tulemustest andsid hea ülevaate raamatukogule saadetud trükised.

Arvukalt saadi USA ülikoolide publikatsioonid, näit. "Bulletin of the University of the State of New York", "University of Washington Publications in Language and Literature", "Stanford University Publications", "University of Iowa Studies", "Brown University Papers" jne. Mainigem ka teiste maade väljaandeid, nagu "Publications of the Glasgow-University" (Inglismaa), "Uppsala Universitets Årsskrift" (Rootsi) jpt.

Järjest rohkem lisandus vahetajatele teaduste akadeemiaid ja teaduslikke seltse, näit. Flaami Akadeemia Gentis, Täppis- ja Loodusteaduste Akadeemia Madriidis, Jugoslaavia Teaduste Akadeemia Raamatukogu Zagrebis, Kuninglik Sõjanduse Akadeemia Stockholmis, Loodusteaduste Akadeemia Philadelphias, Norra Ajalooühing Oslos, Soome Keemiaühing Helsingis jmt.

Edukalt kulges vahetus nendel erialadel, millele Tartu ülikoolis suuremat rõhku pandi. Rektor J. Kõpu iseloomustuse kohaselt osutusid nendeks "koduloolised distsipliinid" - eesti ja soome-ugri rahvaste arheoloogia, ajalugu, rahvaluu- le, keel, kirjandus ja etnograafia. Loodusteaduste valdkon- nas geograafia, zooloogia ja botaanika koos vastavate eri- distsipliinidega /14, l. 538/. Eestis arendatavalt eriala- delt ilmus ka rohkem kirjandust, mis võimaldas intensiivset vahetust. Huvi Eesti vastu välismaal realiseerus vastavate uurimisasutuste loomisega. Üheks selliseks asutuseks oli Greifswaldi ülikooli juurde kuuluv Soome Instituut, millel oli Eesti osakond, ja teiseks Budapesti ülikool. Greifswaldi ülikooli juures oli juba olemas hästikujundatud eesti raama- tu fond, mida olid nõu ja abiga aidanud luua soome profes- sorid J. Granö ja K. Krohn. Soome Instituut palus Tartu üli- kooli raamatukogul saata neile pidevalt oma publikatsioonid /16, l. 49/. Sama sooviga esines F. Oinas, kes töötas eesti keele lektorina Budapesti ülikooli juures ja aitas kujundada sealset eesti raamatukogu, mis töötas kujuneda kõige ulatus- likumaks Ungaris.

Vaatamata vahetuse pidevale kasvule ei jõutud realiseeri- da kõiki toimetiste numbreid. Juba 1930-ndate aastate algul hakkas ülemäära suur laoseis raamatukogule muret tekitama. 1931. aastaks oli kõigi kolme seeria kohta kogunenud ca 28 000 eksemplari. Asja finantsilise külje kõrval tegi mure- likuks ka raamatukogu pööningule ehitatud laoruumi seisukord - laekonstruktsioonid võisid raskuse all variseda. 1932. a. pöördus F. Puksoo mitmel korral ülikooli valitsuse poole

palvega leida uus laoruum ja vähendada ka raamatukogule mõeldud eksemplaride arvu 500-lt 275-le /14, l. 343-344, 354/.

Omalt poolt püüdis raamatukogu laoiseisu vähendamiseks luua uusi vahetussuhteid. Koos õppejõududega selgitati välja võimalikke partnereid. Mitmel korral tehti ettepanekuid välismaa teadusasutustele vahetuse loomiseks. Paraku ei kulgenud uute sidemete loomine enam nii edukalt kui kümme aastat tagasi. Näit. 1931. a. nõustus vahetusettepanekuga 100-st asutusest, kelle poole pöörduti, vaid 50. Põhjuseks oli see, et õppejõudude poolt soovitatud asutused olid kitsa profiiliga ning huvitusid ainult ühest "Toimetuste" seeriast. F. Puksoo oli arvamusel, et vahetuse huvides tuleks jaotada see veel kitsamatesse seeriatesse, kas või teaduskondade kaupa Läti ja Kaunase ülikooli eeskujul /14, l. 344/.

Paljud asutused, kellele vahetusettepanek tehti, lükkasid selle tagasi, sest puudus oma raamatukogu (Washingtoni TA); Eesti väljaanded olid olemas teistes kohalikes raamatukogudes (Taani Ajaloo Selts Kopenhaagenis); puudusid oma väljaanded (Ameerika Psühholoogia Ühing); finantsolukord ei võimaldanud (Chicago Ülikooli Orientalistika Instituut); uurimisalad olid erinevad (Minneapolisise Kunstiinstituut); uurimisalad piirdusid ainult teatud regiooniga (Berliini Arheoloogia Selts); vahetasid ainult sama mahukate väljaannete vastu kui nende oma (ajakirja "Helvetica Physica Acta" toimetus) jne.

1930-ndatel aastatel, võrreldes 1920-ndatega, hakati ülikooli raamatukogus enam tähelepanu osutama järelkomplekteerimisele. I maailmasõja tõttu saamata jäänud väljaanded olid küll võimaluste piires järelkomplekteeritud, kuid uusi lünki tekkis pidevalt jooksva komplekteerimise käigus väga erinevatel põhjustel.

Esines juhtumeid, mil mõne ajakirja teatud numbrit levitati ainult ostu teel, olgugi et ajakiri kuulus vahetatavate publikatsioonide hulka (Rootsi ajakiri "Acta paediatrica" Vol. 11, 1930). Paljude ajakirjade varasemaid, enne vahetuskokkuleppe sõlmimist ilmunud numbreid osutus võimalikuks järelkomplekteerida vaid raha eest. Tihti jäid lünklikuks ainult propaganda eesmärgil levitatavate ajakirjade komplektid, sest sel puhul kasutati sageli vaid müügist ülejäänud eksemplare, mille arv iga konkreetse numbriga oli erinev.

Raamatukogupoolsed pingutused vahetussuhteid laiendada olid ühelt poolt küll vilja kandnud, sest 1938. aastaks ulatus vahetusasutuste arv üle 600 (vt. lisa 2), kuid samas selgus, et paljud asutused, kellele oli toimetisi saadetud, polnud midagi vastu saatnud. Ühepoolne saatmine otsustati lõpetada ning selle tulemusena annulleeriti ligi 100 kokkulepet. 1939. a. alanud II maailmasõjaga kaasnenud poliitiline olukord mõjutas ka ülikooli raamatukogu välisvahetust.

Nii teatasid 1940.a. juunis-juulis Iiri Kuninglik Akadeemia ja Tohoku Ülikooli Raamatukogu Jaapanis omapoolsete saadetiste kinnikülmutamisest. Põhjenduseks toodi maailmas valitsevast olukorrast tingitud häired transpordis ja sellest kartus, et pakid ei jõua sihtkohta /20, l. 155, 192/. Hakkas vähenema nii vahetussaadetiste kui ka vahetuspartnerite hulk.

Kogu vaadeldava ajavahemiku vahetuse võib üldjoontes jagada kolme perioodi:

1) 1918-1919 - katsed taastada katkenud vahetust, mis aga ei õnnestu valitseva poliitilise olukorra tõttu;

2) 1920-1929 - reorganiseerimise ja intensiivistamise periood. Taastatakse arvukalt endisi vahetussuhteid ja luuakse uusi;

3) 1930-1940 - kõrgperiood, mille lõpul vahetus vähenes II maailmasõja tõttu.

Käsitletava perioodi aruandlus peegeldab raamatukogu vahetust tervikuna, eraldamata välismaa asutusi kodumaisfest. Sissekanded aktsessiooniraamatutes, kartoteekides, vahetusega saadud ja saadetud väljaannete sissekanderaamatutes ei kajasta vahetatud eksemplaride arvu ei väljaannete ega asutuste kaupa. Selle tõttu pole võimalik välja selgitada täpset välisvahetuse mahtu. Võttes arvesse aga välispartnerite suurt ülekaalu, võib tõenäoliselt 90 % saadud väljaannetest omistada välisvahetusele. Nii võib arvestada ka 1. IV 1939 - 31. III 1940 toimetiste vastu saadud väljaannete puhul. Kõikidest vahetuspunktidest kokku sai raamatukogu toimetiste vastu selles ajavahemikus 4053 trükiüksust ajakirju, 3829 dissertatsioonid ja 239 raamatut (kokku 8121 trükiüksust), rahalises väärtuses 3405 kr. 75 senti eest (ajakirjad à -.25, väitekirjad à -.50, raamatud à kr. 2.-) /3, l. 7/. Samas ajavahemikus oli "Toimetusi" saadetud vahetusena järgmiselt: A-seeriat 799 vihikut, B-seeriat 751 vihikut, C-seeriat 353 vihikut, kokku 1903 vihikut /3, l. 9-11/.

Vastavalt Tartu ülikooli universaalsele profiilile oli ka raamatukogu poolt välisvahetusega komplekteeritav kirjandus

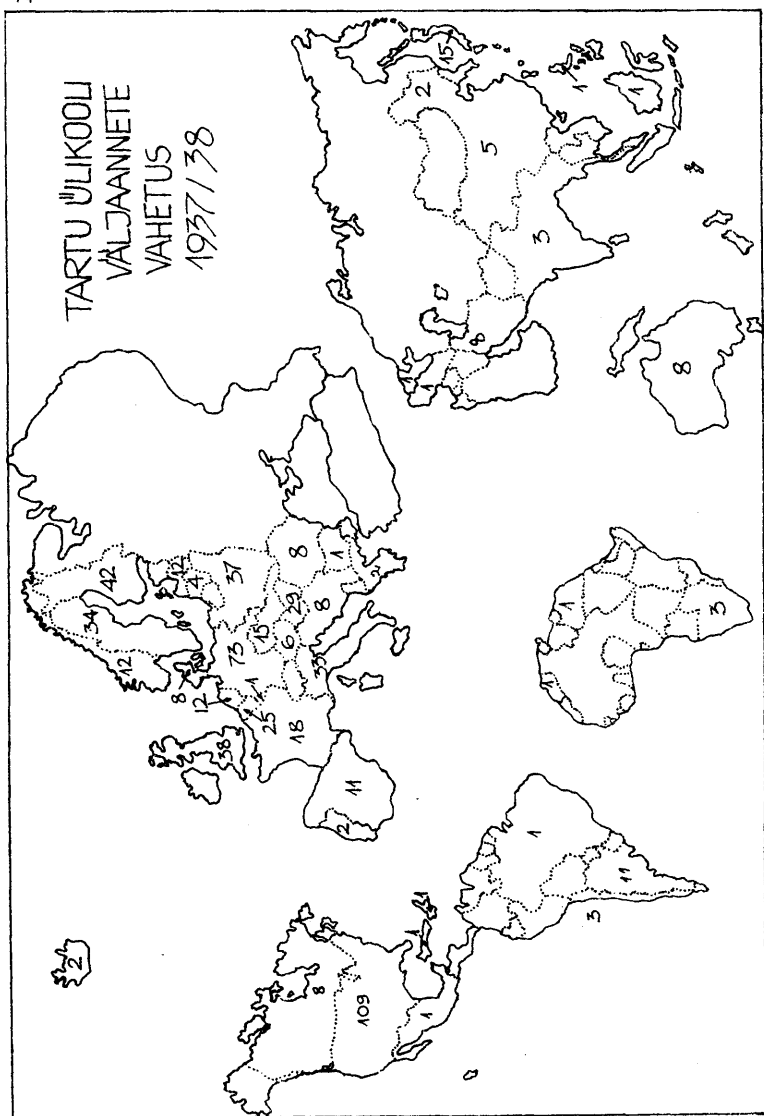
nii humanitaar- kui ka reaalteaduste valdkonnast, eelistama- ta üht teisele.

Vahetus oli tõhuseks abiks väliskirjanduse hankimisel, eriti majanduskriisi aastatel (1929-1933), mil raha kirjanduse ostmiseks kärbiti miinimumini.

Teiselt poolt olid "Toimetustes" avaldatud uurimistöe tulemused teadusmaailmas arvestatava väärtusega, mida näitas ka nende indekseerimine mitmes referaatajakirjas. Suur tähtsus oli neil veel Eesti Vabariigi tutvustamise seisukohalt.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 2.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3a.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 7.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 9.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 14.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 20.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 28.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 45.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 48.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 75.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 78.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 89.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 90.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 110.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 120.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 135.
19. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 58.
20. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 60.
21. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 64.
22. Tolliseadus // Riigi Teataja. 1936. Nr. 74. Lk. 1565-1605.

Vahetuspunktide geograafiline paiknevus välismaal

		Vahetuspunktide arv																			
		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
<u>Europa</u>																					
Austria	4	4	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	6	6	6	6	7	7
Belgia	5	5	4	6	7	9	9	8	8	8	9	9	11	11	15	17	20	23	25	14	14
Bulgaaria	1	1	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Hispaania	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	5	8	8	8	9	9	11	11	11	11
Holland	3	3	4	4	5	10	9	9	9	9	9	9	10	10	10	10	12	12	12	11	11
Island	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	1	1
Itaalia	13	13	5	5	8	11	10	10	10	10	10	13	16	17	28	26	29	33	33	25	25
Jugoslaavia	2	2	1	1	2	3	4	4	4	4	4	4	4	4	6	6	6	8	8	8	8
Kreeka	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	5	5
Leedu	-	-	-	1	1	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3
Läti	1	1	4	4	5	8	7	7	7	7	7	10	10	10	10	10	11	11	12	8	8
Luksemburg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Norra	2	2	-	1	3	4	5	5	5	5	5	6	8	8	12	13	12	12	12	6	6

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Poola	5	5	1	4	8	13	13	13	13	13	13	14	19	20	24	29	28	33	37	23	23
Portugal	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	1	1
Iransusmaa	16	16	11	11	14	7	1	1	1	1	1	1	1	2	7	10	14	15	18	36	36
Rootsi	7	7	11	14	24	24	24	24	24	24	24	25	30	30	31	32	33	34	34	21	21
Rumeenia	5	5	2	2	2	6	6	6	6	6	6	6	7	7	7	7	8	8	8	6	6
Saksamaa	23	23	21	27	37	35	36	34	36	36	36	43	52	55	64	67	71	74	73	65	65
Soome	9	9	25	25	29	34	34	34	34	34	34	36	37	37	38	38	42	42	42	29	29
Suurbritannia	12	12	8	11	13	18	18	18	18	18	18	18	19	20	27	30	34	39	38	29	29
Šveits	6	6	7	7	9	10	10	10	10	10	10	10	13	13	14	15	16	18	18	12	12
Taani	2	2	3	3	4	5	5	5	5	5	5	6	7	7	7	8	8	8	8	9	9
Tšehhoslovakkia	3	3	4	4	4	5	7	7	7	7	7	7	10	10	12	12	14	14	15	11	11
Ungari	4	4	2	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	11	14	27	29	29	9	9
<u>Asia</u>																					
Filipiinid	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Hiina	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	5	5	5	2	2
India	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	3	3	3	3	3	3	3
Jaapan	2	2	3	4	5	9	8	8	8	8	8	10	11	11	12	13	14	15	15	8	8
Kalimantan (Borneo)	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Landžuuria	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	2	2	-	-
Palestiina	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Süüria	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<u>Põhja- ja Kesk-Ameerika</u>																					
Kanada	1	1	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	6	6	6	6	6	9	9	8	3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Kuuba	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Mehhiko	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Salvador	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
USA	13	13	32	36	45	58	58	58	58	57	60	69	69	77	78	108	108	110	56	56
<u>Lõuna-Ameerika</u>																				
Argentiina	1	1	2	2	5	5	5	5	5	5	6	8	9	9	9	9	9	11	6	6
Brasilia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Tšili	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	2	2
Uruguay	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	-
<u>Austraalia ja Okeania</u>																				
Austraalia	1	1	-	-	1	2	1	1	1	1	1	2	2	5	8	8	8	8	8	8
<u>Aafrika</u>																				
Egiptus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Lõuna-Aafrika Vabariik	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	2	3	3	2	2
Maroko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1

144 144 162 191 256 305 297 295 297 298 331 386 395 474 504 583 618 630 450 450

EXCHANGE OF TARTU UNIVERSITY PROCEEDINGS
WITH FOREIGN SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Leida Alver

Summary

In 1921 the serial of Tartu University proceedings "Ученые записки" was renamed "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused" ("Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis") which soon became the main item of exchange with scientific institutions abroad. "Acta" was issued in 3 series: "A. Mathematica, physica, medica", "B. Humaniora" and "C. Annales". Articles in Estonian, English, French, German, Russian, Italian or Latin were contributed.

The number of exchange partners increased as the issue of copies grew and the scientific value of the publications rose. The main partners were foreign universities, academies of sciences, national libraries and scientific societies. In 1937 the number of partners amounted to over 600. Due to the break-out of WW II some agreements were cancelled and so by 1940 the number of exchange partners had diminished to 450.

From April 1, 1939 to March 31, 1940 1,903 volumes of "Acta" were exchanged for the total of 8,121 volumes. Literature on both sciences and humanities was equally acquired through foreign exchange to meet the versatile needs of the university (see "Acta" series).

Exchange played an important role in obtaining foreign literature especially during the economic crisis in 1929-1933 when the sums for buying books were cut to minimum.

On the other hand papers published in "Acta" were of considerable scientific value as "Acta" was indexed in several reference periodicals. "Acta" had also the important task of introducing the Republic of Estonia world-wide.

ОБМЕН "BESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOOI TOIMETUSED"
С ЗАРУБЕЖНЫМИ НАУЧНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

Лейда Алвер
Резюме

Как продолжение "Ученых записок Императорского Юрьевского университета" с 1921 г. стали выходить в свет "Besti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused" ("Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis"). "Acta ..." издавали в трех сериях: "A. Mathematica, physica, medica", "B. Humaniora" и "C. Annales". Статьи печатались на эстонском, английском, французском, немецком, русском, итальянском или латинском языках. "Acta ..." являлись основой в обмене научными публикациями.

В развитии книгообмена можно выделить три периода:

1) 1918-1919 гг. - попытки восстановить прерванные войной связи, не увенчавшиеся успехом по причине неустойчивого политического положения;

2) 1920-1929 гг. - реорганизация и интенсификация обменных связей, восстановление контактов с большинством из прежних партнеров и создание новых связей;

3) 1930-1940 гг. - расцвет книгообменных связей.

Соответственно росту тиража отдельных номеров "Acta ..." и повышению их научной ценности росло и количество зарубежных партнеров по обмену. Основными партнерами стали университеты, академии наук, национальные библиотеки и научные общества. В 1937 г. было зарегистрировано более 600 партнеров по книгообмену, в последующие годы их количество начинает уменьшаться. Это было обусловлено различными причинами: аннулирование части договоров, начало второй мировой войны. В 1940 г. насчитывалось 450 пунктов по книгообмену.

В качестве примера можно привести данные по обмену за год (I.IV.1939 - 31.III.1940). За 1903 выпуска "Acta ..." было получено от зарубежных партнеров 8121 экземпляр научных изданий. В соответствии с универсальным характером Тартуского университета и его изданий (см. серии "Acta ...") литературу из-за рубежа комплектовали по гуманитарным, естественным и точным наукам.

Обмен являлся реальной возможностью получения иностранной литературы, особенно в годы экономического кризиса (1929-1933), когда финансы для покупки книг ограничивались до ми-

нимума.

"Acta ..." имели важное значение при ознакомлении с эстонской наукой за границей. Результаты исследовательских работ, опубликованные в "Acta ...", высоко ценились в научном мире. Об этом свидетельствует индексирование этого издания в нескольких реферативных журналах.

DISSERTATSIOONIDE KOMPLEKTEERIMINE

Tiiu Sade

Möödunud sajandil alguse saanud dissertatsioonide vahetamise tulemusena oli 1917. aastaks, s.o. Tartu Ülikooli evakueerimise ajaks Venemaale, raamatukogul 229 499-st eksemplarist koosnev dissertatsioonide kogu. See sisaldas trükitud väitekirjade kõrval akadeemilisi väiketrukiseid (teese, programme, loengukavasid, isikkoosseisu nimestikke, aastaaruandeid, peokõnesid, habilitatsiooni ja promotsiooni eeskirju, dissertatsioonide kokkuvõtete aastaraamatuid jm.). Põhjaliku uurimuse dissertatsioonide komplekteerimisest enne 1918. a. on teinud R. Parmas /14/.

Esimesed väitekirjad Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis kaitsiti 1920. a. Dissertatsioonid jõudsid raamatukokku teaduskondade vahendusel, mõnikord andsid doktorandid ise tasuta oma töid. Tegelikult paljud käsikirjalised ja trükitud kokkuvõtteta doktoritööd ei jõudnudki raamatukokku, mistõttu aeg-ajalt tuli järelepärimisi dekaanidele ühe või teise konkreetse dissertatsiooni saamiseks. Ulatuslik kirj vahetus raamatukogu ja ülikooli allasutuste vahel annab tunnistust sellest, et väitekirjade hankimine oli keeruline probleem. Raamatukogul puudus ka ülevaade kaitsitud töödest. Aastail 1920-1925 kaitses osa õppejõude väitekirja välismaal, näit. G. Suits ja P. Köpp Helsingis, J. Piiper Londonis jne., ning avaldas seal ka oma töid mitmesugustes eriajakirjades, teaduslike seltside väljaannetes, üksikute asutuste publikatsioonides. Välismaal kaitsitud tööde jõudmine raamatukokku sõltus autori vastutulelikkusest ja soovist oma töö tulemusi kodumaal levitada. Ametlikult oli üleülikooliliselt akadeemiliste kraadide taotlemine ja tööde raamatukogule ülevandmise kord fikseerimata. Lahenduse tõi 1925. a. kehtima hakanud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus /13/, mis puudutas ka väitekirjade kaitsmist. Ülikoolis anti välja kaks teaduslikku kraadi: magister ja doktor. Eksami ja promotsiooni korra teaduskondades ühtlustas ülikooli nõukogu. Väitekirjad

võisid teaduskonna loaga olla peale eesti keele ka mõnes muus keeles, sest oponente tuli mõnikord otsida välismaa õpetlaste hulgast. Kuna trükikulud olid küllaltki kõrged, siis ei nõutud doktorantidelt trükitud väitekirju, vaid masinakirjalisi eksemplare. Mõnel juhul anti doktorantidele väitekirjade avaldamiseks abirahasid ülikooli erisummade arvelt.

Uurimistulemuste tutvustamiseks rahvusvahelises ulatuses oli vajalik dissertatsiooni kokkuvõte mõnes levinumas Euroopa keeles. Puksoo oma kirjas ülikooli valitsusele 10. apr. 1924. a. /5, l. 228/ esitas soovi, et teaduskonnad Saksamaa ülikoolide eeskujul annaksid raamatukogule igast väitekirjast kaks masinakirjalist eksemplari koos 350 eks. võõrkeelse kokkuvõttega. Need oleksid vahetuseks ja propageeriks eesti teadust välismaal. Kuid alles 12. märtsil 1929. a. kinditati ülikooli nõukogu poolt määrus /8, l. 358/ väitekirjade, habilitatsiooni-, auhinna- ja diplomitööde kohta. Selle valmistas ette komisjon koosseisus prof. H.B. Rahamägi, K. Konik ja raamatukogu juhataja F. Puksoo. Tähtsamad seisukohad määrusest: iga doktorant on kohustatud raamatukogule esitama trükituna 350 eks. väitekirjast; kui väitekiri on trükitud avaldamata, mis oli tavaline nähtus, peab saatetama kaks eksemplari masinakirjas ja 350 eks. võõrkeelset kokkuvõtet; kõik väitekirjad, diplomitööd ja auhindatööd antakse dekanatidest ja ülikooli arhiivist üle pearaamatukokku.

Kui dissertatsioon polnud avaldatud eraldi väljaandena, siis iga konkreetse väitekirja puhul otsustas raamatukogu talle vajaliku eksemplaride arvu, mis olenes sellest, millises väljaandes dissertatsioon avaldati. Näit. "Toimetustes" ilmunud dissertatsioonidest ei olnud raamatukogu huvitatud, sest nendega oldi piisavalt varustatud. ÕES-i toimetistes trükitud töid vajati vahetuseks vaid 50-100 eksemplari, kuna seltsiga oli ühiseid vahetuspartnereid. Eestikeelseid väitekirju vajati välismaale saatmiseks 200 eksemplari.

Määruses fikseeritu oli olulise tähtsusega raamatukogu jaoks, sest see tagas dissertatsioonide laekumise nii säilitamiseks kui vahetuseks. Siiski tuli hiljemgi mõnele dekaanile aeg-ajalt määrust meelde tuletada. Ülikooli valitsus koostas Riigi Statistika Keskbüroole Tartu ülikoolis 1920.-1935. a. kaitsitud doktoritööde nimestiku /9, l. 129/. Selle põhjal selgus, et teaduskonnad polnud raamatukogule üle andnud kaugeltki mitte kõiki väitekirju - mõni nimetus puudus

täiesti, mõni oli vähemas eksemplaarsuses. Tavaliselt siiski raamatukogu sai nõutud dissertatsioonid või kokkuvõtte.

Juba 1918. a. sügisel, kui avati Tartu saksa ülikool, oli raamatukogu pöördunud vahetussuhete taastamiseks Saksamaa ülikoolide poole, paludes neilt sõja tõttu puudu jäänud dissertatsioonid ja programme. Königsbergi ja Münsteri ülikool vastasid saadetistega. Leipzigi ülikool teatas, et Tartu ülikooli jaoks on dissertatsioonid pakitult olemas, aga palusid oodata, kuni olud selginevad /11, l. 28/. Üldiselt jäädgi äraootavale seisukohale.

Kui Eesti Vabariigi Tartu Ülikool alustas tegevust, siis juba 1920.a. tehti katseid vahetada dissertatsioonid ja teisi akadeemilisi trükiseid endiste vahetuspartneritega. Leipzigi, Berliini, Tübingeni ja Berni saabusid kiiresti vastused koos dissertatsioonide saadetistega. 18. apr. 1920. a. ülikooli ajaloo nõukogu koosolekul soovitas O. Kallas väitekirjade vahetust Helsingi ülikooliga. Soovitavaks peeti ka suhete loomist teiste ülikoolidega /1, l. 68-69/.

1921.a. tegid Tartu ülikooli raamatukogule omapoolsed vahetusettepanekud Göttingeni ülikooli raamatukogu /2, l. 156/ ja USA Kongressi Raamatukogu /2, l. 93; 10, l. 93-94/. Viimane oli huvitatud Tartu dissertatsioonidest alates 1900. aastast, mida ülikooli raamatukogu nõustus saatma, niipea kui Venemaalt reevakueeritud varad olid kastidest välja pakitud. Vastu soovis Tartu raamatukogu USA ülikoolide väitekirju alates 1913. a.

1921. a. koostas raamatukogu ulatusliku nimekirja /12, l. 19, 21-23/, kellega tuleks publikatsioone, sealhulgas dissertatsioonid vahetada.[☞] Tsaariaegne Tartu ülikool oli vahetanud dissertatsioonid põhiliselt Lääne-Euroopa ülikoolidega, lisaks Jaapani, USA, Kanada ja Argentiinaga. Peale I maailmasõda tihe vahetus Euroopa ülikoolidega jätkus. Riikidest oli kõige rohkem vahetuspunkte Soomes, kus teaduste akadeemia ja ülikooli kõrval kujunesid suhted mitme akadeemilise seltsiga (Soome Kirjanduse Selts, Soome-ugri Selts jmt.). Nimekirjas oli 50 asutust, kellega veel suhteid polnud, kuid raamatukogu soovis algatada, sealhulgas Londoni, Barcelona, Bukaresti, Krakovi, Harkovi, Kaasani jt. ülikoolid.

Sõja tõttu soikunud kontaktide uuendamiseks ja uute vahetuspartnerite leidmiseks Tartu ülikooli raamatukogu initsia-

[☞] Vt. L. Alveri artiklit käesolevas kogumikus.

tiivil 1924. a. tehtud vahetusettepanekud panid aluse püsiva vahetuspartnerite võrgu loomisele.

Vahetussidemeid välismaa asutustega aitasid luua ka sinna komandeeritud Tartu õppejõud. Nii täiendas 1925. a. end Londonis J. Piiper, kes soovitas Briti Muuseumil luua kontakte ülikooli raamatukoguga /6/; sellest sai alguse püsiv vahetussuhe.

1930. aastaks olid raamatukogul välja kujunenud kindlad vahetussuhted välismaa teadusasutustega. Kahekümnendatel aastatel olid vahetusse lisandunud partnerid Torontost, Chicagost, Lundist, Danzigist, Debrecenist jm. Sellest ajast alates jäi vahetuspunktide arv stabiilseks. Mahult kõige ulatuslikum vahetus toimus Hamburgi ülikooliga, kellelt saadi põhiliselt dissertatsioonide kokkuvõtteid, aga alates 1927. aastast ka dissertatsioonid. Järjekindlalt saadeti akadeemilisi väikestruktureid.

Kõrgpunkt dissertatsioonide saamisel olid aastad 1935-1938, mil igal aastal võeti arvele üle 6000 eksemplari väitekirju ja akadeemilisi trükiseid.

1939.a. tegi Tartu ülikooli raamatukogu uusi ettepanekuid dissertatsioonide vahetamiseks asutastele, kellega ei olnud veel sidemeid (Eberswalde Metsanduslik Kõrgkool, Cartes'i Pedagoogiline Kool jt.), samuti vahetuspartneritele, kes seni polnud dissertatsioonid saanud (Innsbrucki, Grazi jt. ülikoolid).

Vahetuspartnerite võrku iseloomustab lai geograafiline ulatus ja vastastikusel huvitatusel põhinevad suhted. Välismaal oli suur huvi Tartu dissertatsioonide vastu, kuna õppejõudude teadustöö taset hinnati kõrgeks ja dissertatsioonide kokkuvõtted olid võrkeeltes olemas. Eriti nõutavaks muutus R. Willemsi väitekirj "Zur Anthropologie der Esten" (ilm. 1926.a.), mida laenutati kaheks kuuks prof. Y. Kajavale Soome ja ka O. Kallasele Inglismaale. Dissertatsioon pakkus sedavõrd suurt huvi, et seejärel telliti 10 eks. kokkuvõtteid Soome ja üle 30 eks. Inglismaale O. Kallasele ja Kuninglikule Antropoloogia Instituudile /7, l. 375, 547/.

Käsitletava perioodi algusaastail pöörati suurt tähelepanu sõja tõttu tekkinud lünkade täitmisele dissertatsioonide kogus. Lisaks reeglipärastele saadetistele telliti ka õppejõudude (A. Oras, J. Taul jt.) soovitatud varasemaid väitekirju. Samal ajal saabusid välismaalt Tartusse tellimused möödunud sajandil ja aastail 1913-1917 saamata jäänud dissertat-

sioonidele. Soovid rahuldati kiiresti, kui vaid raamatukogul olid nõutud dissertatsioonide dubletteksemplarid olemas. 1920-ndate aastate keskpaigast vahetati juba põhiliselt jooksva aasta dissertatsioone või nende kokkuvõtteid, mida saadeti regulaarselt koos raamatute ja perioodikaväljaannetega.

Väitekirjade kõrval olid oma teadusliku sisu poolest oluliseks vahetusmaterjaliks akadeemilised väiketrükised. Tartu ülikoolis ilmusid loengute kavad, isikkoosseisu nimestikud jne. "Toimetuste" C-seerias. Välismaal ilmusid need tavaliselt eraldi väljaannetena ja olid kõikjal nõutud infomaterjalid.

Aastail 1920-1940 kaitsti Tartu õppejõudude poolt 123 doktoritööd /15/, millest 63% olid eestikeelsed, 32% saksa-keelsed ja üksikud vene, inglise või prantsuse keeles. Ligi pooled doktoritööd kaitsti arsti-, paarkümmend tööd valmis matemaatika-loodus- ja filosoofiateaduskonnas, teiste teaduskondade osa oli väiksem. Enamik töödest esitati masinakirjas, vaid 20% doktorantidest oli leidnud võimaluse avaldada töö trükis. Võrreldes teiste ülikoolidega, oli Tartu väitekirjade arv suhteliselt väike, mistõttu välismaa ülikoolid küsisid oma dissertatsioonide ja akadeemiliste kirjade vastu veel toimetisi.

Eesti välisministeerium, mõistes Tartu ülikooli kui eesti teaduse edendaja osa, osutas raamatukogule märkimisväärset abi. Eriti eestikeelse ülikooli algusaastail tegid saatkonnad ettevalmistustöid kontaktide loomiseks kohalike asutustega. F. Puksool oli tihe kirjavahetus O.Kallasega, kes saadikuna aitas luua otsesidemeid Soomes, hiljem Inglismaal ja Hollandis. Ka Eesti saatkonnad Berliinis, Viinis, Londonis, Helsingis jm., samuti Eesti peakonsulaat Ameerika Ühendriikides aitasid võimaluse piires kaasa nii dissertatsioonide hankimisele kui ka edastamisele kodumaale.

Probleemiks kujunes dissertatsioonide saamine Prantsusmaa ülikoolidest. Jurjevi ülikoolile oli väitekirju saadetud Prantsuse haridusministeeriumi vahetusbüroo kaudu. Nüüd pidasid prantslased Jurjevi ülikooli järglasteks Riia ja Voroneži ülikooli! Tartu ülikooli raamatukogul oli raske selgeks teha tegelikku olukorda, kuigi Tartus olid olemas kõik Prantsusmaal kuni 1915.a. ilmunud dissertatsioonid. Dissertatsioonide saamine Prantsusmaalt katkes 1917.a., mil Tartu raamatukogu evakueeriti Venemaale. 1923. a. jaanuaris

kurtis Puksoo, et seni oli Tartu ülikoolile dissertatsioonid Prantsusmaalt saanud ainult Strasbourgi ülikool. Oli teada fakt, et Läti saadiku abiga oli Läti ülikoolile tasuta dissertatsioonid muretsetud. Tartu ülikooli raamatukogu palvel astus Eesti saatkond Pariisis küll samme dissertatsioonide saamiseks, kuid elukalliduse tõttu olid seal dissertatsioonide trükkikulud tõusnud ja seepärast nende trükkimine vähenenud, nii et Tartule võis ainult teatud arvu dissertatsioonide määrata /4, l. 9-11, 85/.

Väitekirjadega varustasid raamatukogu ka raamatukaubanduslikud firmad: K.F. Koehleri Antikvariaat ja G. Focki firma Leipzigi, W.A. Mülleri Antikvariaat Baselis. G. Fockile kuulus 1920-ndate aastate maailma suurim dissertatsioonide ladu. Fock kauples mõõdukate ja stabiilsete hindadega. Ülikooli raamatukogu tellis temalt õppe- ja teadustööks väga vajalikke dissertatsioonid, vastu küsis Fock Tartu mõõdund saajandi dissertatsioonid, mille järele oli nõudlus. Olles huvitatud võimalikult paljudest tellimustest, püüdis firma raamatukogule hankida väitekirja ka sel juhul, kui see laos puudus. Näit. raamatukogu tellitud A. Langie dissertatsioon "Les bibliothèques publiques dans l'ancienne Rome et dans l'empire romain" (Fribourg, 1908), mis käsitleb raamatukogusid Vana-Roomas, leiti üles Šveitsist /14/.

1920. a. pakkus Riigiraamatukogu ülikooli raamatukogule 2109 dissertatsiooni, millest nad ise polnud huvitatud /10, l. 5, 9, 11/. Mis asjaoludel need Nõukogude Venemaalt saadud meditsiinalased dissertatsioonid Eestisse saadeti, polnud võimalik EAA materjalide põhjal selgitada. Töötajate vähesuse tõttu ei koostatud siis ka üleantud dissertatsioonide nimikirja.

On teada, et 1923. a. saatis Tartu ülikool annetuseks Tokio ülikooli raamatukogule Jaapanit tabanud maaväriseamise tagajärjel hävinud raamatute asemel teiste hulgas ka dissertatsioonide dublettide kogu /3, l. 544/.

Dissertatsioonide komplekteerimisel oli põhimõtteks täielikult muretseda Tartu väitekirjad ja vajaduse ning võimaluse piires välismaa omi. Vahetusele iseloomuliku tendentsi - saadud väljaannete arv oli suurem väljasaadetutest - võib märgata kogu perioodi ulatuses. Väitekirju ja akadeemilisi väiketrukiseid vahetati kõigi tähtsamate ülikoolide, teaduste akadeemiate, teaduslike seltside ja raamatukogudega vastavalt vahetuskokkulepetele. Väga oluliseks peeti järjepide-

vuse printsiipi. Vahetussuhete loomine ei läinud alati lihtsalt. Oli ka äraütlemisi: dissertatsioonide väikese trükiarvu tõttu ei olnud võimalik vahetuskohustusi võtta, samuti mõned kõrgkoolid ei trükinud dissertatsioonide kokkuvõtteid. Mitmel korral toimus suhete reguleerimine - nende asemele, kes polnud dissertatsioonide saatnud, otsiti uusi partnereid. Pöörates suurt tähelepanu väitekirjade hankimisele, kujundas raamatukogu välja oma kindla vahetuspartnerite võrgu. Vajadus dissertatsioonide järele oli suur, kuna laienes õppejõudude teadustöö teemade ring ja üha rohkem vajati infot teaduse uuematest saavutustest välismaal.

Kahe aastakümne jooksul komplekteeriti 82 087 eksemplari väitekirju ja akadeemilisi väiketrukiseid, mis oli märkimisväärne lisa Eesti suurimale dissertatsioonide kogule.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 4, s. 2.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 6.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 14.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 20.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 25.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 28.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 45.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 60.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 113.
10. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 3.
11. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 58.
12. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 64.
13. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus, 18. juuni 1925 // Riigi Teataja. 1925. Nr. 122-123. Lk. 841-845.
14. Parmas, R. Publikatsioonide vahetamine Tartu ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul // TRÜ Toim. 1969. Vihik 248. Lk. 27-91.
15. Tartu ülikooli ajalugu, 1632-1982. Tln., 1982. 3. kd. : 1918-1982. 432 lk.

Dissertatsioonide kogu juurdekasv a. 1918-1940
(raamatukogu aastaaruannete põhjal)

Aruandeperiood	Komplekteeritud (eks.)	Kogu suurus (eks.)
Enne evakueerimist		229 499
Reevakueeritud kogu		227 647
1917-1920	626	228 273
1920/21	1 707	229 980
1921/22	2 899	232 879
1922/23	4 418	237 297
1923/24	6 622	243 919
1924/25	3 780	247 699
1925/26	3 231	250 930
1926/27	1 043	251 973
1927/28	3 700	255 673
1928/29	1 693	257 366
1929/30	2 894	260 260
1930/31	2 883	263 143
1931/32	3 482	266 625
1932/33	4 469	271 094
1933/34	4 743	275 837
1934/35	4 969	280 806
1935/36	6 352	287 158
1936/37	6 580	293 738
1937/38	6 222	299 960
1938/39	5 665	305 625
1939/40	4 109	309 734
Kokku:	82 087	

ACQUISITION OF THESES

Tiiu Sade

Summary

Before evacuation to Russia the thesis collection of TUL contained 229,499 volumes of theses and academic publications.

Since 1920 theses could be defended in Tartu University of the Republic of Estonia. The law issued in 1925 fixed the rules for the defence of theses. The decree of 1929 prepared on the initiative of the library, obliged deans and candidates for the doctor's degree to give 300 copies of every published thesis or two typewritten copies and 350 copies of abstracts in a foreign language to the library for maintaining and exchange purposes.

In 1920 the library made attempts to revive relations with former exchange partners and in 1921 a list of them was drawn up. Exchange proposals advanced by TUL established the network of partners by 1924. Great attention was paid to the acquisition of theses that had got lost due to the war. Since the mid-1920s theses of the current year were exchanged. The culmination of theses acquisition was in 1935-1938.

Estonian embassies abroad were of great help to the library, establishing contacts with local institutions as well as mediating exchange.

In addition to exchange, theses could also be obtained via book purchase enterprises, especially the firm of G.Fock in Leipzig.

Theses were exchanged with the most important universities of the world. Continuity was considered to be the primary principle.

In 1918-1940 the total of 82,087 copies of theses and academic publications were acquired.

КОМПЛЕКТОВАНИЕ ДИССЕРТАЦИЙ

Тийу Саде

Резюме

До эвакуации в Россию в годы первой мировой войны фонд диссертаций Библиотеки Тартуского университета содержал 229 499 экземпляров диссертаций и мелкопечатных академических материалов.

Первые диссертации в послевоенный период в Тартуском университете защищались в 1920 г. В 1925 г. в действие вошел устав университета, который зафиксировал порядок защиты диссертаций. Для пополнения фонда диссертаций и обмена по инициативе библиотеки в 1929 г. был установлен порядок, обязывающий докторантов и деканов факультетов передавать библиотеке от каждой печатной диссертации 300 экземпляров или от рукописной - 2 экземпляра и их резюме на иностранных языках в 350 экземплярах.

Начиная с 1920 г. библиотека старалась возобновить международный обмен публикациями. В 1921 г. составили список учреждений, с которыми было желание обмениваться диссертациями. Большое внимание уделялось докомплектованию зарубежных диссертаций, чтобы ликвидировать пробелы, которые возникли в годы войны. С середины 1920-х годов начат обмен диссертациями текущего года. В 1935-1938 гг. было получено наибольшее количество диссертаций. Обмен диссертациями осуществлялся с известными университетами всего мира.

Существенную помощь в установлении контактов с научными учреждениями оказывали библиотеке эстонские посольства за границей.

Диссертации комплектовали и через иностранные книжные фирмы, из которых ведущая роль принадлежала фирме Г.Фокка в Лейпциге.

С 1918 г. по 1940 г. фонд диссертаций Библиотеки Тартуского университета возрос на 82 087 экземпляров диссертаций и других мелкопечатных академических материалов.

DUBLETTIDE VAHETAMINE

Siiri Reinola

Evakueerimise ja reevakueerimise vahelisel perioodil (1918-1920) täienes raamatukogu põhiliselt annetuste ja mõningate ostude teel, siia anti üle ka likvideeritud asutuste ja omaniketa jäänud raamatukogusid. Pärast raamatuvara reevakueerimist selgus, et osa teoseid on raamatukogus esindatud kahes või enamas eksemplaris. Kuna põhikogu komplekteeriti ühes eksemplaris, siis ülejäänud eksemplarid eraldati juba tsaariajal loodud dublettide kogusse.

1920.a. sügisel ulatus dublettide arv Tartu ülikooli raamatukogus 20 000-ni /1, l. 126/, 1922. aastal 35 000-ni /3, l. 456/. Dublettide kogu täienes pidevalt, eriti jõudsasti aga 1939.a. Saksamaale ümberasunute poolt annetatud kogudega /19, l. 379/.

Juba 1920-ndate aastate esimesel poolel olid mitmed raamatukogud (Leipzig, Szegedi) /6, l. 412/ pöördunud Tartu ülikooli raamatukogu poole sooviga vahetada dublette, kuid ettepanekud lükati tagasi. Peamise põhjusena toodi trükikataloogi puudumine, aga ka asjaolu, et juurdepääs dublettidele oli raskendatud.

Kogu korrastamist ning kataloogimist raskendas dublettide mitmekordne paigutamine ühest kohast teise ning ebarahuldavad hoiutingimused (paiknesid kastides). 1927. a. paigutati dubletid aga ruumipuuduse tõttu kahesajas kastis raamatukoguhoone kuuri, kus nad seisisid kuni 1929. a. alguseni /8, l. 274/.

Dublettide esialgne töötlemine toimus aastail 1920-1923, eesmärgiks oli seatud trükikataloogi koostamine, et aktiveerida ja tõhustada vahetust.

Trükikataloogi koostamine, mille aluseks pidi saama korrasstatud dublettide sedelkataloog, võeti phevakorda 1922. a. ja tehti ülesandeks Eduard Vigelile /6, l. 359/.

1923.aastaks olid esmajärgulised tööd tehtud, oli koostatud sedelkataloog. Peale kirjete redigeerimist otsustati 1925. a. kataloog paljundada esialgu 50 eksemplaris, sest trükkimine nõudis aega ja kulutusi. Kataloogi trükkimisega

seotud probleeme arutati raamatukogukomisjoni koosolekul 30. märtsil 1925. a., kus otsustati taotleda vahendeid (100 000 marka) ülikooli erisummadest. Kataloogi tiraažiks määrati 500 eksemplari /7, l. 37/, trükist ilmus see 1926.a. /25/.

"Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide nimestik" ("Catalogue des doubles de la Bibliothèque de l'Université de Tartu, Estonie") jaguneb kolme ossa: 1) raamatud, alajaotusega a) võõrkeelsed, b) venekeelsed; 2) perioodikaväljaanded, alajaotusega a) võõrkeelsed, b) venekeelsed; 3) lisa - kataloogi koostamise ajal omandatud teosed. Kataloogis on esitatud teoste kohta järgmised andmed: autor, pealkiri, trükikordusandmed, ilmumiskoht, -aasta. Kataloog sisaldab 167 leheküljel ligi 5750 nimetust (35 000 kšidet) teaduslikku ja kultuuriloolist väärtkirjandust 16.-20. sajandist. Kataloogis registreeritud võõrkeelsetest raamatutest on ülekaalus saksakeelsed. Olulisel kohal on ka 18.-19. saj. prantsus- ja ladinakeelsed teosed. Esindatud on isegi rariteetsed väljaanded 16. ja 17. saj.: "Elementa geometriae ex Euclide..." coll. a. J. Vogelini (Vitembergae, 1536), C. Sigonius "De jure civium Romanorum" (Venetiis, 1566, ilm. autori eluajal), P. Pompanatius "Opera" (Basileae, 1567, esitrükk). Rohkesti sisaldas dublettide kogu ajalooalaseid (B. Niebuhr, J. Simonde de Simondi, L. Ranke), arstiteaduslikke (G. Cuvier, N. Pirogov, "Sammlung klinischer Vorträge..."), keele- ja kirjandusteaduslikke teoseid (J. Grimm, A. Schleicher, Fr. Klinger, J.G.v. Herder), antiikautoreid (Cicero, Homeros, Horatius, Tacitus, Cornelius), õigus- ja usuteaduslikku kirjandust, reisikirju. Rikkalikult oli esindatud filosoofia (G. Hegel, J.G.v. Herder, J.G. Fichte, I. Kant, Fr. Schelling), saksakeelne ilukirjandus (J.W. v. Goethe, Fr. Schiller, H. Heine, Chr.F. Gellert, G. E. Lessing, Fr. Klopstock), loodusteadus (A. Humboldt, K. Linné). Esindatud oli ka Estica (K.E. v. Baer, M. Engelhardt, W. Friebe).

Võõrkeelne perioodika kuulub, võrreldes raamatutega, hilisemasse perioodi, sisaldades väljaandeid kõige erinevamatelt teadusaladelt. Tähelepanuväärseks on "Acta eruditorium" aastaist 1682-1684.

Venekeelsed raamatud ja perioodikaväljaanded kuuluvad enamikus 19. ja 20. sajandisse. Raamatute hulgas on olulisel kohal ajalooalased (N. Karamzin, V. Kljutševski), ilukirjan-

duslikud ning kirjandus- (V. Žukovski, N. Gogol, A. Puškin, L. Tolstoi) ja õigusteaduslikud raamatud, seaduste kogud, määrused, juhendid ning kogumikud, reisikirjad.

Dublettide kogu täieneses täiendati ka kataloogi. Raamatukogu töötajate käsutuses oli kataloogi kaks eksemplari, kuhu tehti märkmeid kuni 1940. aastani. Üks venekeelsete raamatute (1070-nimetust) /21/, teine võõrkeelsete raamatute (2110 nimetust) ja perioodikaväljaannete (450 nimetust) jaoks /22/. Väljasaadetud nimetused kustutati kataloogist.

Dublettide kataloog saadeti 25 riigi 154 raamatukogule ning 16 asutusele Eestis, vastastikused vahetussuhted kujunesid aga osaga neist /23/.

Üks osa raamatukogu dublettidest anti ülikooli allasutustele õppetöö tarvis. 1933. aastal soovis Farmakoloogiainstituut saada peakogult farmakoloogia- ja füsioloogiaalaseid dublette, vastu pakuti instituudi raamatukogus leiduvaid dublette. 1933. a. septembris saatis ülikooli raamatukogu instituudile 16 nimetust dublette ja mõne aja pärast veel 25 nimetust /1, l. 27/. Millise sisuga kirjandust vastu saadi, arhiivis ei kajastu.

Dubletid olid mõeldud ainult vahetuseks, kuid ülikooli valitsuse loal võis neid ka müüa /14, l. 1-2/. Kui 1929.-1933. a. majanduskriisi tõttu vähendati raamatukogu ostusummasid miinimumini, otsustati 1933. a. tasuda K. F. Koehleri Antikvariaadilt tellitud kirjanduse eest dublettide müügist saadud rahaga. 1933. a. saadetigi firmale tema poolt valitud dubletid ning sama aasta detsembris veel uus saadeti /13, l. 40/. Need saadetised võimaldasid summade ülekandmist ülikooli arvele, et just aasta lõpul tasuda perioodiliste väljaannete eest, tagades nende järjepidevuse.

Tartu ülikooli raamatukogu määruste põhjal oli dublettide vahetamisel eelisõigus Eesti raamatukogudel ja arhiividel /12, l. 379/.

Eestis kujunesid kõige aktiivsemad vahetussuhted Riigiraamatukoguga. Juba 1921. a. avaldas Tartu ülikooli raamatukogu soovi saada vahetuse teel jätkväljaande "Обзор Эстляндской губернии. Приложение по всеподданнейшему отчету Эстляндского губернатора" (1894-1896, 1905-1906, 1908-1909, 1911) dublette. Riigiraamatukogu omakorda huvitus "Стенографические отчеты I-ой и 2-ой сессии Государственной Думы" ja Saksa Reichstagi aruannetest. Vahetus tõenäoliselt ei teostunud, sest ka edaspidise vahetuse käigus soovis ülikooli raamatukogu ülalmainitud jätkväljaannet.

Mõlemapoolselt oldi huvitatud Estica kogu täiendamisest. Ülikooli raamatukogu saatis 1924.a. veebruaris Riigiraamatukogule Estica dublettide sedelkataloogi, lisaks pakuti üldosakonna dublette. Pakkumine tehti ilmselt sama aasta veebruaris saadud 55 ajalookaardi eest /2, l. 249/.

1924.a. märtsis pakkus ülikooli raamatukogu Riigiraamatukogule Estica-osakonna ja teisi dublette, küsides uuesti jätkväljaannet "Обзор Эстляндской губернии". Riigiraamatukogus oldi huvitatud Estica dublettidest ja märtsis eraldatigi jätkväljaande 9 aastakäiku (1889, 1894-1896, 1905-1906, 1908-1909, 1911) ülikooli raamatukogule /5, l. 143/.

1925.a. lõpul täienes ülikooli raamatukogu 646 Riigiraamatukogult saadud dubletiga, põhiliselt õigusteaduslik ja pedagoogikaalane võõrkeelne kirjandus, aga ka sajandi alguse soomekeelsed jätkväljaanded ja venekeelne Estica, kogumikud /2, l. 196-216/.

1926.a. veebruaris saadi Riigiraamatukogult vahetusena 2467 nimetust, millest olulise osa moodustasid arsti-, õigus- ja loodusteaduse alased raamatud, venekeelne Estica (raamatud, aruanded ja teatajad) ning uuemad ingliskeelsed majandus-, pedagoogika-, tehnika- ja põllumajanduse alased perioodikaväljaanded /2, l. 196-216/. 1930-ndate aastate algul polnud dublettide vahetamine enam nii intensiivne, sest Tartus keskendus tähelepanu välisvahetusele, vastastikust huvi pakkuvad dublettide kogud said ammendatud.

1938. a. avaldas Riigiraamatukogu taas soovi vahetuseks. Lähtudes aga asjaolust, et ülikooli raamatukogus oli koostatud uute dublettide kohta nimestikud, mille ainueksemplarid asusid raamatukogus, tehti ettepanek vahetada dublette nende nimestike alusel /18, l. 359-360/.

Välismaa raamatukogudest kujunesid vahetussuhted esimesena Soome raamatukogudega 1920. aastast. 1921.a. külastas Turu ülikooli raamatukogu esindaja A. Penttila Tartut, tuues kaasa dublettide nimekirjad. Kõige intensiivsem oli vahetus aastail 1926-1927 (kataloogi ilmumis- ja sellele järgneva aasta). Dublettidest olid huvitatud Turu ja Helsingi ülikooli ning Soome Kirjanduse Seltsi raamatukogu. Nende vahendusel sai Tartu ülikooli raamatukogu soomekeelset kirjandust.

1926. a. saadeti Turu ülikooli raamatukogule, kes soovis põhiliselt Eesti-alast kirjandust, dublettide nimestik. Turu ülikooli raamatukogu pakkus põhiliselt 19. saj. soomekeelseid raamatuid ja perioodikat. Tartu ülikooli raamatukogus

oldi pakutavast huvitatud, sest soomekeelne kirjandus aastatest 1801-1870 oli esindatud puudulikult. Jätkuvate läbirääkimiste käigus saadi Turust kolm nimekirja (uuemad soome- ja rootsikeelsed jätkväljaanded ja perioodika), kokku ligi 600 nimetusega /8, l. 14-32/. Tartu ülikooli raamatukogu soovis saada soomekeelse piibli 1758. a. väljaannet, Ericus Erici jutlusteraamatut "Postilla" (Stockholm, 1621-1625) ning 39 nimetust perioodikat ("Acta Societatis scientiarum Fennica", "Kainulainen", "Kotiseutu", "Maanviljelyshallituksen tiedonantaja", "Terra" jt.) /8, l. 11/. Vahetuse tulemusena saadi ligi 350 eksemplari kirjandust või nagu soomlased ütlesid - "seitse jooksva meetri ulatuses" /8, l. 12/.

Turu ülikooli raamatukogule saadeti aga 1928.a. ligi 2000 dubletti. Samal aastal saabus Turust uus pakkumismimekiri, mis sisaldas peale raamatute ja perioodikaväljaannete veel ka Helsingi ülikoolis kaitstud doktoriväitekirjade dublette. Selles nimestikus esitatust huvituti Tartus esmajoones perioodikaväljaannetest. 1929.a. veebruaris saabuski Turu ülikooli raamatukogust 4 kasti soovitud trükiseid /8, l. 272/.

1934. a. pöördus Tartu ülikooli raamatukogu poole Soome Kirjanduse Selts, kus oldi huvitatud Estica dublettidest. Vastav kataloog saadeti Soome juba sama aasta märtsis. Vastu pakkusid soomlased "Suomen virallinen tilasto" ja "Finlands officiella statistik" dublette. Kuna osa lubatust oli ülikooli raamatukogus juba olemas, siis anti mittevajalik edasi Riigiraamatukogule /15, l. 118/.

Inglismaa raamatukogudega toimuva vahetuse initsiaatoriks oli põhiliselt Tartu ülikooli raamatukogu, kus oldi huvitatud esmajoones uuemast ingliskeelsest teaduskirjandusest. Suured teened suhete loomisel sealsete asutustega olid Eesti saadikul Londonis (1922-1934), dr. O.Kallasel. Juba 1923. a. oli ta F. Puksoolt küsinud dublettide kataloogi /4, l. 50/, mida siis trükituna veel ei olnud.

Vahetus Inglismaa raamatukogudega kulges oodatust tagasihoidlikumalt, kuna neil oli tavaks muretseda trükiseid ühes eksemplaris (nagu Tartuski) ja dubletid ära müüa. Nii soovitas H. Wright Londonist dublette mitte vahetada, vaid müüa ja soovis, et kataloog sisaldaks ka dublettide hinnad. Prof. Simpson Edinburghist soovitas dublette ikkagi vahetada /7, l. 358/. Dublettide müümisega Tartus ei nõustunud, leidus ju nende hulgas raamatuid, mida mujalt polnud enam võimalik osta, seega vahetuse teel oli võimalus hankida endale ka hinnalisemaid teoseid.

1927. aastani oli Londoni ülikooli raamatukogu ainukesena Inglismaal nõustunud dublette vahetama, kuigi kataloog oli saadetud 13 raamatukogule /7, l. 362/. Londoni ülikooli raamatukogus tunti põhiliselt huvi venekeelsete ajakirjade ja teadusasutuste jätkväljaannete vastu ("Труды И. Московского Археологического Общества", "Записки Императорской Академии наук"), mis olid ilmunud enne Oktoobrirevolutsiooni.

Inglismaa raamatukogud olid eelkõige huvitatud venekeelsetest kirjandusest, sest neil puudusid tihedad sidemed Nõukogude Liidu raamatukogudega.

1928. a. sõlmiti vahetussidemed Leeds'i ülikooli raamatukoguga. 1929.a. saadigi vahetuseks 25 nimetust uemat majandus-, astronoomia-, geneetikaalast ingliskeelset kirjandust. 1930. a. saadeti Leeds'i 38 nimetust, põhiliselt 17. ja 18. saj. saksa- ja prantsuskeelseid dublette (J. Keppler et J. Bartsch "Tabulae manuales logarithmicae..." (Argentorati, 1700), J. Keppler "Tabulae Rudolphinae..." (Ulmae, 1627)) /20, l. 40/.

1928. a. algasid vahetussuhted Oxfordi ülikooli Bodley raamatukoguga /8, l. 72a/.

Birminghami ülikooli raamatukoguga hakati dublette vahetama 1930. aastast, sealse vene osakonna juhataja S. Kononov külastas samal aastal ka Tartut. Tutvunud dublettide koguga, huvitus ta eelkõige venekeelsest kirjandusest. Vastavalt tema soovile saadeti Birminghami seitse nimetust ajaloolaseid teoseid (V. Berh, A. Kurbski, K. Sivnov jt.) ja 1931. a. veel neli nimetust. Tartu ülikooli raamatukogu sai nende eest kümme nimetust sajandi alguse ingliskeelseid teoseid, põhiliselt ilukirjandust (näit. W. Shakespeare "Poems & Songs"), pedagoogikaalaseid töid (näit. "Continuation School in England") /11, l. 2/.

Londoni Loodusteaduste Muuseumi raamatukogu soovis 1930. a. Tartu ülikooli raamatukogu dublettide hulgast peamiselt vanemaid füüsika-, botaanika- ja matemaatikaalaseid teoseid, pakkudes vastu omi väljaandeid /9, l. 88/.

1932.a. saatis O. Kallas Londoni ülikooli orientalistika-teaduskonna raamatukogu direktorile D. Rossile dublettide kataloogi, kuid seal huvituti enam "Toimetustest" kui dublettidest.

USA raamatukogudega dublettide vahetamisel oli mitmel juhul initsiatiiv sealpoolne, eriti huvituti venekeelsetest raamatutest ja perioodikaväljaannetest.

Kalifornia Stanfordini ülikooli raamatukogu teatas Eesti saadiku kaudu 1925. a. oma soovist vahetada dublette. Sama aasta oktoobris saabus raamatukogu esindaja Tartusse. Tutvunud dublettidega, avaldas ta soovi saada venekeelseid jätkväljaandeid. Tartu ülikooli raamatukogu soovis vastu saada uuemat USA-s ilmunud teaduskirjandust, eriti arstiteaduslikku.

Illinoisi ülikooli raamatukogu soovis vahetuse teel saada põhiliselt venekeelseid jätkväljaandeid. Tartu ülikooli raamatukogu sai aga vahetuse tulemusena 1927.a. loodus- ja arstiteaduslikku ning ajalooalast kirjandust /20, l. 23/.

1928. a. saadeti New Yorgi Avalikule Raamatukogule kolm kasti dublette (enamikus venekeelseid ajakirju, näit. "Журнал Министерства народного просвещения", "Мир Божий"). Vastu sooviti kõige uuemat meditsiini- ja keemiaalast kirjandust /8, l. 226/.

1930. a. soovis Kongressi Raamatukogu saada hulgaliselt venekeelset kirjandust, sest seal arvati, et siinne dublettide kogu sisaldab ainult venekeelseid väljaandeid. Vastuses teatati neile, et venekeelseid dublette on ainult 500 ja Tartus huvitatakse kirjandusest ülikoolis viljeldavatel aladel /8, l. 286/.

Saksamaal organiseeris vahetust 1920.a. loodud Saksa Teaduste Abistamise Ühingu Raamatukogu (Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft), kes 1930. a. mais saatis Tartu ülikooli raamatukogule dublettide kataloogi, millest valiti välja 14 nimetust ajaloo, filosoofia, õigusteaduse, kirjandusteaduse jt. aladelt /9, l. 46/.

Sama aasta juulis toimetas ühing edasi teistele Saksamaa raamatukogudele Tartu ülikooli raamatukogu dublettide kataloogi, Breslau ülikooli raamatukogu tellis selle põhjal kaheksa raamatut ja kolm perioodilist väljaannet, pakkudes ulatusliku nimekirja põhjal 20. saj. alguse loodusteadus-, filosoofia-, filoloogial- ja matemaatikaalaseid teoseid /20, l. 43-68/.

1931. a. jaanuaris saatis Tartu ülikooli raamatukogu Saksamaale uue pakkumismimestiku 23 nimetusega. Mais saabunud vastuses teatas ühing oma valmisolekust saata lisaks raamatutele ka ajakirja "Deutsches Handelsarchiv" aastatest 1915-1930 /11, l. 11/. Tartu ülikooli raamatukogu pakkus vastu Estica't.

Estica dublette pakkus ülikooli raamatukogu ka 1931. a. 5. mail ühinguult saabunud pakkumismimestiku vastu. Ühingu poolt pakutavast 82 nimetusest valiti kolm (W. Judeich "Topographie von Athen" (München, 1931) jt.) /11, l. 11/. 1931. a. oktoobris saatis ühing uue nimekirja, kust valiti põhiliselt filosoofiaalast kirjandust.

Estica dublettidest huvituti ka Königsbergi ülikooli raamatukogus. Nende eest pakuti filosoofia- ja loogikaalaseid teoseid (näit. W. Frost "Bacon und die Naturphilosophie") /10, l. 148/.

1936. a. pöördus Tartu ülikooli raamatukogu Lübecki Hansa Ajaloo Ühingu poole dublettide vahetamiseks. Kirjavahetusest ei selgu, millist kirjandust sooviti, ühingu huvitasid vanemad saksakeelsed teosed (A. Zimmermann, C. Franck, K. Schlegel jt.) /16, l. 120/.

Vahetussuhted Praha Slaavi Raamatukoguga (Bibliothèque Slave) kujunesid pärast "Dublettide kataloogi" ilmumist 1926. a. Tutvunud kataloogiga, avaldas Slaavi Raamatukogu 1927. a. soovi neid osta sularaha eest. Kuna Tartus ei nõustatud dublette müüma, lepiti Prahas vahetusega, olles huvitatud ülikooli raamatukogu vene- ja tšehhikeelsetest dublettidest ("Филологические записки. Изд. А.Хованским ") /8, l. 49/. Tartu ülikooli raamatukogul avanes vahetuse teel Praha Slaavi Raamatukoguga võimalus hankida lisaks vanemale venekeelsele kirjandusele ka Nõukogude Liidus ilmuvat. Juba 1927. a. omandati neli nimetust, järgmisel aastal aga mitmeid sõnaraamatuid (itaalia-vene, vene hispaania) ning ajaloo- ja filosoofiaalaseid teoseid, mõned ka teistelt aladelt, kokku kümme nimetust /20, l. 29/.

1936. a. vahetati dublette Poola koosseisu kuuluva Lvovi Rahvusliku Instituudiga, sealt saadi 23 poolakeelset teost ajaloo, pedagoogika ning kirjandusteaduse alalt /17, l. 1-7/.

1938. a. saatis Tartusse dublettide nimekirjad Rahvaste Liidu Rahvusvaheline Töõbüroo Genfis (International Labour Office League of Nations). Kahjuks kirjavahetusest ei selgu, mida telliti /18, l. 428/.

Kõige ulatuslikum dublettide vahetamine Eesti kujunes Tartu ülikooli raamatukogul Riigiraamatukoguga Tallinnas, välismaal aga Soome ja Saksamaa raamatukogudega. Tartu ülikooli raamatukogu oli huvitatud põhiliselt 20. saj. alguse teaduskirjandusest, vahetuspartnerid soovisid aga enamasti

19. saj. ja 20. saj. alguse venekeelset kirjandust, kuid ka Estica't. Vahetussuhete initsiatiiv oli vastloodud ülikoolide puhul põhiliselt nendepoolne, vanemate raamatukogude puhul Tartu-poolne. Dublettide vahetamisel olid kõige intensiivsemaiks vaadeldaval perioodil aastad 1927-1932, seega kataloogi ilmumisele järgnevad aastad.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 14.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 16.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 18.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 25.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 45.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 65.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 72.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 78.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 81.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 94.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 98.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 101.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 115.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 121.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 141.
20. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69.
21. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 70.
22. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 71.
23. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 72.
24. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220.
25. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide nimestik. Trt., 1926. [44], 167 lk.

EXCHANGE OF DUPLICATES

Siiri Reinola

Summary

During 1918-1920, the period of evacuation and re-evacuation of Tartu University, the library acquired literature by donations and purchases. A big number of duplicates appeared when these books were compared with the re-evacuated volumes, thus forming an addition to the corresponding collection of the tsarist times.

By 1920 the number of duplicates reached 20,000 volumes, by 1922 35,000 volumes. The collection grew constantly, especially in 1939 when books donated by German resettlers were added to it. The majority of volumes in the collection dated back to the 18th and 19th cc. First proposals for exchanging duplicates with TUL came from Leipzig and Szeged but were turned down as there was no printed catalogue.

E. Vigel compiled "The Catalogue of Duplicates in the Library of Tartu University, the Republic of Estonia" ("Catalogue des doubles de la Bibliothèque de l'Université de Tartu, Estonie") that was published in 1926. The catalogue recorded 35,000 volumes (5,750 items) of scientific literature of outstanding value as well as books about history of culture from the 16th-20th cc. The printed catalogue was sent to 154 libraries in 20 countries and 16 institutions in Estonia. With the permission given by the university government, duplicates could besides exchange be sold as well.

Estonian libraries and archives enjoyed a privileged status concerning the exchange of duplicates, the most stable partner being the State Library.

Of foreign libraries, the largest amount of duplicates was exchanged with the libraries of Finland (Universities of Helsinki and Turku, Finnish Literature Society) and Germany. Exchange with German libraries was arranged by the library of the Society for German Science (Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft). In England duplicates were exchanged with university libraries in London, Leeds, Oxford and Birmingham. The mediator role of O. Kallas, ambassador of

the Republic of Estonia in London, was extremely important here. Duplicates were exchanged with libraries in the USA since 1925 and with Slavonic Library in Prague since 1927.

Literature acquired on the basis of the duplicate collection comprised mainly foreign scientific literature of the 20th c., first of all from the fields taught at Tartu University. TUL sent in return publications in Russian, especially serial editions and journals, as well as duplicates in foreign languages of earlier periods and ~~Estica~~ Estica. As to the initiative in exchange relations, it can be said that in the case of newly founded universities it came from them, whereas TUL sought contacts with older libraries itself. Culmination in exchange of duplicates arrived in 1927-1932, that is in the years following the publication of the printed catalogue.

ОБМЕН ДУБЛЕТНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Сийри Рейнола

Резюме

При сверке литературы, приобретенной путем пожертвований в библиотеку и покупок в период между эвакуацией и реэвакуацией Тартуского университета (1918-1920), с реэвакуированной литературой было обнаружено большое количество дублетов. Их присоединили к дублетному фонду, возникшему в царское время.

В 1920 г. число дублетов достигало 20 000 томов, в 1922 г. - 35 000 томов. Фонд дублетной литературы пополнялся постоянно, но особенно успешно в 1939 г. за счет даров от переселенцев в Германию. В фонде дублетов доминировала литература 18 и 19 веков. Первые предложения об обмене дублетами с Библиотекой Тартуского университета поступили из Лейпцига и Сегеда, однако они были отклонены по причине отсутствия печатного каталога дублетов. Вслед за приведением в порядок и каталогизацией дублетного фонда в 1926 г. был издан Э. Вигелем список дублетов Библиотеки Тартуского университета Эстонской Республики ("Catalogue des doubles de la Bibliothèque de l'Université de Tartu, Estonie"), который регистрировал 35 000 томов (около 5 750 наименований) ценной, с точки зре-

ния развития науки и культуры, литературы 16-20 столетий. Издание печатного каталога должно было активизировать и расширить обмен. Каталог был разослан в 154 библиотеки 25 стран и в 16 учреждений Эстонии. С разрешения руководства университета дублиеты можно было и продавать.

Предпочтение в обмене дублиетами было сделано библиотекам и архивам Эстонии, привилегированным партнером библиотеки университета была Государственная библиотека.

Из зарубежных библиотек активный обмен дублиетами сложился с библиотеками Финляндии (университеты Хельсинки и Турку, Общество финской литературы) и Германии. В Германии обмен организовала библиотека Общества помощи немецкой науке (*Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*). Обмен с библиотеками Англии был сравнительно скромный, однако дублиетами все же обменивались с университетскими библиотеками Лондона, Лидса, Оксфорда и Бирмингама. Большая заслуга в организации книгообменных связей принадлежала О.Калласу, эстонскому послу в Лондоне. Обмен дублиетами с библиотеками США начался в 1925 г., со Славянской библиотекой в Праге - в 1927 г.

На базе литературы дублиетного фонда комплектовали преимущественно иностранную научную литературу 20 в., прежде всего по профилю преподаваемых в Тартуском университете дисциплин. Из Библиотеки Тартуского университета в обмен чаще всего заказывали русскую литературу, в особенности продолжающиеся издания и журналы, а также старую ценную литературу на иностранных языках и *Estica*. Инициатива в книгообменных связях с только что созданными университетами была в основном на их стороне, с библиотеками старых университетов - со стороны Тарту. В рассматриваемый период самыми интенсивными были 1927-1932 гг., то есть годы, следующие за изданием печатного каталога.

КОМПЛЕКТОВАНИЕ СОВЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Елена Райд

Основными источниками получения советской литературы в 1918-1940 гг. были книгообмен, покупки в различных книжных магазинах и дары.

Началом регулярного книгообмена с библиотеками и учреждениями Советской России можно считать 1923 год. Потребовалось почти два года упорной работы, чтобы возобновить прерванные революцией и войной связи с библиотеками и научными учреждениями в России. К моменту выхода из печати в 1921 г., после четырехлетнего перерыва, "Ученых записок Тартуского университета" был определен круг партнеров, в изданиях которых ученые и преподаватели университета были заинтересованы в первую очередь. Это были библиотеки АН в Петрограде, Румянцевского музея, Московского, Петроградского, Томского, Саратовского, Казанского, Киевского, Харьковского университетов, Ярославского педагогического института. В том же году к ним добавились библиотеки Пермского и Воронежского университетов. Для сравнения можно привести следующие цифры: к 1917 г. у библиотеки Тартуского университета было 316 партнеров по обмену в России (без прибалтийских губерний). Из них высших учебных заведений - 22, научных учреждений - 48, институтов и средних учебных заведений - 31, научных и любительских обществ - 81, редакций научных изданий - 56, государственных учреждений - 47 /20, с. 42 - 43/.

Список предполагаемых партнеров по обмену дважды обсуждался библиотечной комиссией и был ею одобрен в апреле 1921 г. Спустя два месяца, публикации университета были разосланы 10 учреждениям Советской России. Последующая переписка свидетельствует о том, что все эти посылки остались без ответа.

Заведующий библиотекой Ф.Пуксоо предпринимал ряд шагов для налаживания книгообмена. В мае 1922 г. в письме к ди-

ректору библиотеки Петроградского педагогического института В.А.Десницкому Ф.Пуксоо отмечает, что библиотека Тартуского университета очень заинтересована в научных изданиях Советской России, особенно Петрограда. В этом же письме говорится, что обращения в секретариат АН и Петроградский университет, а также в Эстонскую контрольно-оптационную комиссию в Петрограде остались без ответа. Ф.Пуксоо выражает надежду на совет и помощь В.А.Десницкого как воспитанника Тартуского университета /2, л. 280/.

Необходимость и значение советской научной литературы для университета подчеркивались и в обращениях в Министерство иностранных дел Эстонии, в Представительство РСФСР в Таллинне и в Совет по делам высших учебных заведений при Наркомате Просвещения РСФСР, в которых Ф.Пуксоо также просил оказать содействие в деле книгообмена /2, л. 472, 595/. В январе 1923 г., наконец, было получено от Совета по делам высших учебных заведений при НК Просвещения РСФСР согласие на обмен научными произведениями между университетом в Тарту и Академией наук, Академией истории материальной культуры и университетами РСФСР /3, л. 89/.

В мае 1923 г. заведующий библиотекой Высшего Института народного образования в Киеве сообщил, что Наркомат Просвещения РСФСР дал согласие на обмен с Киевским и Харьковским университетами /5, л. 18/.

Следует отметить, что поиски контактов велись с двух сторон. Так, еще в 1920 г. Совет обследования и изучения Кубанского края предложил библиотеке Тартуского университета регулярный книгообмен и прислал свои "Труды" и "Известия". Библиотека ответила согласием /1, л. 194/, однако ни в одном из годовых отчетов этот партнер не упоминается.

В 1922 г. естественно-математический факультет Тартуского университета получил предложение об обмене от Симферопольского университета. В обмен на его "Труды" были высланы "Ученые записки" (серия А) /2, л. 16/. Симферопольский университет также больше не упоминается в документах как партнер по обмену. В том же 1922 г. свои публикации прислал библиотеке Белорусский университет и предложил регулярный книгообмен. В ответ были высланы два тома "Ученых записок" серии Б /2, л. 518/. Регулярный обмен с библиотекой Белорусского университета установился в 1924 г.

В отчете о работе библиотеки Тартуского университета за 1923 г. упоминаются лишь четыре партнера по обмену: Рос-

сийская Академия истории материальной культуры, Биологический НИИ при Пермском университете, Киевский институт народного хозяйства и Музей Грузии /4, л. 456/. От них было получено в 1923 г. 20 изданий (по данным книги регистрации новых поступлений). Материалы переписки свидетельствуют о том, что в этом же году "Ученые записки" университета высылались политехническим институтам Иваново-Вознесенска, Краснодара и Петрограда, Государственному Донскому университету в Ростове-на-Дону, Харьковскому технологическому институту, Украинскому государственному университету в Каменец - Подольске, Государственному университету в Киеве, Московскому институту народного хозяйства, Петроградской сельскохозяйственной академии, Московскому и Ярославскому университетам, АН Украины /5, л. 17/. Некоторые из них (Государственный Донской и Киевский университеты, Харьковский технологический институт, АН Украины, Московский и Ярославский университеты) в ближайшие годы стали постоянными партнерами по обмену.

Число партнеров по обмену постепенно увеличивалось. С 1926 г. роль посредника взяло на себя Бюро книгообмена при созданном в 1925 г. Всесоюзном обществе культурной связи с границей (ВОКС). Уже с января 1926 г. через ВОКС начали поступать предложения об обмене публикациями. Больше всего их было в 1926 и 1927 годах. Так, в 1926 г. обмен предлагали Коммунистический университет им. Я.М.Свердлова, I-й Государственный университет в Москве, Среднеазиатский университет в Ташкенте, Воронежский и Белорусский университеты, Всесоюзный институт прикладной ботаники и новых культур в Ленинграде, университет Ростова-на-Дону, в 1927 г. - Смоленский, Горьковский, Азербайджанский университеты, Белорусская государственная академия сельского хозяйства в г. Горки, Институт белорусской культуры /6, л. 18/. В 1926-27 гг. насчитывалось уже 25 партнеров по обмену /8, л. 351/. Возрастало и количество получаемой по обмену литературы. Так, в 1925 г. в книге новых поступлений зарегистрировано 117 экземпляров советских изданий, в 1928 г. - 165. Главным образом это были периодические и продолжающиеся издания: "Труды" и "Ученые записки" университетов, "Известия" и "Доклады" Академии наук, труды различных институтов АН, ее комиссий и экспедиций, музеев и научных обществ. Расширению книгообмена способствовал все возрастающий интерес советских ученых к публикациям Тартуского университета. Директор

библиотеки Московского университета в письме от 22 марта 1927 г. отмечает, что "издания Юрьевского университета возбуждают все больший и больший интерес среди ученых г. Москвы" /7, л. 277/.

Несмотря на постепенное увеличение числа партнеров по обмену и их интерес к публикациям Тартуского университета, к началу 30-х годов скопилось значительное количество "Ученых записок". Это было одной из причин решения библиотеки расширить сеть партнеров по обмену. В 1931 г. факультетам и кафедрам было предложено назвать учреждения, с которыми, по их мнению, следует обмениваться изданиями. В числе названных были и советские учреждения. Так, сельскохозяйственный факультет предложил вступить в книгообмен с Московской сельскохозяйственной академией им. К.И.Тимирязева, с Всесоюзным НИИ древесины /12, л. 170, 172/. Естественно-математический факультет был заинтересован в получении "Журнала Русского физико-химического общества, физический отдел" * /12, л. 176/. В ноябре 1932 г. библиотека вновь обратилась к подразделениям университета с просьбой представить списки учреждений, с которыми они считают нужным поддерживать обмен. Опытная станция агрохимии Тартуского университета назвала НИИ промышленности в Москве и сельскохозяйственную академию им. К.И.Тимирязева. Последняя прервала обмен с библиотекой университета /13, л. 472/. Археологический кабинет университета был заинтересован в изданиях Академии наук и Государственной Академии истории материальной культуры ** /13, л. 473/, а также Государственного музея изящных искусств, Антропологического института при МГУ, Института археологии и искусствоведения в Москве, Института по изучению народов СССР, Русского музея, Географического общества /18, л. 56/. Лаборатория морфологии и систематики растений предлагала начать обмен с Главным ботаническим садом СССР, Воронежским сельскохозяйственным институтом, Институтом по изучению природы и хозяйства засушливых областей, Русским ботаническим обществом, Киевским политехническим институтом /13, л. 476/. По инициативе библиотеки Тартуского универси-

* В 1930 г. журнал прекратил издание под этим названием.

** По-видимому, речь идет о московской секции АИМК, так как с самой Академией обмен начался уже в 1923 г.

тета в это же время было получено согласие на обмен от Русского энтомологического общества /II, л. 324/. Из предложенных подразделениями университета учреждений партнером стала лишь московская секция Государственной Академии истории материальной культуры. Остальные в отчетах о работе библиотеки не упоминаются. Однако в середине 30-х годов число партнеров по обмену все-таки увеличилось. Новыми партнерами стали Московское математическое общество, Общество испытателей природы, Государственный институт экспериментальной эндокринологии в Москве, Биологический институт при ЛГУ, Физико-математический институт им. В.А.Стеклова и Главное геодезическое управление в Ленинграде, Томский, Саратовский и Кубанский медицинские институты, Институт геофизики в Тбилиси, комиссия по изучению четвертичного периода АН Украины, Архангельское общество краеведения, Академия наук Белоруссии и Общество друзей астрономии в Минске.

Наибольшее количество партнеров по обмену отмечено в отчете о работе библиотеки за 1936-37 гг. - 52 партнера. Из них высших учебных заведений - 23, научных обществ - 6, научных институтов и академий наук - 14, музеев - 2, библиотек - 5, других учреждений - 2. В Ленинграде было 12 партнеров по обмену, в Москве - 7, столько же на Украине, в Белоруссии - 6.

В 30-е годы книгообмен был существенным источником комплектования литературы. Многочисленные письма-заявки партнеров, как с одной, так и с другой стороны, содержат просьбу выслать недостающие номера периодических и продолжающихся изданий, которые составляли большую часть получаемой по обмену литературы.* В основном партнеры желали получить публикации, изданные до того, как начался обмен между ними. Кроме того, как свидетельствует переписка, в первой половине 20-х годов не все посылки доходили до адресатов. Лишь с середины 20-х годов обмен стал достаточно надежным источником комплектования советской литературы.

В 1936 г. велась переписка по поводу обмена эстонских газет 1917-1920 годов на газеты Советской России того же периода. В библиотеке есть лишь отдельные экземпляры центральных советских газет за эти годы. От кого исходило предложе-

* Исключением являются 1924, 1925 и 1926 годы, когда было получено по обмену большое количество изданных в Советской России книг на эстонском языке.

ние об обмене установить не удалось. Библиотека Тартуского университета составила список эстонских газет, которые можно было бы обменивать. По-видимому, обмен все же не состоялся, так как ни в одном учреждении, к которым библиотека обращалась (Государственный центральный архив Эстонии, Таллиннская центральная библиотека, Государственная библиотека, Таллиннское центральное общество истории, комиссия по истории освободительной войны), не нашлось дублетных экземпляров газет для обмена /14, л. 98-101, 103, 106, 108; 15, л. 93; 19, л. 1-64/.

Кроме книгообмена, значительным источником комплектования советской литературы были покупки книг в различных книжных магазинах, как местных, так и в Советской России. В 1922 г. библиотека заказала 14 книг на книжном складе товарищества "Задруга" в Москве (с 1923 г. - кооперативное издательство "Колос") /2, л. 783/. Помимо книг, библиотека просила выслать каталоги издательств. Заказ остался без ответа. Поэтому пришлось обращаться с просьбой о содействии к посольству Эстонии в Москве /3, л. 173, 268/ и непосредственно к магазину "Задруга" /3, л. 175/. В августе 1923 года первая партия, состоящая из 14 книг, была получена. Это были книги, изданные в 1921-22 гг., русская литература по библиотековедению (1917-1922 гг.), законы Советской России (Уголовный кодекс РСФСР, Кодекс о труде, Земельный кодекс, мирные договоры РСФСР с иностранными державами, Советская конституция с разъяснениями), историческая литература (С.А. Жебелев. "Эллинизм", "Эллинизм"), художественная литература (Полное собрание стихотворений Ф.И.Тютчева) и другие. Через кооперативное издательство "Колос" было заказано несколько партий книг, среди них - и дореволюционные издания.

С 1923 г. стало возможным заказывать советскую литературу через уполномоченного Петроградского отделения Госиздата в Эстонии. Библиотека могла заказывать книги различных издательств, в том числе и дореволюционные, выписывать журналы и газеты. При наличном расчете заказчику предоставлялась скидка до 25% с установленных для Эстонии цен. Библиотеке высылались сводные каталоги и ежемесячные бюллетени, списки книг. По ним библиотека и выбирала необходимые издания, учитывая рекомендации преподавателей университета. Например, по просьбе профессора Г.Суйтса был заказан ряд трудов известных ученых-литературоведов Ю.Тынянова, В.Шкловского, Б.Томашевского, В.Жирмунского, Б.Эйхенбаума и других.

Приобретались книги известных русских и советских писателей: М. Горького, К. Федина, Л. Леонова, Вс. Иванова, И. Эренбурга, Б. Пильняка, Ал. Толстого, М. Шолохова, Ю. Олеши и многих других. Регулярно покупались "Книжная летопись", "Печать и революция", "Книга и революция".

С 1929 г. все операции по продаже книг за границу стало осуществлять в СССР акционерное общество "Международная книга" через аппарат Торгового представительства. Условия покупки остались прежними /9, л. 69/.

На местах операции по продаже книг проводились через представителей "Международной книги". В Тарту ими были Ю. Гене, а в конце 30-х годов - М. Сыщиков. Покупались книги по всем необходимым специальностям. Больше всего было литературы по гуманитарным наукам, различным отраслям сельского хозяйства, по правоведению. Библиотека приобретала литературу по библиотечному делу и библиографии. Например: "Словарный указатель по книговедению" А. В. Мувера, "Словарь библиотечных терминов", "Библиографическое дело" Н. Ф. Яницкого, "Альманах библиофила" и многие другие. Из наиболее значительных приобретений можно назвать первую "Большую Советскую энциклопедию" (1926-1931 гг.). Отдельные советские издания были куплены в местных магазинах, таких как "Книга" и "Постимезс" в Тарту, "Букинист" и "Русская книга" в Таллинне, в рижском магазине "Walters & Rafa", в антиквариате К. Ф. Кёлера в Лейпциге и некоторых других.

Фонд библиотеки пополняли и за счет даров, среди них были советские издания. Одним из первых даров были книги, подаренные в 1920 г. Петросоветом /16, л. 38/. В это же время Ф. Луксоо передал в дар библиотеке почти все изданные после революции книги на эстонском языке /16, л. 38/, которые он привез из России. Через сотрудника советской делегации в Таллинне библиотека получила в 1920 г. в дар две книги профессора П. П. Лазарева из Москвы /16, л. 69/. В 1921 г. сотрудник библиотеки Тартуского университета У. Иваск подарил три книги. Самым крупным даром были 210 книг на мордовском, марийском, чувашском, коми и удмурдском языках, переданные библиотеке через профессора И. Марка от Центрального издательства народов СССР в 1929 г. /21/. Посетивший библиотеку в 1930 г. Полномочный представитель СССР в Эстонии Ф. Ф. Раскольников подарил библиотеке два тома "Литературной энциклопедии" /10, л. 250/. Следующие тома приобретались по мере выхода в книжных магазинах.

Так, благодаря активной и целенаправленной деятельности библиотеки Тартуского университета и, прежде всего, ее заведующего Ф.Пуксоо, было положено начало фонду советской литературы, ныне одному из самых обширных в библиотеке. Хотя в количественном отношении советская литература составляла небольшую часть от всей полученной по книгообмену и приобретенной в магазинах зарубежной литературы (по весьма приблизительным подсчетам - менее 10%),* научная ценность ее не вызывает сомнений. Как уже отмечалось, библиотека получала по обмену, в основном, периодические и продолжающиеся издания, то есть достаточно оперативную научную информацию. Большинство партнеров по обмену составляли крупные научные учреждения и ведущие учебные заведения. Через книжные магазины заказывалась научная и художественная литература, необходимая для научной и учебной работы. В какой степени эта литература удовлетворяла потребности ученых и преподавателей университета - вопрос, заслуживающий отдельного исследования.

Источники. Литература

1. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 3.
2. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 7.
3. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 13.
4. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 14.
5. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 16.
6. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 29.
7. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 48.
8. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 55.
9. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 62.
10. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 69.
11. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 78.
12. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 79.
13. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 89.
14. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 115.
15. ИАЭ, ф. 2100, оп. 9, ед. хр. 117.
16. ОРК ВТУ, ф. 4, оп. 2, ед. хр. 2.
17. ОРК ВТУ, ф. 4, оп. 2, ед. хр. 64.
18. ОРК ВТУ, ф. 4, оп. 2, ед. хр. 65.
19. ОРК ВТУ, ф. 4, оп. 2, ед. хр. 66.
20. Parmas, R. Publikatsioonide vahetamine Tartu ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul // TRÜ Toim. 1969. Vihik 248. Lk. 27-91.
21. Annetus ülikooli raamatukogule // Postimees. 1929. 14. veebr., nr. 44. Lk. 6.

* Более точные данные привести трудно, поскольку в отчетах о работе библиотеки дается общее количество полученной по обмену литературы.

NÕUKOGUDE KIRJANDUSE KOMPLEKTEERIMINE

Jelena Raid

Resümee

Alus nõukogude kirjanduse süstemaatilisele ja sihikindlale komplekteerimisele pandi 1923.a., kui õnnestus taastada revolutsiooni ja sõja tõttu katkenud sidemed Nõukogude Venemaa raamatukogude ja teadusasutustega. Sellele eelnes raamatukogu juhtkonna peaaegu kahe aasta pikkune visa töö. Esimesed vahetuspartnerid olid Vene Materiaalse Kultuuri Ajaloo Akadeemia, Kiievi Rahvamajandusinstituut, Gruusia Muuseum ja Permi ülikooli j.a. Bioloogia Teadusliku Uurimise Instituut. Vahetuspartnerite arvu järkjärguline suurenemine tunnistas kasvavat huvi Tartu ülikooli teaduspublikatsioonide vastu. 1920-ndate aastate keskelt sai raamatukogu hulganisti vahetusettepanekuid Üleliidulise Välismaaga Kultuurisidemete Arendamise Ühingu kaudu. Tartu ülikooli õppejõud olid omakorda huvitatud nõukogude teaduskirjandusest.

1931.-1932. a. tehti raamatukogus suurt tööd vahetuspartnerite võrgu laiendamiseks, juhindudes ülikooli õppejõudude soovitustest. 1930-ndate aastate keskspaigaks ulatus partnerite arv 52-ni. Aktiivseimad olid Moskva, Voroneži, Tomski ja Kiievi ülikooli raamatukogu, M.J. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklik Avalik Raamatukogu, Teaduste Akadeemia Raamatukogu Leningradis ja Ukraina Teaduste Akadeemia Raamatukogu. Põhiosa vahetuse teel saadud kirjandusest moodustasid ülikoolide, teadusasutuste ja ühingute perioodika- ning jätkväljaanded. Enamik raamatuid telliti Nõukogude Liidu raamatukauplustest. Esimene partii raamatuid saadi Moskva kauplusest "Zadruga" 1923. a. Samal aastal avanes võimalus tellida Eestisse kirjandust riikliku kirjastuse Petrogradi osakonna voliniku kaudu. 1928. aastast osteti raamatuid aktsiaseltsi "Meždunarodnaja Kniga" kaubandusesinduse kaudu.

Arvestades õppejõudude soove, tellis raamatukogu raamatuid kõikide ülikoolis õpitavate erialade tarbeks, muretseti ka ilukirjandust. Osteti sellised fundamentaalsed teatmeteosed nagu "Большая Советская энциклопедия", "Литературная энциклопедия" jt. Mõningaid raamatuid osteti Tartu, Tallinna ja Riia raamatukauplustest.

Nõukogude kirjanduse fond täienes ka annetustest. Kõige suurem annetus oli 210 raamatut mordva, mari, tšuvaši, komi ja udmurdi keeles, mis anti raamatukogule üle Nõukogude Liidu Rahvaste Kirjanduse Keskkirjastuse poolt 1929.a.

ACQUISITION OF SOVIET LITERATURE

Jelena Raid

Summary

The basis for systematic and purposeful acquisition of Soviet literature was laid in 1923 when the ties with libraries and scientific institutions of Soviet Russia that had been disrupted due to the revolution and war were restored. That was preceded by two years of tenacious work done by the managers of the library. The first exchange partners were the Academy of the History of Russian Material Culture, Kiev National Economy Institute, the Georgian Museum and the Scientific Research Institute of Biology at Perm University. The gradual increase of exchange partners' number was a testimony of the growing interest towards scientific publications of Tartu University. Beginning from the mid-1920s the library got many exchange propositions through the all-Union Society of Developing Cultural Ties with Foreign Countries. Lecturers of Tartu University were in their turn interested in Soviet scientific literature.

In 1931-1932 intensive work was carried out in the library to extend the network of exchange partners. This was done with the guidance of university lecturers' recommendations. By the mid-1930s the library had 52 exchange partners. The more active of them were university libraries of Moscow, Voronezh, Tomsk and Kiev, as well as the Public State Library named after M. J. Saltykov-Schedrin, the Library of the Academy of Sciences in Leningrad and the Library of the Ukrainian Academy of Sciences. The bulk of literature got via exchange was made up by periodical and serial publications of universities, scientific institutions and societies. The majority of books was ordered from Soviet bookshops. The first consignment was got in 1923 from the shop called "Za-

druga" in Moscow. In the same year an opportunity presented itself to subscribe to literature via an agent of the State Publishing House Petrograd department. Since 1928 books were bought through the Commercial Agency of the firm "Mezhdunarodnaya Kniga".

Considering the wishes of lecturers the library acquired books covering all fields of science taught at Tartu University. Besides, fundamental reference books and fiction was obtained.

The stock of Soviet literature grew with the help of donations as well. The largest among them consisted of 210 volumes in the Mordvinian, Mari, Chuvash, Komi and Udmurt languages that was delivered in 1929 by the Central Publishing House of Soviet Union Nations' Literature.

KATALOOGIMINE JA KATALOOGID

Helje Riives

Sõjasündmuste tõttu olid 1916.-1917. aastast koos raamatutaradega Venemaale evakueeritud ka tähestikkataloogid, süstemaatiline kaartkataloog oli Tartusse jäänud. Pärast varade reevakueerimist korrastati erakordselt kiiresti, aprilliks 1921, nii raamatud kui kataloogid. Kohakataloogiga võrdlemise tulemusena selgus, et puudu oli 2% raamatutest. "Raamatukogu ajaloos saabus tähtis silmapilk, mil iga kogus leiduvat raamatut võis jälle kataloogide abil kindlaks teha ja laenajaile kätte muretseda," tegi F. Puksoo kokkuvõtte nimetatud perioodi korraldustöödest raamatukogus /14, l. 586/.

Siiski ei olnud kataloogidega kõik korras. Kõige tähtsamaks peetud, tähestikulise peakataloogi algusosa kuni silbini Du (ligi 1/4 kataloogist) jäi reevakueerimise käigus tagasi saamata³ /14, l. 605/. 26. nov. 1920 selgitas F. Puksoo pikemalt: "Seniajani olime meie puuduliku nimekirja peale toetades arvamisel, et n.n. General katalog on koguga ühes tagasi tulnud. Nüüd aga selgus, et need kastid, mida meie peakataloogi kastideks pidasime, sisaldavad dissertatsioonide kataloogi, kuna aga peakatalog oli evakueerimisel asetud neisse 55 kasti, mis ilma biblioteegi numbrite viimastena Woroneschi läksid." /3, l. 186/. Mitmel korral pöördus F. Puksoo puudujäänud osa tagasinõutamise palvega ülikooli valitsuse poole /2, l. 148; 3, l. 185; 7, l. 93-94/. Kahjuks jäi asjaajamine tulemusteta. Kuna just seda kataloogi otsustas raamatukogu jätkata ka edaspidi, tuli asuda puudujäänud sedelite taastamisele. Selle erakorralise töö tegemiseks palgati ülikooli erisummadest 3-4 töötajat. 1923.-1924. a. vaadati kogu raamatukogu fond üle ja rekataloogiti vajalikud teosed. Valminud sedelid, kokku umbes 60 000, järjestati tä-

³ Tagasi ei jõudnud sedelid järjestussõnadega A - Anicet, Answar - Arkadion, Arrowsmith - A lõpuni, B ja C täht, D - Dietelmair, Dioskuren - Diplotacius, Doflein - Du Barry.

hestikuliselt ja liideti kataloogi 1924. a. sügiseks /7, l. 499; 14, l. 605/.

Uuenduste sisseviimist ja raamatukogu kaasajastamist, sealhulgas kataloogitöö ja kataloogisüsteemi ümberkorraldamist alustas F. Puksoo raamatukogu varasema praktika ja teiste maade raamatukogude kogemuste tundmaõppimisest. Uued, kataloogitöös vilumata töötajad asusid ametit õppima. F. Puksoogi puutus kataloogimisega esmakordselt kokku õppereisil Helsingi ülikooli raamatukogus, millest andis aru järgmiselt: "Viimaks võtsin kätte katalogiseerimise. Pean tunnustama, et ehk küll sedelite ehk kaartide kirjutamine kataloogide jaoks ... kõige lihtsam asi näib olevat, läheb mitmet ja mitmet head aastat, et "meistriks" saada. Hra Hasselblatt, kes raamatukogus 25 aastat töötanud on ja katalogiseerimist pikemat aega juhatanud, jäi mitmel korral minule vastust võlgu, abi otsides katalogiseerimise reeglitest. Siiski sain ma selle isanda käest mitmed hääd näpunäited, mis omal käel töötades oleks tähelepanemata jäänud." /1, l. 14/. Tegelikult kataloogimistöö praktiseerimine võimaldas F. Puksool raamatukogu juhatajana edaspidi kataloogimisalast tegevust kindlakäeliselt juhtida, põhjendatud otsuseid langetada ja järgida. Siit ka arusaamine kataloogimise kohast raamatukogu tegevuses üldse, selle tööloigu vastutusrikkusest, keerukusest, töömahakusest jmt. kuni piasiasjadeni välja.

Kataloogisüsteem. Tsaariaegse raamatukogu umbes 250 000-kõitelise raamatu- ja perioodikafondi ning ligi 230 000-kõitelise dissertatsioonikogu /14, l. 589-590; 17, l. 359/ kohta olid olemas juurdekasvukataloogid (inventariraamatud), kohakataloogid, tähestikulised peakataloogid sedelitel (s.o. raamatute ja perioodikaväljaannete kataloogid, eraldi ladina ja vene tähestikus), venekeelsete raamatute ning perioodikaväljaannete trükikataloog /39/ ja süstemaatiline kaartkataloog. Erikataloogidest olid olemas ajakirjade trükikataloog /40/, dissertatsioonide tähestikkataloogid sedelitel (eraldi ladina ja vene tähestikus), akadeemiliste ja koolikirjade sedelkataloogid (sedelid järjestatud koolide asukohalinnade tähestikus). Peale nende olid veel kataloogid mitme memoriaalkogu ja dublettide kohta /3, l. 14, 67; 27, l. 2-7; 28/.

Hinnanud olemasolevate kataloogide olukorda ja tähendust raamatukogu tuleviku seisukohalt, otsustas F. Puksoo jätkuvalt edasi pidada: 1) tähestikulist üldkataloogi sedelitel

(eraldi ladina ja vene tähestik), 2) dissertatsioonide sedelkataloogi (eraldi ladina ja vene tähestik), 3) akadeemiliste ja koolikirjade sedelkataloogi. Juba enne raamatuvara-
de reevakueerimist oli otsustatud katkestada seniste juurde-
kasvu- ja kohakataloogide ning süstemaatilise kaartkataloogi
pidamine.

1918. a. loobuti aktsessiooni- ehk juurdekasvukataloogis
(tänapäeva mõistes inventariraamat) läbi aastate numerat-
sioonist ja asendati see inventarinumbritega, mis koosnesid
inventariseerimise aasta arvust ja kooloniga eraldatult jär-
jenumbrist selle aasta sees /35, lk. 27/, näit. 1918:1. Sel-
lega muutusid inventarinumbrid varasematest palju informa-
tiivsemaks. Arhiivkokku suunatavatel (järelkomplekteeritud)
trükistel hakkas aktsessiooninumber koos osakonnaumbriga
tähendama ka kohaviita. Eriti rohkesti kasutati sellist ko-
haviita 1930-ndate aastate lõpul, 1940-ndatel aastatel, mil
raamatukokku saabus palju vanemat kirjandust era-, ühingute
jm. raamatukogudest. Aktsessioonikohaviidaga trükised jäeti
välja sõnastikkataloogist, need peegeldati ainult sedelkata-
loogis.

Kuivõrd rahvusülikoolis tõusis esiplaanile Eestit käsit-
lev temaatika, loodi ka raamatukogus vastav Estica-osakond,
mis jagunes 1) eestikeelne kirjandus ja 2) muukeelne Estica
ehk Baltica (Eestit jt. endisi Balti kubermange käsitlevad
muukeelsed ning balti autorite teosed). Ülejäänud kirjandus
jäi välismaise kirjanduse osakonda ehk üldosakonda. Reevaku-
eeritud fondide kohalepaneku käigus eraldati üldosakond ar-
hiiv- ja uemat kirjandust sisaldavaks nn. käsikoguks.

Arvestades muudatusi raamatukogu fondisüsteemis, asuti ka-
vandama ka uusi katalooge. Eestikeelsele kirjandusele, Bal-
tica'le ja käsikogule igatüüpele oma kataloogide loomisel võt-
tis F. Puksoo eeskuju Helsingi ülikooli raamatukogult, kus
kolmel iseseisval osakonnal (Fennica, slaavi ja välismaise
kirjanduse osakond) olid oma koha-, tähestik- ja kümnendlii-
gitusel põhinev süstemaatiline kataloog. Kuna F. Puksoo pi-
das seal nähtud katalooge peale kohakataloogi ebapraktilis-
teks /1, l. 14/, valis ta oma raamatukogus uute osakondade
lugejakataloogideks sõnastikkataloogid kaartkataloogi vor-
mis.

Kohakataloogid. 1918. a. katkestati raamatukogu kõige va-
nema, eelmise sajandi esimesel kümnendil alustatud süstema-

tilise kohakataloogi pidamine. Igale uuele osakonnale loodi uued kohakataloogid. Need olid sisekataloogid, mis kirjutati lahtistele sedelitele mõõtudega 11 x 18 cm. Tavalisest kataloogikaardist suurem formaat oli vajalik, sest sedelid pidid sisaldama täpseid tiitellehe andmeid. Kohakataloogi peatules-andeks oli esindada raamatukogu koostist ning olla aluseks revideerimisele /35, lk. 29/.

Eestikeelse kirjanduse kogu kohakataloogi alustati 1921. a., ~~Eestike~~ oma 1921. või 1922. a. Uuema välismaa kirjanduse, nn. käsikogu kohakataloogi loomine lõtkus 1922. a., mil raamatukogukomisjon langetas otsuse selle kogu süstemaatilise paigutamise kohta /14, l. 602/. Sellega lõtkati tagasi F.Puksoo ettepanek formaalse, inventarinumbrilise paigutuse rakendamiseks, mille eeliseks oleks tööjõu ja hooldaruumi kokkuhoid.

Lugemissaali kogu (s.o. teatmeteosed, mille kohaviidaks käsikogu I osakond) kohakataloogi alustati 1923.a.

Kohakataloogide juures olid tegevad vastava osakonna töötajad, näit. eestikeelse kirjanduse kogu kohakataloogi algusosas V. Grünthal ja hiljem läbi aastakümnete L. Lao.

Kõige põhjalikumate andmetega koostati eestikeelse kirjanduse kohakataloog: sedelitel on tiitellehe tekst, peale selle trükkise formaat kraadides, arvuline iseloomustus, hind. Osa sedelitele on hiljem lisatud nn. peidetud autorite (tiitellehel näitamata) nimed. Ka lugemissaali kogu kohakataloog on küllalt põhjalik. Seevastu ~~Eestike~~ ja käsikogu kohakataloog, eriti nende algusosad, on pealiskaudsed, näidates vaid kohaviida, autori nime või pealkirja. Alles hiljem on hakatud märkima ilmunisandmeid, köitenumbreid, eksemplari- de arvu, aktsessiooninumbreid, pealkirju, köitenumbreid, ilmunis- ja seeriaandmeid.

Lugemissaali kogu kohakataloog, nagu avakogu isegi, jagunes kaheks: bibliograafianimestikud ja muud teatmeteosed (viimaste kohaviidas järjenumbriga ees "0"). Ettenägelikult kavandati selle avakogu koostis liikuvana, uuenevana, kus vanemad teosed asendati uuemaga. Seda tunnistab ka kataloogi algusosa, kus vabanenud numbrite alla on pandud uuemaid raamatuid. Näiteks kannab kõige esimest kohaviita ^I_{A - 1} kirjandusnimestik "English Books, 1475-1900", ilmunud 1927. a. ja inventeeritud acc. 1928:382.

Sõnastikkataloogid. 1870-ndaist aastaist pärinev süstemaatiline kaartkataloog jäeti kõrvale kui raskepärane ja vananenud teadusliku süstemaatikaga /14, l. 602/. Üldse pidas F. Puksoo raamatukogus varem rakendatud kaht liigitussüsteemi paindumatuks ja ebaratsionaalseks /37, lk. 42/. Lugejate, eriti üliõpilaste vajadusi silmas pidades otsustas ta uema kirjanduse avada sõnastikkataloogides, mis ühendavad endas märksõna- ja autori- (alfabeetilise) kataloogi /14, l. 607/. Tutvunud kirjanduse põhjal sellise Ameerikast pärit kataloogi põhimõtetega, asus F. Puksoo 1922. a. algul ka oma kavandit kokku seadma. Sama aasta suvel komanderingul olles Leipzigi, Müncheni ja Viini raamatukogudes nähtud sõnastikkataloogid veensid teda veel kord, et uue kataloogi põhimõtted on igati kaasaegsed /1, l. 68/.

1923. aastaks olid valmis saanud käsikogu, eestikeelse kirjanduse ja lugemissaali sõnastikkataloog. Estica-kirjandus rekataloogiti ja vastav sõnastikkataloog moodustati alles 1928.-1932. a. Seni aeti läbi ajutise kataloogiga, mille jaoks kaardid saadi tsaariaegsest süstemaatilisest kataloogist.

Kuigi M. Liblik on väitnud, et ülikooli raamatukogus võeti aluseks USA Kongressi Raamatukogu märksõnastik /35, lk. 57/, olid siin siiski kasutusel mitte kitsad, adekvaatsed, vaid laiad, üldistavad märksõnad. See oli võimalik, kuna iga kataloog piirdus vaid ühe, suhteliselt väikese fondiga, ja nii ei kasvanud rubriigid kuigi suureks. Märksõnakataloogi mõiste oli Tartu ülikooli raamatukogus lähedane süstemaatilisele kataloogile /14, l. 607/. Nii välditi teadusala üksikküsimuste laialipaiskamist üle kogu kataloogi, mis on märksõnakataloogi tavaline puudus.

Küllalt suur eelistus anti geograafilistele märksõnadele. Nii oli käsikogu kataloogis umbes 40 kohanimerubriiki, mille allmärksõnadena esinesid väga paljud teadus- ja eluvaldkonnad, nagu Ajakirjandus, Ajaloo bibliograafia, Ajalugu, Bibliograafia, Kasvatuse ja koolikorraldus, Kirik ja usuelu, Muuseumid, Muusika jt. Põhimärksõnal Saksamaa oli koguni 40 alljaotust.

Üksikute keelte rubriikidesse suunati peale keelealaste teoste ka selles keeles kirjutatud kirjandusteosed ja nende tõlked.^{*} Niisuguste laiade märksõnakomplekside loomine oli

^{*} Nõit. põhimärksõna Inglise keel allrubriigis Kirjanduslikud teosed olid kataloogikaardid Ameerika, Inglise, India jt. maade inglise keeles kirjutavate autorite tööde, aga ka bibliograafiade, entsüklopeediate jm. kohta.

vastutulek lugejale, kel kirjanduse valimisel oluliseks ot-
situnnuseks just maa, riik või keel. Kuna põhimõtteks oli
piisavalt dubleerida, peegeldusid samad trükised teistkord-
selt sisuliste põhimärksõnade all.

Sõnastikkataloogid seostati omavahel viidete abil. Näit.
oli käsikogu kataloogi vahekaardil Sõnastikud viide: "Sia
on asetatud ainult üksikud kahekordsed eksemplarid ja üld-
seeriatesse kuuluvad teosed, üldiselt aga leiame kõik uuemad
sõnastikud lugemisruumis, millel on erikataloog." Sama kata-
loogi vahekaardil Tartu oli viide: "Tartu kohta käiv kirjan-
dus leidub Estica kataloogis, siin on vaid mõned üksikud
teosed."

Märksõnadena eelistati võõrsõnadele eesti sõnu. Lugejate
 jaoks olid viited, nagu Abreviatuurid vt. Lühendid, Axiat-
sioon vt. Lennusjandus. Kuid oli ka vastupidist sõnakasu-
tust: Noraal vt. Etika, Vesimärgid vt. Filigraan.

Sisult lähedaste rubriikide kõrvuti paigutamiseks kasuta-
ti märksõnades inversiooni, näit: Geomeetria, analüütiline;
Geomeetria, diferentsiaalne.

Kataloogis orienteerumist hõlbustas hoolega läbi mõeldud
ja järjekindlalt rakendatud vahekaartide süsteem. Käsikogu
kataloogis näit. olid tähtede eraldamiseks kollased, põhi-
märksõnade jaoks punased, allmärksõnade jaoks sinised ja
viidete jaoks rohelised vahekaardid.

Sõnastikkataloogi eri kaartidel olid kirjed erineva põh-
jalikkusega. Põhikaartidel, mis kataloogis paigutati autori
(pealkirja) järgi tähestikku, näidati autori nimi, pealkiri,
pealkirja täiendandmed, köitenumbrid ning ilmumisandmed.
Märksõnakaardil, mis liideti märksõnarubriiki, puudusid ala-
pealkirja-andmed, ilmumisandmed, seeria, mõnikord isegi köi-
dete loetelu. Kõige napimad olid viitekaardid (täiendkirjed),
sisaldades ainult autori nime ja pealkirja (pikemast peal-
kirjast ainult algussõnu). Puudulike andmetega kirje õigus-
tab vaid leidumuspäringu puhul, s.o. konkreetse trükise ot-
singul, kuid selline kirje ei abista kuigi võrd teemaotsingul
ja kirjanduse valimisel. Lühikirje ei anna ettekujutust raa-
matu mahust. Väheks jääb ainult pealkirjast, selle kõrval on
vaja teada ka täiendandmeid, seerianimetust jm. Ilmumiskoht
ja eriti ilmumisaasta on kirjanduse väljavalimisel sageli
vägagi tähtsad, eriti mida rohkemate maade ja mida pikema
ajavahemiku trükiseid kataloog sisaldab.

Kõiki nelja sõnastikkataloogi jätkati mitmekümne aasta jooksul. Nende koostajaiks olid raamatukogu kogenumad ja kõrgema kvalifikatsiooniga töötajad, nagu K. Weltmann ja O. Freymuth (*Egitea*), V. Aavakivi ja M. Liblik (käsikogu), L. Lao (eestikeelne kirjandus).

Perioodika- ja jätkväljaannete kataloogid. Tunnetades erikataloogi vajalikkust, koostati raamatukogus ja paljundati 1922. a. šapirograafil 60 eksemplaris "Ülikooli õppeasutustes olevate ajakirjade nimestik" /30/. Nimestik ei olnud täielik, sest sõja-aastate ajakirjade järekomplekteerimine oli alles pooleli, välja jäeti venekeelsed ajakirjad, andmed jäid puudu mitme allasutuse raamatukogus leiduvate ajakirjade kohta. Nimestik (koos lisaga) sisaldas 1489 kirjet. Kirjendis näidati ajakirja pealkiri, raamatukogus olemasolevad aastakäigud, kohaviit või allasutuse siigel.

Juba mõne aasta pärast, viidates "Nimestiku" ebatäpsustele ja tiraazi otsasaamisele, asus raamatukogu taotlema trükikataloogi ja rakendas selle ettevalmistamiseks ühe raamatukoguhoidjatest /7, l. 185; 9, l. 533; 11, l. 797/. 1929.a. oli kataloog põhiliselt juba koostatud, eelarves taotleti trükikuludeks 1520 kr. /13, l. 592; 14, l. 606/. Kataloogi valmimine lükkus aga edasi vägagi arvestatavatel põhjustel - raamatukogu pidas otstarbekaks luua omaette perioodikakogu ja esitada trükikataloogis väljaanded juba oma uute, perioodikakogu kohaviitadega /14, l. 606/.

Veebruariks 1931 jõuti perioodikaväljaanded raamatute hulgast eraldada ja paigutada hoone juurdeehitusse /15, l. 511; 17, l. 454/. Järgnes nende kohaviidastamine ja kataloogidesse kandmine. 1932/33. aasta aruandes võidi juba märkida, et ajakirjade sarjad on kasutamiseks täielikult kohandatud /19, l. 155/. Perioodikaväljaannete kataloog otsustati avaldada "Toimetiste" C-seerias /20, l. 49-50; 21, l. 33-34; 24, l. 220/. Trükikataloogi ettevalmistamise ajal pidas raamatukogu silmas selle edaspidise täiendamise vajadust lisakõidetega, et kauemaks ajaks välistada vajadust uue trüki järele /24, l. 220/.

Rohked ettevalmistavad materjalid korrektoori, trükkimise, eessõna jm. kohta annavad tunnistust kataloogi viimistlemisest ja valmimiskäigust /31/. Näiteks on tiitellehe masinakirjalisel kavandil koostaja nimi toodud sõrendatult: "Koostanud Friedrich Puksoo juhendusel E d u a r d V i g e l",

selle kõrval aga käsikirjaline märkus "sõrendamatu" /31, l. 29/. Sellekohaselt ongi trükkiväljaandes tegelik koostaja märgitud tagasihoidlikus esituses. E. Vigelit aitas tema töös M. Liblik.

1940. a. märtsis ilmuski trükist 676-leheküljeline "Tartu Ülikooli raamatukogude ajakirjade nimestik" /38/. Trükikataloog peegeldas vene- ja vöörkeelseid ajakirju ja jätkväljaandeid nii ülikooli peakogust kui allasutuste raamatukogudest, olles seega koondkataloog. Kõik eestikeelsed ja Eesti ilmunud muukeelsed perioodika- ja jätkväljaanded jäeti kataloogist välja, kuna neile kavandati tulevikus omaette trükikataloogi. Kataloogist puudus ka osa venekeelseid väljaandeid, mis olid arvel tsaariajal, 1910.a. ilmunud trükikataloogis, nagu võrdlemise tulemusena tegi kindlaks Ida Noppel /36/.

Trükikataloogis koostati pealkirjakirje "preisi reeglite" järgi. Ühises tähestikjärjestuses esitati nii vene kui ladina tähestikus kirjed. Kõrgelt hindas kataloogi I. Noppel: tänu lühikesele, selgele ja väga ratsionaalselt koostatud kirjele mahutati 676 leheküljele umbes 10 000 perioodikanimetust /36/.

Kateedriraaamatukogude koondkataloog. Koondkataloogi koostamine oli ette nähtud juba 1920. a. /3, l. 16/. Tööjõupuudusel jäi see esialgu vaid heaks kavatsuseks.

1927. a. hakkasid koondkataloogi nõudma filosoofiateaduskonna õppejõud. Dekaan K. Ramul esitas vastava ettepaneku ülikooli valitsusele. Viimane otsustas 21. oktoobri 1927. a. koosolekul jaatavalt ja konkreetselt: "... küsimuse kohta esitise valmistamine tuleks raamatukogu komisjoni ja raamatukogu juhataja hoolde anda" /12, l. 219/. F. Puksoo, saanud taolise ettepaneku väljastpoolt raamatukogu, tundis end nähtavasti puudutatud olevat. Oma vastuses 3. novembrist viitas ta sama kavatsuse olemasolule raamatukogus endas juba varem ning kinnitas, et nimetatud küsimuses pole mingit vajadust raamatukogukomisjoni kokkukutsumiseks. Selgitanud koondkataloogi vajalikkust raamatukogu komplekteerimisel ("... kui tahame kulukat ja tihti asjatud kaksikeksemplaaride muretsemist ülikooli asutistes ära hoida ja ülevaadet saada neis leiduvast kirjandusest, ühiskataloog peab loodama"), palus F. Puksoo selle töö jaoks võtta ametisse "... erisummade arvel raamatukogunduses vilunud isik, kes kesk-

raamatukogu kataloogimisreeglite alusel kirjutaks sedeleid ühiskataloogi tarvis" /12, l. 220-221/.

Kuna raamatukogus oli samal ajal käsil mitu muud ulatuslikku tööd, jõuti koondkataloogi ettevalmistusteni alles kolme aasta möödudes. 1931. a. mais paluti ülikooli allasutustelt andmeid nende raamatukogude fondi suuruse kohta /16, l. 143, 145, 158/. Kolmveerand aastat hiljem tuli ülikooli valitsuselt raamatukogule meeldetuletus asjaajamise kiirendamiseks /17, l. 134/.

F. Puksoo leidis, et koondkataloogi koostamisel ei saa kasutada ülikooli allasutuste raamatukogude hooldajaid, sest nende kataloogimisalased teadmised ja oskused on vähesed, pealegi oli enamusele neist raamatukogu korraldamine ikkagi teisejärguline ülesanne /12, l. 221/. Kataloog loodeti valmis saada 1. maiks 1933. See pidi sisaldama allasutuste raamatukogude umb. 140 000 köite kohta 75 000 - 100 000 kaarti. Nii taotleski F. Puksoo lisatööjõudu: "Keskkataloogi koostamistöödele võiks asuda 10 inimest, kuna raske on suuremal arvul kataloogimise töödega vilunud isikuid saada." Järgnes täpne arvestus: 7-tunnise tööpäeva jooksul kirjutaks igaüks 60 sedelit, 125 tööpäevaga (1. det. - 1. mai) kõik kokku umbes 75 000 sedelit, kusjuures töötasuks kulub 1625 kr. ja kataloogikaartide muretsemiseks ligi 400 kr." /18, l. 545-546/. Nii ka kõik läks. Kataloog koostati haritud töötatöölise, nn. hädaabitööliste poolt, keda oli korraga ametis 7-8, vahel isegi 14. 1933. a. maiks oli suurem töö tehtud /20, l. 247/. Lõplikult valmis tähestikuline koondkataloog 1934.a. /20, l. 51/. Edaspidiseks kohustas ülikooli valitsus kõiki allasutusi saatma koondkataloogi tarvis kaarte uute saabunud raamatute kohta, kahjuks ei asunud kõik aga korraldust täitma /19, l. 199, 211; 25, l. 201/.

Muud kataloogid. 1920-ndail aastail koostati raamatukogus veel mitu väiksema mahuga erikataloogi. Pikemalt neil peatumata mainime siinkohal U. Ivaski koostatud elseviiride sedelkataloogi /14, l. 608/ ja prof. T. H. Kjellini juhendusel üliõpilaste tehtud gravüüride tähestikulist sedelkataloogi /6, l. 130-131, 194; 14, l. 608/. F. Puksoo isiklikult kataloogis inkunaablid ja saatis oma kataloogi kirakirja Berliini inkunaablite koondkataloogi "Gesamtatalog der 'Liegendrucke'" jaoks /14, l. 608/. Kirjade kataloog valmis aastail 1926-1929 /11, l. 797; 14, l. 608/. Jätkaes tsaariaegset tava,

koostati ja anti välja raamatuvahetuse ülesannet teeniv dublettide kataloog /33; 6, l. 456-457; 7, l. 499; 9, l. 504-505, 533; 11, l. 797; 14, l. 608/.

Kataloogimisreeglid. Raamatukogu uute kataloogide jaoks oli vaja kindlaks määrata kirje ja kaartide järjestamise põhimõtted.

Vastavad kataloogimisreeglid tõstatigi F. Puksoo juhendamisel välja kohapeal. Selleks tutvuti põhjalikult Rootsi Kuningliku Raamatukogu ja Rumjantsevi Muuseumi kataloogimisreeglitega ning Ameerika Ühendriikides, Norras, Saksamaal jm. ilmunud bibliograafia- ning kataloogimiskäsiraamatutega /3, l. 32; 2, l. 191/.

Ülikooli raamatukogus koostatud määrustest on tänaseks säilinud mitu varianti üsna väikeste muudatustega aastaist 1920-1930 nii pealkirjastamata kujul kui "Kataloogimisjuhisteks" nimetatult eesti ja saksa keeles /29/.

Võrreldes tsaariaegsete põhimõtetega "... tähtsat osa etendas siin nn. kollektiivautor, Ameerika raamatukogude praktikast üle võetud. Mäletan, et nende koostamisel jälginis kõigepealt Põhjamaade, eriti Rootsi reegleid," kirjutas Puksoo /32, l. 75/.

"Juhistes" endis sõnastati kollektiivautori kasutuselevõtt järgmiselt: "Ametlikke publikatsioone, s.o. asutiste, seltside, ühingute väljaanded, järjestatakse asutise, seltsi ehk ühingu nime all (n.n. kehakondautor), kuna koht, kus selts ehk asutis asub, saab viit-s. [sedeli - H.R.], tarbekorral võib ka publikatsiooni esitiitel [pealkiri, pealkirjast võetud järjestussõna, Sachtitel - H.R.] saada teise viit-s." /29, l. 52/.

"Preisi reeglitest" säilitati nn. grammatilise tähestikjärjestuse põhimõte, seda nii kollektiivautori kui pealkirja puhul, näit.: "On teose autor, väljaandja või toimetaja mainimatu ja pole ka muul teel kindlaksmääratav, saab järjestussõnaks esimene substantiivum, millel puudub adverbi või attribuudiv funktsioon; eelistatavam on nominativis seisev, näit. Die livländische Geschichtsliteratur (järjestussõna)." /29, l. 86/. Järgneb üksikasjalik teise ja kolmanda järjestussõna määramise kord ning mõningate erandite esitamine, mil järjestussõnaks pealkirja esimene sõna (näit. lausetiitlis nagu Wer hat Recht?).

Kirjes ei peetud vajalikuks paginatsiooni esitamist. Puksoo põhjendas seda asjaoluga, et tollal loeti raamatuks ja peegeldati raamatute kataloogis vaid trükised, milles vähemalt 54 lehekülge, ja nii ei sattunud raamatute hulka brošüüre, mistõttu lehekülgede arvu näitamine polnudki nii oluline.[¶]

F. Puksoo taotles eestikeelsete raamatute puhul ühtsete kataloogimis põhimõtete kehtestamist Eesti kolmes suuremas raamatukogus (ÜR, RR, ERM) /26, l. 19/. Hea koostöö kujunes ERM-i Arhiivraamatukogu juhataja J. Muidega, Riigiraamatukogu juhataja N. Päts jäi asjast kõrvale, kuna ta polnud raamatukogunduse asjatundja.^{¶¶}

Ülikooli raamatukogu "Juhised" said eeskujuks ka rahvaraamatukogude "Kataloogimisjuhiste"le", mis F. Puksoo ettevalmistatult ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu vastava toimekonna poolt viimistletuna avaldati 1929. a. /34/. Siiski oli viimastes oluline erinevus - kehtestati tähestikjärjestus, s.t. autorita teose järjestamine pealkirja esimese sõna järgi.

Ülikooli raamatukogu kataloogimisreeglitest huvitus ka Läti Riigiraamatukogu /8, l. 12/.

Kataloogikaardid. Enne kataloogisüsteemi korraldamist tuli otsustada kataloogide välise vormi küsimus. Tsaariaegsed kataloogid, kus õhukesest paberist sedelid (22 x 18 või 18 x 11 cm) asusid lahtiselt karpides, tunnistati lugejakataloogidena ebapraktilisteks. Sedelkataloogide kasutamist koguni piirati - nad jäeti pärast raamatukogu juurdeehituse valmimist laenutajate ruumi /14, l. 113/.

Uutes lugejakataloogides otsustati kasutusele võtta tollal juba laialt levinud kaardid mõõtudega 5 x 4 tolli ehk 125 x 75 mm.

Sobiv paber leiti Soomest, kust seda telliti aktsiaseltsilt "Systema" O. Kallase vahendusel mitte ainult peakogu, vaid ka ülikooli allasutuste raamatukogude tarvis /3, l. 32, 50, 55; 4, l. 63 jj./.

15. märtsil 1920 oli K. Duhmbergil põhjust ülikooli rektorile selgitada: "Eestis ostetav paber on omade halbade omaduste pärast kataloogiseerimiseks kõlbmatta. Et sedelid kaua aegastase tarvitamise jaoks peavad siseseseatud saama, siis peab selleks ikka kõige parem paber

¶ F. Puksoo suuliselt H. Riivesele 1969. a.

¶¶ F. Puksoo suuliselt H. Riivesele 1969. a.

võetama." /3, l. 49/. 1925. aastast telliti kaarte o/ü "Syste-
ma" Tallinnas asuvast Ärist /9, l. 675-676; 10, l. 340,
342/. 1930-ndail aastail hakati kasutama Bonnis asuva
F. Soennekeni firma teenuseid. Sealt saadi kaardid juba so-
bivalt perforeerituina /16, l. 335 jj./.

1938. a. tuli raamatukogul annuUberida oma viimased tel-
limused kataloogikaartidele ja vahekaartidele seniolemata
kõrge tollimaksu pärast (ligi 500 kr.maksva paberi eest tol-
limaks 354.60 kr.) /24, l.4-5, 14; 23, l. 60/. Siinkohal pa-
kub huvi kirj vahetus tollimäära asjus, milles veel kord ilm-
neb F. Puksoo suhtumine kataloogimisse ja kursisolek selle
töö piasasjadega: "See pole mitte tavaline kantselei asjaaja-
mise kartoteek, nagu teistes asutistes. Nad [kaardid - H.R.]
peavad olema valmistatud papist, mis võimaldab hõlpsat radee-
rimist, kuna järkteoste juurde märkimisel ja teoste tiitlite
muutumise juhul kaart vastasel korral tuleb uuendada ja vana
ära visata, millest tekib asjata materjali ja tööaja kulu.
Eriti tuleb arvestada viimase asjaoluga, kuna ühe biblio-
graafiliselt korraliku sedeli koostamine ja kirjutamine võib
maksta 5 senti, millejuures materjali hinnaks ainult 1/2 sen-
ti." /24, l.2/. Majandusministeeriumi maksudevalitsuse eita-
vas vastuskirjas ülikooli valitsusele toodi võrdlus Tallinna
raamatukogudega, kus lugejate arv suurem kui Tartus, kuid
tullakse toime kodumaise kaardipaberiga. Samas jagati amet-
nikupositsioonilt õpetusi: "Radeerida on võimalik ikkagi
pliiatskirja ja seda tuleb teha vastava radeerimiskummiga.
Tintkirja radeerimine on võimalik vaid paaril korral ja
tarvilise hoolsusega, et säilitada kaardi pinda. Niisuguseks
radeerimiseks on kõlbulik ka kodumaa papp. Kui ühe kaardi
koostamine ja kirjutamine maksab 5 senti, siis tõendab see,
et koostaja-kirjutaja töövõime ja viljakus on madal ja töö-
tasu kõrge, sest 60-kroonilise kuupalga juures, mis Tallin-
nas harilik, oleks toodang ainult 7 kaarti tunnis." /22, l.
94/.

Kataloogi vahekaardid pidid F. Puksoo arvates olema sile-
dad, vastupidavad ja järjepidevalt kindlates värvitoonides,
"... kuna kataloogides värvidel on oma tähendus ja nende
muutmine võib eksi arvamistele viia" /24, l. 3/.

Et raamatukogus oldi hoolikad ka kõige pisemateski asja-
des, annab tunnistust 30. dets. 1920. a. tellimisnimekirjas
seisva "2 liitrilist pudelit tinti (musta)" juurde pliiatsi-
kirjas F. Puksoo käega märkus "kõige paremat !!! (kataloogi-
de kirjutamiseks)" /3, l. 234/.

Kataloogikapid. Sobivate kataloogikappide saamine võttis aega umbes aasta. "Tallinnas Lutheri juures on nad [Kataloogikapid - H.R.] niivõrd halvad, et neid tarvitada ei saa," märkis F. Puksoo /26, l. 93/ ja palus Soomes viibivat V. Grünthalit hankida üks näidiskast ja see Tartusse saata /5, l. 58/.

Tunnistanud Lutheri vabriku kapid ja Archimedese töökoja kastide metallosad liiga kalliks, tellis F. Puksoo septembris 1922 esimesed kaks kataloogikappi ja ühe kaartide komposteerimise stantsi Balti Spordi ja Võimlemise Riistade Vabrikult /5, l. 558/. Tellimuse täitmise tähtajad esitas raamatukogu erakordselt lühikesed - stantsile üks nädal ja kappidele viis nädalat /5, l. 559/.

Vastates 1925. a. Tallinna Linnaraamatukogu juhataja sellekohasele küsimusele, andis F. Puksoo hinnangu eri tüüpi kataloogikappidele "... Tartu Ülikooli raamatukogus tarvitusel olevad kataloogisedelid on kinnitatud kastides kandilise oraga, mitte ümmargusega ... kandiline ora võimaldab sedelite juurdelisamisel kiiremat käsitlemist, kuigi sedeli eemaldamise võimalused tarvitajate poolt suuremad ... Mõni aasta tagasi, asudes uute kartoteegide muretsemisele, kaalusin kaua kinnitusviisi küsimust, väljamaal käies ja koguni järele küsides teistest maist. Peatusin kandilise ora juures, pidades neid kaste paremaks, ja pole seni pettunud. Kuid kas ta on praktiline rahvaraamatukogus, kus on teistsugune kontingent, mitte ainult haritlased, on küll kahtlane." /8, l. 161/.

Kokkuvõtteks. Kataloogimist peeti ülikooli raamatukogus üheks tähtsamaks tööks, töömahukuselt aga suurimaks. Sellele rakendati parimad töötajad. F. Puksoo ise oli põhimõtete väljatöötaja, kataloogisüsteemi kavandaja ja kataloogimise korraldaja. Tegelikult töös usaldas ta oma lähimatele abilistele, kahele osakonnajuhataja ülesannetes töötavale raamatukoguhoidjale E. Vigelile ja K. Weltmannile ning assistentidele V. Aavakivile, M. Liblikule ja O. Freymuthile. Eelpoolnimeetatud ametikohtadel olevaid isikuid peeti tollase tava kohaselt raamatukogu "teaduslikeks töötajateks". Samuti oli järjepidevalt kataloogimisega tegev vormiliselt tehniliste töötajate hulka kuuluv L. Lao. Ainult erakordsete ja suuremahuliste tööde jaoks rakendati abijõude, nagu tööta haritlasi või üliõpilasi. Väljaõppinud ja püsiv kaader suutis oma tööd

teha sujuvalt, järjekindlalt ja vajaliku täpsusega. Sellest ka kataloogi puhul kindlate põhimõtete järgimine aastakümnete jooksul. Mõningad erinevused eri kataloogide vahel on tingitud aga raamatukogu struktuurist üldse, kus osakonnad ja nende töötajad ning kataloogidki olid küllalt iseseisvad, kõiki üksikasju teistega ei kooskõlastatud.

Paari esimese, mõtte- ja töötiheda aastaga kavandati ja rajati uuendatud kataloogisüsteem. Üldkataloogi vajadus oli ilmne, kuid raamatukogu suuruse ja kaadri nappuse tõttu polnud võimalik kõiki raamatuid rekataloogida. Mii tuli kahjuks jätkata tsaariaegseid sedelkatalooge, hoolimata nende igane- nud vormist.

Uued sõnastikkataloogid olid suur samm edasi, võrreldes tsaariaegsetega, nad olid kaasaegse raamatukogunduse ja oma raamatukogu vajaduste tasemel. Otstarbekas oli aktiivselt kasutatavate fondide (käsikogu, Estica, lugemissaali kogu) avamine lugejale sõnastikkataloogide abil, mis on arusaada- vad ja lihtsad käsitseda. Nende puuduseks oli kirje ebatäie- likkus.

Eraldi tähestikulisi sisekatalooge ei peetud tollal vaja- likuks. Osa nende ülesannetest (peegeldada raamatukogu koos- tist kõige täielikumalt) langes tsaariaegsetele sedelkata- loogidele kui üldkataloogidele, osa - kohakataloogidele.

Arhiivkogusse ja dissertatsioonikogusse suunatud trükised peegeldati igati ainult ühes kataloogis - tähestikulises sedelkataloogis, seega jäid nad lugejatele sisu järgi avama- ta. Siin oli raamatukogu arvestanud ainult selle lugejaga, kel autor ja muud bibliograafilised andmed teada.

Ülikooli raamatukogus ei kerkinud paarikümne aasta jook- sul üles mõtet ega ka võimalust 1920-ndate aastate algul loodud kataloogisüsteemi ümberkorraldamiseks. Lisandus vaid mitmeid varem planeeritud ja senist kataloogisüsteemi täien- davaid katalooge, nagu ülikooli allasutuste raamatukogude koondkataloog, kõrgelt hinnatav perioodika- ja jätkväljaan- nete trükitud koondkataloog ning mitmed väiksemad erikata- loogid.

Osa kataloogidega ja kataloogimisreeglitega pakkus üli- kooli raamatukogu tõhusat eeskuju eesti raamatukogundusele. Nimetame siinjuures osavõttu kataloogikaardi vormi, rahvara- matukogude kirjereeglite ja liigitussüsteemi väljatöötami- sest. P. Puksoo oli nõuannetega abiks kataloogimisalaste kä- siraamatute autoreile H. Johani-Mugastole ja R. Antikule.

Sajandi teise poole ülikooli raamatukogu, kus tõi sisu ja korraldus muutunud, töötajas- ja lugejaskond uuenenud ja suurenenud, sai päranduseks Eesti Vabariigi aegselt raamatukogult hoollega ja vastutusrikkalt koostatud kataloogid, ausa ja väerika suhtumise kataloogimisse ning kataloogidesse. Kuidas pärandiga ümber käia, sõltub juba uutest inimestest.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 2, s. 882.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 2.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 7.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 14.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 25.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 26.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 27.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 29.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 37.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 50.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 55.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 60.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 76.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 89.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 92.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 100.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 129.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 131.
24. EAA, f. 2100, n. 9, s. 133.
25. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
26. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 3.
27. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 110.
28. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 111.
29. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 112.
30. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 115.
31. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 119.
32. TÜR KHO, f. 59, s. 71.
33. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide nimestik. Trt., 1926. / 4 7, 167 lk.
34. Kataloogimisjuhised // Raamatukogu. 1929. Nr. 2. lk. 107-116.
35. Liblik, M. Tartu Ülikooli raamatukogu kataloogid // Raamatukogu. 1931. Nr. 1. lk. 25-30; 1932. Nr. 2. lk. 55-60.
36. Noppel, I. TRÜ TR perioodikakataloogid, 1983. Trt., 1984. 46 lk. - Kõsikiri H. Riivese valduses.
37. Puksoo, P. Tartu ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toim. 1968. Vihik 224. lk. 26-47.
38. Tartu Ülikooli raamatukogude ajakirjade nimestik. Trt., 1940. 676 lk.
39. Каталог русских книг Библиотеки Императорского Юрьевского Университета. С основания Университета по 31 декабря 1908 года. Юрьев, 1910. 653 с.

40. Список журналов и других периодических изданий, выписываемых или получаемых в обмен или даром Университетской Библиотекой и всеми другими учебно-вспомогательными учреждениями Университета. Дрьев, 1907. 52 с.

CATALOGUES AND CATALOGUING

Helje Riives

Summary

Relying on the experience of foreign libraries, P. Puksoo began to rearrange cataloguing and the system of catalogues in TUL. He found that in case of so big a library it was not feasible to substitute all old catalogues with new ones. Therefore the alphabetical general catalogues from the tsarist times were continued (separate loose-leaf catalogues of books and theses, both in Latin and Slavonic alphabet). P. Puksoo considered the classified subject catalogue and the existing classification systems inflexible and unreasonable. The shelf catalogue and the classified subject catalogue were not continued. Every new collection (literature in Estonian, Estica, new foreign literature and reference books) had separate catalogues: topographical and dictionary. The latter used broad subject headings with many subdivisions. Thus the dictionary catalogue resembled the classified subject catalogue. Subject headings contained many duplicated cards. The use of the catalogue was facilitated by coloured guide cards.

Bibliographical card entries were scanty: subtitle imprints, series notes and pagination were missing. Besides, a major shortcoming was that literature in archival and theses collections was reflected in the alphabetical catalogue only, thus could not be found according to the theme or subject.

The study of periodicals and serial editions was valuable resulting in the publication of the printed catalogue in 1940.

In the beginning of the 1930s the joint catalogue of the libraries of all university institutions was compiled. The catalogues of Elseviers, engravings, incunabula and duplicates date back to the 1920s.

F. Puksoo worked out new cataloguing rules for TUL. They introduced the principle of corporate entry, though in the title entry and alphabetical filing code the former, Prussian rules of grammatical order were retained.

By 1920 it had been decided to compile new catalogues in card form with standardized index cards.

Cataloguing was considered to be the most important and the most labour-consuming part of library work where the best specialists of TUL were employed. The main principle in compiling the catalogues was that of continuity. Libraries world-wide served for TUL as examples and sources of experience.

Experience and help offered by TUL in arranging catalogues, classification and setting cataloguing rules was highly valued by other libraries in Estonia.

КАТАЛОГИЗАЦИЯ И КАТАЛОГИ

Хелье Рийвес

Резюме

Опираясь на опыт зарубежных библиотек, Ф.Пуксоо приступил к реорганизации каталогизации и системы библиотечных каталогов.

По мнению Ф.Пуксоо, в такой большой библиотеке как Библиотека Тартуского университета невозможно было заменить все старые библиотечные каталоги новыми. Поэтому продолжали вести алфавитные генеральные каталоги царского времени (отдельно листовые каталоги книг и диссертаций по латинскому и славянскому алфавитам). Признавая существующие в то время в библиотеке университета систематические каталоги и известные системы классификации не гибкими и не рациональными, Ф.Пуксоо не считал целесообразным продолжать систематические топографический и читательский карточный каталоги. По каждому новому фонду (эстонская литература, новая иностранная литература и справочная литература) были составлены топографический и словарный каталоги. В словарных каталогах использовались довольно обширные, обобщающие предметные слова, во многих случаях (например, географические и лингвистические предмет-

ные рубрики) с избыточными подрубриками. Таким образом, предметная рубрика приближалась по своей сути к рубрике систематического каталога. В предметных рубриках было много дополнительных карточек. Ориентирование в каталоге облегчалось использование разделителей определенных цветов.

В предметных рубриках применялось краткое библиографическое описание: не указывались подзаголовочные данные, выходные и серийные данные, а также количественная характеристика.

Значительной была работа, проводимая с периодическими и продолжающимися изданиями, особенно составление и опубликование в 1940 г. их печатного каталога.

В начале 1930-х годов создали сводный каталог библиотек подразделений университета. В 1920-е годы были основаны каталоги эльзевиров, гравюр, инкунабул и дублетной литературы.

В 1921 г. Ф. Пукосо составил для университетской библиотеки правила описания произведений печати. В них был заложен принцип коллективного автора, но в описаниях под заглавием и в алфавитной расстановке придерживались все же по-прежнему т. н. прусских правил.

Уже в 1920 г. было принято решение в пользу карточных каталогов. Выбирали каталожные карточки по стандартным размерам, в интересах устойчивости которых старались приобрести по возможности хороший картон из Финляндии и Германии.

Каталогизация считалась важной работой, ею занимались лучшие работники библиотеки. Каталоги составляли, учитывая опыт библиотек всего мира.

Недостатками каталожной системы в Библиотеке Тартуского университета, наряду с кратким описанием в предметных рубриках, являлись также отражение состава архивного фонда и диссертаций только в генеральных алфавитных каталогах и нераскрытие этих фондов по содержанию в реальных каталогах.

Университетская библиотека служила примером другим библиотекам Эстонии, оказывала помощь им в вопросах организации каталогов, в разработке правил описания произведений печати и их классификации.

LUGEJATEENINDUS

Viive Kõnsin

Tartu ülikooli raamatukogu lugejateenindus rahvusülikooli loomisest peale tegi vaadeldaval perioodil läbi olulisi muutusi.

Eesti rahvusliku ülikooli rajamisega tulid raamatukogusse suurelt jaolt uued lugejad. Rahvusülikooli eesmärkidest lähtuvalt sooviti näha õppejõude, kes oskaksid eesti keelt. Valima hakati neid endiste Tartu ülikooli õppejõudude, eesti rahvusest arstide, gümnaasiumiõpetajate, kultuuri- ja poliitikategelaste seast. Eesti rahvusest õppejõudude ettevalmistamiseks tuli osal edasi õppida põhitõtt kõrvalt, teiseks määrati andekamatele lõpetanutele edasiõppimiseks kas kodu- või välismaine stipendium. Aastatel 1919-1938 said õppejõuks ettevalmistumiseks stipendiumi 106 eesti rahvusest ülikooli lõpetanut /36, lk. 56/. 1926. aastast lisandusid veel diplomeeritud edasiõppijad. Need kõik olid enamasti usinad raamatukogu kasutajad.

Üliõpilaste vastuvõtt rahvusülikooli algas 29. sept. 1919. a. Novembri lõpuks oli immatrikuleeritud 351 üliõpilast. Vabakuulajaid oli 70. Õppetõtt algas ülikoolis 6. okt. 1919.a.

Raamatukogu oli aga avatud juba suvel. 15. juunist kuni 12. septembrini toimusid ülikooli juures keskkooliõpetajate suvekursused. Kursustest osavõtjale võimaldati raamatukogu kasutamist õhtupoolikuti. Põhivas käis raamatukogus 4-6 kursust. Peamiselt loeti ajalooalast kirjandust (ca 20 raamatut), matemaatika- ning filosoofiaalaseid ja loodusteaduslike raamatuid, samuti ilukirjandust. Eesti keele kursusest osavõtjad soovisid eestikeelseid raamatuid, neid aga oli vähe. Vähe oli ka ilukirjandust. Raamatuid anti juba ka mõnedele lugejatele väljastpoolt ülikooli /3, l. 161; 27, l. 1/. Teravalt andis tunda vajaliku kirjanduse puudumine, kuna raamatukogu varad olid evakueeritud Venemaale. Raamatukogutõttajail tuli alustada õppe- ja teadustõttks vajaliku kirjanduse muretsemisega.

Varade reevakueerimisega 1920. a. olukord kirjanduse osas normaliseerus. Kogud korraldati kiiresti ja 1921. a. märtsis olid raamatud juba riulitel. Selle t88 juures olid abiks ka üliõpilased /11, l. 585-586/.

1920.a. algul reorganiseeriti fondide süsteem. Nii moodustati Eesti osakond, mis sisaldas eestikeelset kirjandust ja Estica't, s.t. Bestit jt. endisi Balti kubermange käsitlevat kirjandust teistes keeltes. Muu kirjandus kuulus üldosakonda, mis jaotati käsi- ja arhiivkoguks. 1995. aastast ilmunud kirjandus moodustas käsikogu, vanemad trükised - arhiivkogu. Käsikogu aktiivsema kasutamise tõttu paigutati see laenutusruumi lähedale teisele korrusele, arhiivkogu aga esimesele, kolmandale ja neljandale korrusele.

Uus käsikogu paigutati riulitele süstemaatilis-järjekorraldada seminar raamatute kohalepanemise selgitamiseks. Kas mõte teoks sai, pole teada. Väga korralik oli prof. W. Anderson, kes käis ka õhtuti ise raamatuid hoidlast välja toomas /33/.

Uue koguna loodi ka teatme- ehk lugemisruumi kogu, mis sisaldas bibliograafiaid, entsüklopeediaid, sõnastikke jt. teatmeteoseid. Need olid lugejaille kohapeal vabaks kasutamiseks. Lugemisruumi teatmekogu leidis juba 1922. aastast elavat kasutamist /6, l. 320/.

Üliõpilastel oli esialgu kasutada vaid vene- ja saksa-keelne õppekirjandus, sest eestikeelsed õpikud olid alles koostamisel. 1919.-1930. a. ilmus ainult viis eestikeelset kõrgkooli õpperaamatut /36, lk. 64/. Paljudes distsipliinides õpikud tänapäeva mõistes puudusid, mistõttu tuli lugeda rohkesti teaduskirjandust. Kuna raamatukogus oli igast trükisest, ka õpikutest, vaid üks eksemplar (v.a. eestikeelne kirjandus), pidi üliõpilane raamatu endale ise ostma või kirjutama ennast raamatukogus järjekorda. Võib arvata, et raamatute valdavalt väikese trükiarvu ja kõrge hinna tõttu olid üliõpilaste ostuvõimalused küllalt tagasihoidlikud ja isiklikud raamatukogud väikesed. Seega määrav osa kirjasõna vahendamisel jäi raamatukogule, mida kinnitab ka see, et mõ-

ne raamatu ootajate järjekord raamatukogus oli isegi üle kümne inimese /37, lk. 4/. Raamatukogu osakaal üliõpilaste varustamisel vajaliku kirjandusega kasvas veelgi pärast seda, kui 1925. a. sügisel kaotati ülikoolis loengul käimise kohustus. Üliõpilane pidi ise otsustama, missuguseid loenguid kuulata, missuguseid mitte.

Õppekirjandust laenati ka linnaraamatukogust. Kuna linna-raamatukogus oli trükiste kasutamisaeg kaks nädalat, siis ühelt poolt piiras see õppekirjanduse kasutamist, teiselt poolt, eriti nõutud raamatute puhul, millele kirjutati en-nast järjekorda, kiirendas see nende kättesaamist.

Uute osakondade loomine nõudis ka kataloogisüsteemi reor-ganiseerimist, sealjuures vastloodud osakondadele oma kata-loogide koostamist.* Vajalike teoste leidmiseks koostati kä-sikogu, eestikeelse kirjanduse ja Estica kogu sõnastikkata-loogid, jätkati vanema kirjanduse (arhiivkogu) süstemaatilist kataloogi ja ajakirjade nimestikku. Alfabeetiline üld- ja dissertatsioonide kataloog olid koostatud sedelitel, samas vormis neid ka jätkati ja seetõttu üliõpilastel neid iseseis-valt kasutada ei lubatud. Vajadusel tuli pöörduda raamatuko-gutöötaja poole.

Kui 1919.a. oli Tartu ülikooli raamatukogu veel seda tüü-pi raamatukogu, mis ei olnud ette nähtud niivõrd kasutami-seks kui hoidmiseks /32, l. 69/, siis juba esimeste ajutiste määrustega samast aastast võeti suund sellele, et ta varad oleksid võimalikult kergesti lugejatele kättesaadavad. Seda tõestavad fondides ja kataloogisüsteemis tehtud muudatused.

1919. a. määruste järgi (koost. raamatukoguhoidja Karl Duhmberg) oli raamatukogu avatud õppetöö ajal argipäevadel kolm tundi ja suvel üks tund. Üliõpilased ja lugejad väl-jastpoolt ülikooli said soovitud teosed kätte alles järgmi-sel päeval. Lugejatele väljastpoolt ülikooli laenutati raa-matuid koju vaid eriti mõjuvatel põhjustel õppejõudude vas-tutusel. Õppejõud said kuni 25 köidet semestri lõpuni, üli-õpilased ja lugejad väljastpoolt ülikooli kuni viis köidet neljaks nädalaks. Koju laenutati ainult teaduskirjandust /26, l. 37-39/.

Ilukirjandust laenutati koju vaid filoloogiaüliõpilaste-le, teistele - raamatukogu juhataja F. Puksoo loal. Ka kunstialase kirjanduse kojulaenamissooviga tuli pöörduda tema poole. Loa saamine Puksoolt oli üsna kerge - meenutavad lu-

* Vt. lähemalt H. Riivese artiklit käesolevas kogumikus.

gejad. Ilukirjanduse osas kehtiv kord tekitas siiski paha-
meelt, mis avaldus 1922. a. 5. nov. "Postimehe" artiklis
"Mõnda ülikooli raamatukogust". 11. nov. vastusartiklis /34/
jäbb Puksoo selle juurde, et "ilukirjandust antakse ainult
teaduslikuks otstarbeks", viidates ka tsaariajal kehtinud
korrale. Põhjuseks, miks ilukirjanduse kojulaenutamist pii-
rati, oli ka see, et käsikogus oli vaid üks eksemplar, ai-
nult uuemaid eestikeelseid teoseid oli kaks eksemplari.
1927. a. jäeti üks eksemplar eestikeelsetest väljaannetest
prof. A. Saareste nõudmisel õppe- ja teadustöö tarvis kohal-
kasutamiseks /4, l. 275/. Kuna ülikooli raamatukogus oli
ilukirjanduse laenutamine piiratud, käisid üliõpilased seda
laenamas linnaraamatukogust.

Määrustes tehti korduvalt täiendusi ja parandusi, lähtu-
des lugejate vajadustest või kaitstes raamatukogu huve. Tea-
vet raamatukogu kasutamisevõimaluste kohta said õppejõud ja
üliõpilased loengukavadest, mis ilmusid 1919. aastast igal
semestril, samuti "Üliõpilase käsiraamatust" /38/.

Võimaldamaks õppejõududele ja üliõpilastele pikemaajalist
töötamist raamatukogus, avati 1922. a. novembrist raamatuko-
gu lisaks senisele (kell 9-15) ka õhtupoolikul (kell 17-20).
See oli tingitud mitmetest asjaoludest. Raamatukogus oli
palju teoseid, mida koju ei laenutatud. Samuti oli Eesti
Rahva Muuseumi raamatukoguhoidja nurisenud, et üliõpilased
ja õppejõud käivad muuseumi raamatukogus lugemas. Ülikooli
raamatukogus olevat palju kära. Õppejõud olid kasutanud muu-
seumi raamatukogu - ülikooli omast ei olevat laenutatud kir-
jandust /6, l. 248/. Kuna Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu
oli arhiivraamatukogu, mille peatülesandeks kirjanduse kogu-
mine ja säilitamine, mitte aktiivne kasutamine, oli muuseumi
rahulolematu põhjendatud.

1920-ndatel aastatel oli raamatukogus vaid üks teenindus-
punkt, kus toimus nii koju- kui kohallaenutus, ühtlasi oli
see ka lugemisruum. Kuna samas ruumis asusid ka kataloogid,
siis soodsad kohallugemise tingimused puudusid. Seetõttu ei
kasutatud lugemisruumi nii usinasti, kui raamatukogu juht-
kond oleks seda soovinud. Pealegi oli üliõpilastel otstarbe-
kam ja mugavam töötada seminariraamatukogudes, mis asusid
loenguruumide läheduses.

Teravalt andis tunda omaette tööruumi puudumine õppejõu-
dudele ja uurijatele. Juba 1919. a. palus kuraator P. Põld
raamatukoguhoidjal K. Duhmbergil leida M. J. Eisenile koht

raamatukogus, kus viimane võiks rahulikult oma käsikirjade kallal t88tada /1, l. 29/. 1925. a. esitas prof. A.R. Cederberg raamatukogukomisjonile palve p88rduda 88likooli valitsuse poole, seadmaks sisse uurijatele teadust88ks eri ruum /31, l. 39/.

Loomaks v88hegi soodsamaid tingimusi kohallugemiseks ja kataloogide kasutamiseks, palus raamatukogu juhataja 1921.a. ruumi juurde valgusteid /2, l. 35/.

Ehitustegevus raamatukogus, mis algas 1927.a., halvas m88ne aja jooksul lugejateenindust, mille tagaj88rjeks oli laenutuste v88henemine 1929/30. aruandeaastal ca 5000 tr88kise v88rra. Laenutamine oli ajutiselt 88le viidud v88ikesesse ruumi 1. korrusel ning suvekuudel ja s88gisel kohallugemise v88imalus puudus hoopiski. 1930.a. sai raamatukogu 60-kohalise lugemissaali, 10-kohalise ajalehtede ja ajakirjade lugemisruumi, 2 t88ruumi 88ppej88ududele 10 kohaga, abonemendi- ja kataloogiruumi. Avariitulitele pandi teatmekirjandus ja k88ik jooksva aasta ajakirjad ning ajalehed /15, l. 356/.

Oluliselt muutunud tingimused raamatukogus t88id 1932. a. kaasa vajaduse ka t88iendusteks raamatukogu m888rustes. Uute m888ruste j88rgi laenutati 88ppej88ududele kuni 50 k88idet semestri l88puni, 88li88pilastele ja lugejatele v88ljustpoolt 88likooli j88id tingimused samaks. Lugemissaalide kasutamine oli k88igile tasuta, kirjanduse kojulaenamisel pidid lugejad v88ljustpoolt 88likooli maksta 1 kroon n88dalas ehk 5 krooni semestris /13, l. 455/. Riigikohtu liikmed said 1933.a. samad 88igused 88likooli 88ppej88ududega /17, l. 85/. Kui 1936.a. s88gisel alustas Tallinnas t888d Tehnikainstituut, mis enne seda oli olnud 88likoolis iseseisev teaduskond, kerkis p88eva-korrale instituudi 88li88pilaste teenindamine. 1937. aastast v88isid Tehnikainstituudi 88li88pilased kasutada 88likooli raamatukogu j88rgmiselt: 1) Tallinnas elavad 88li88pilased said 88ppej88u poolt kinnitatud raamatuid Tallinnas lugemissaalides kasutada, 2) Tartus viibivad 88li88pilased - instituudi vastutusel nagu lugejad v88ljustpoolt 88likooli rahalisel tagatisel /21, l. 24-25, 41/.

V88ljustpoolt lugejate osakaal kasvas aastatega. Nende hulgas oli veel arste, 88petajaid, koolidirektoreid, advokate, teadureid jt.

Raamatukogus k88is lugejaid ka v88ljustpoolt Tartut, sealhulgas v88lismaalt, sageli ette k88sides, millal raamatukogu avatud on ja kas leidub neile vajaminevat kirjandust. N88i-

teks 1939.a. töötasid raamatukogus uurijad Inglismaalt, Saksa- ja Ungarist /28; 29/. Tartus viibimise aja maksimumaalseks ärakasutamiseks 1936. a. suvel palus Läti sõjaväearst, kes uuris Läti nekrutite kehaehitust ja tervislikku seisukorda, oma sekretärile Tartu hotelli raamatuid kaasa lubada /16, l. 156/.

Vaadeldava perioodi suurim üliõpilaste arv oli 1926. a. Majanduslikud raskused ja õppemaksu tõstmine 1927. ja 1930. a. vähendasid oluliselt üliõpilaste arvu. Sellele vaatamata külastuste ja laenutuste arv kasvas 1930-ndate aastate algul märgatavalt (vt. lisa 1). Külastuste arv kulmineerus 1933. a. ja laenutuste arv 1934.a. Lugejate ja laenutuste arv suurenes järsult 1930-ndate aastate esimesel poolel ka avalikes linnaraamatukogudes /35, lk. 26/. Kui linnaraamatukogudes võis see tuleneda üldisest kultuurihuvi tõusust, mille eelduseks oli haridustaseme tõus, samuti eestikeelse ilukirjanduse osakaalu kasvust, siis ülikooli raamatukogu puhul oli nähtavasti siiski määrav lugemistingimuste paranemine pärast raamatukoguhoone rekonstrueerimist.

Kui 1925/26. a. registreeriti 2808 lugemisruumi külastajat, siis pärast uue lugemissaali valmimist 1930/31. a. registreeriti 4339 külastust (kasv 1,5 korda), 1931/32.a. - 6575 külastust (kasv 2,3 korda). Lugemissaalide külastatavus saavutas maksimumi 1935.a. - 15 200 külastust (vt. lisa 2).

Laenutuste arv hakkas vähenema 1935. aastast. Kahanemine jätkus 1930-ndate aastate lõpuni, mis on seletatav sellega, et üliõpilaste arv ülikoolis ei saavutanud enam 1930. a. taset ja jäi märkimisväärselt alla 1920-ndate aastate teise poole üliõpilaste arvule. Külastuste ja laenutuste vähenemist 1930-ndate aastate lõpul põhjustasid lisaks üliõpilaste arvu vähenemisele ka uute instituutide raamatukogude loomine ja raamatukogudele määratud krediidi vähendamine, mis kriisiaastatel oluliselt piiras raamatuoste /24, l. 117/.

Nii laenutuste arvus kui lugemissaalide kasutamises 1930-ndatel aastatel on ülikooli raamatukogu ja Riigiraamatukogu puhul avalduvad tendentsid üldjoontes sarnased (vt. lisa 2).

Raamatukogu statistikas peeti arvestust mees- ja naisüliõpilaste kohta eraldi. 1936.a. teisel poolaastal 3000-st nimekirjas olevast üliõpilasest kasutasid raamatukogu 500 mees- ja 350 naisüliõpilast. Kui üliõpilaskonna koosseisus oli meesüliõpilasi umbes kaks korda rohkem /36, lk. 59, 63/,

siis raamatukogu kasutamises oli ülekaal naisüliõpilastel. Üliõpilastest olid 1936.a. raamatukogus lugejad 39% naisüliõpilastest ja 24% meesüliõpilastest. Teaduskondade järgi oli kõige rohkem raamatukogu kasutajaid filosoofia- ja arstiteaduskonnast, järgnesid majandus- ja õigusteaduskonna üliõpilased. Filosoofiateaduskonna üliõpilased pidid läbi töötama hulgaliselt teaduskirjandust ja seetõttu ilma raamatukogu abita läbi ei saanud. Teaduskondades (näit. õigusteaduskond), kus üliõpilased kasutasid rohkem konspekte, võis raamatukogu osa jääda väiksemaks. Võimalik, et see oli seotud ülikooli juubeliga, aga eriti aktiivsed olid üliõpilased raamatukogus 1932.a. oktoobris (sama ei saa öelda teiste lugejate kohta).

Teadus- ja õppetöö soodustamiseks olid ülikooli institutide, kliinikute, seminaride jt. allasutuste juures oma raamatukogud, kus oli õppetööks vajalikke teoseid teinekord ka mitmes eksemplaris. Enamasti laenutati neis üliõpilastele kirjandust vaid õppejõu loal, eriloaga laenutati ka koju. (Eranditeks olid geograafia kabineti ja operatiivkirurgia õppetooli raamatukogu, kust laenutati üliõpilastele koju eriloata, viimases kohallugemise võimaluse puudumise tõttu). Üksikutes raamatukogudes (õigusteaduskonna, patoloogiainstituudi raamatukogu) koju ei laenutatud või laenutati ainult diplomandidele, assistentidele ja õppejõududele (keemiainstituudi, haavakliiniku raamatukogu). Vaid osa raamatukogusid oli avatud ka õhtupoolikuti /25/. Allasutuste raamatukogudes külastusi ei registreeritud. 1926.a. oli instituutide raamatukogusid 34, 1933. aastaks oli nende arv kasvanud 82-ni /7, l. 49-50; 17, l. 200/.

Olulist osa lugejate teenindamises etendas filosoofiateaduskonna seminariraamatukogu (praegu ajaloo- ja filoloogiateaduskonna raamatukogu), mis oma asupaiga tõttu ülikooli peahoones oli eriti sobiv filosoofia- ja õigusteaduskonna üliõpilastele ja õppejõududele, kuna nende õppetöö toimus enamasti peahoones. Kirjandust koju said üliõpilased seminariraamatukogust vaid õppejõu allkirjaga. Õppejõud võisid tutvuda kirjandusega riilulitel, kappides ja laenata ka koju. Seminarikogu ühte ruumi kasutati ka õppetööks; kui see hakkas lugejaid segama, loobuti sellest. Seminariraamatukogus töötasid Ella Kupfer ja Ann Tamm, viimane neist oli lugejate poolt eriti hinnatud.

Pearaamatukogu personal oli vähikesearvuline. Töötajate vähesus andis muu hulgas tunda ka laenutamises /12, l. 205/.

kus töötas vaid üks inimene, kes pidi jälgima ka tähtaegadest kinnipidamist ja vajadusel meeldetuletusi saatma. Ka kirjanduse hoidlast väljatoojaks oli enamasti vaid üks töötaja - raamatukoguteenija Bernhard Tammelaas. Eriti suure koormuse korral abistas teda veel teine teenija. Tellitud raamatut tuli teinekord kaua oodata (hämärad ruumid ja kõrged riulid), mistõttu esmalt rahuldati õppejõudude soovid /11, l. 610/. Neil kahel oli üsna raske oma tööga toime tulla, sest pidid ka postkontoris käima ja instituutidele mõeldud kirjanduse kohale viima /2, l. 160/. Pärast lugemissaali valmimist sai raamatukogu teenindusse juurde ühe valvuri kohta (tegelikult lugemissaali töötaja). 1937.a. taotleti selle ametikoha ümbernimetamist lugemissaali valveametnikuks. Nõutati ka käskjala ametikohta. Sellekohases taotluses märkis Puksoo, et juba 1913. a. oli raamatukogus ametis neli töötajat, kes kirjandust välja otsisid /22, l. 67/.

1920. aastast kuni 1. aprillini 1935 töötas laenuvajana Ingeborg Clausen, kellele kuulus nii raamatukogu juhataja kui lugejate eriliselt kõrge hinnang. Lisaks oma rikkalikele töökogemustele oli ta väga sõbralik ja vastutulelik ning jäi lugejatele kohe meelde. Lugemisruumis töötasid Edith Rosenthal ja Erna Ernits.

Raamatukokku sisenemisel ega sealt lahkumisel lugejaid ei kontrollitud (raamatukogu juhatajal või tema poolt volitatud raamatukogutöötajal oli määruste järgi küll õigus seda teha). Lugemissaali külastajad olid ega kohustatud end registreerima lugemissaali töötaja juures. Vaatamata vabale korrale raamatukogus, tuli raamatute kaotaminekut harva ette. Kui 1934.a. läks lugemissaalist kaduma "Энциклопедический словарь" 7. trüki 13. köide, teatati sellest kriminaalpolitseile. Kahtlustatud üliõpilase süü jäi siiski tuvastamata /19, l. 128-130^a; 18, l. 85, 87/. Üksikuid raamatute kadumisi võis ju veelgi olla, kuid F. Puksoo meelest kontrollpunkti "puudumine siiski mingisugust olulist kahju ei toonud". Raamatuid läks rohkem kaduma mitte tagasitoomise tõttu /32, l. 57/.

1938. aastast ei lubatud enam lugemissaali portfelle kaasa võtta, need tuli jätta lugemissaali töötaja juurde. Lugemissaali kasutamiseks hakati nõudma vastavat kaarti, milleks üliõpilastel oli üliõpilaskaart, isikutel väljastpoolt ülikooli - raamatukogu juhataja poolt väljaantud lugejakaart. Kaardita püüsesid lugemissaali vaid õppejõud /23, l. 352; 26, l. 42/.

Kuigi raamatukogu määrused olid küllaltki karmid ja ei rahuldanud alati lugejaid, püüdsid raamatukogutöötajad arvestada lugejate tegelikke vajadusi ja võimaluse piires neile vastu tulla. Sellest kujunes lugejatepoolne austav ja lugupidav suhtumine raamatukogusse. Ta muutus paljudele meelispaiaks, nagu kinnitavad nende aastate lugejad.

Suurt ajakulu nõudvat lisatööd töid raamatukogutöötajatele ebakorrektsed lugejad, kes ei pidanud kinni laenutustähtaegadest.

Tähtajaks tagastamata raamatu puhul pidid üliõpilased ja lugejad väljastpoolt ülikooli maksma trahvi. Esialgu 15 marka, 1930. aastast maksis iga esimene meeldetuletus raamatu pealt 50 senti (1928. a. oli rahakurss muutunud), järgmised meeldetuletused juba üks kroon /13, l. 455/. Viivitusraha määra tõstmist peeti vajalikuks lugejate distsiplineerimiseks. Kui üliõpilane raamatut kahekordse meeldetuletuse järel tagasi ei toonud, pöördus raamatukogu rektori poole palvega abistada raamatute tagasinõudmisel. Üliõpilastest võlgnike nimekirju esitati rektorile 2-4 korda aastas. 1928. a. aga isegi kuuel korral, mil üliõpilasi-võlgnikke oli 36 /9, l. 102, 348, 529, 840; 10, l. 363, 384/. Kõige enam oli üliõpilasi-võlgnikke 1929. a. - 48 /30/. 1933. aastast oli üliõpilasi-võlgnikke aastas kuni kümme, 1936.a. vaid neli /30/. Raamatu tagastamisajast üleastumine võis üliõpilasele kaasa tuua lugejaõiguse piirangu. Nii kaotas õigusteadeuskonna üliõpilane E. Sägi 1921.a. pooleks aastaks õiguse kirjandust koju laenata /5, l. 303/. Üliõpilane O. Pöhl palus 1933. a. vabastada end rahalisest karistusest õigeaegselt tagastamata raamatute pärast, kuna oli haiguse tõttu Tartust ära olnud. Ülikooli valitsus nõudis siiski üliõpilaselt nelja laenatud raamatu eest kuus krooni, sest määruste kohaselt ilma raamatukogu juhataja loata ei olnud üliõpilasel õigust raamatuid Tartust kaasa viia. Otsuse teada saanud, maksis üliõpilane nõutud summa /17, l. 279-280/. Trahviraha väljanõudmiseks tuli mõnel juhul pöörduda isegi politsei poole /3, l. 47, 62/. Kui väljastpoolt lugeja ei reageerinud meeldetuletustele, teatati sellest ka tema eest vastutavale õppejõule ja paluti abi raamatute tagasitoomiseks /8, l. 145/.

1935. a. maikuust hakati ka õppejõududel tagasi nõudma trükiseid, mis olid käes olnud üle kahe aasta. Trükiseid paluti tagastada 88 õppejõul, nende hulgas professoritel G. Suitsul, J. Margil, P. Halistel, A. Koordil, H. Sepal,

W. Martinsonil jt. /20, l. 283-284; 21, l. 157-159; 23, l. 218-220, 258-260/.

Enamasti oli tulemuseks vaid tagastamistähtaaja pikendamine ja uute raamatute juurdesaamine.

Meeldetuletusele võis järgneda ka lugeja väga emotsionaalne reageering. Kriminaalõiguse prof. K. Saarmann pahan-
das 1932. a. juunis, kui tema käest nõuti tagasi raamatuid, mille tagastamistähtaeg oli 1930. a. jaanuaris. Peagi saabus raamatukokku sügavat solvumist täis kiri, milles K. Saarmann lubab raamatud samal põeval tagasi saata ja teeb "sarnasest ebasõbralikust suhtumisest ülikooli organite poolt" oma järeldused /14, l. 224-225, 234/. Meeldetuletuse saamisel oli professori alaline elukoht Tallinnas, 1935. aastast ei tõsttanud ta enam ülikoolis.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu oli kolmeküm-
nendate aastate lõpuks üks suurimaid raamatukogusid Baltiku-
mis. Alustada tuli kasinates tingimustes nii kogude kui ruu-
mide osas.

Vaadeldaval perioodil kujunes Tartust rahvuskultuuri kes-
kus. Ülikooli raamatukogul kui ühel kultuuriasutusel oli
tähta suur roll. Selle tähtsuse üheks eelduseks oli raamatu-
kogu avatus laiale lugejaskonnale. Lugemissaalide kasutamine
oli vaba ja tasuta kõigile lugejaile, vaid kojulaenutamine
oli tasuline lugejaile väljastpoolt ülikooli. Huvi ülikooli
raamatuvaramu vastu ulatus ka väljapoole Eestit.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 1.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 2.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 6.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 9.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 35.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 55.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 59.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 60.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 66.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 75.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.

15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 88.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 92.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 100.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 117.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 129.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
24. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
25. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 14.
26. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25.
27. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 26.
28. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 128.
29. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 129.
30. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 162.
31. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220.
32. TÜR KHO, f. 59, s. 71.
33. B. Tammelaasi mälestusi / Üles kirjutanud K. Noodla
14.04.1967. - Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.
34. Puksov, F. Toimetusele saadetud kiri. Ülikooli raamatuko-
gu asjus // Postimees. 1922. 11. nov., nr. 263. Lk. 5.
35. Ruutsoo, R., Kopso, I. Avalikud raamatukogud ja kultuu-
ri areng Eestis 1920-1940 // Nõukogude Eesti raamatuko-
gundus. Tln., 1985. 14. kd. Lk. 24-45.
36. Tartu ülikooli ajalugu 1632-1982. Tln., 1982. 3. kd. :
1918-1982. 432 lk.
37. Ülikooli raamatukogu tarvitamine. Raamatuid loetakse
palju // Postimees. 1927. 13. nov., nr. 309. Lk. 4.
38. Üliopilase käsiraamat. Trt., 1931. 264 lk.

Ülikooli õppepersonal, üliõpilaste ning reamatukogu küllastajate ja laenutuste arv a. 1920-1940

	1920	1921	1925	1926	1930	1933	1934	1935	1938	1940
Ülikooli õppepersonal	157	206	263	276	321	343	337	338	399	-
Üliõpilased		2471	4525	<u>4651</u>	3474	2835	3231 [¶]	3245	3227	-
Küllastajaid,	1810	4179	13527	14678	13259	<u>16362</u>	15917	14980	11868	9714
neist:										
üliõpilasi	53,6%	63,6%	77,5%	79,6%	77,1%	75,4%	74,9%	71,7%	68,2%	64,4%
õppejõude	28,6%	27,0%	14,4%	13,5%	14,5%	13,1%	12,6%	14,0%	13,9%	15,6%
väljastpoolt ülikooli	17,8%	9,4%	8,1%	6,9%	8,4%	11,5%	12,5%	14,3%	17,9%	20,0%
Laenutusi	3897	9705	32282	34131	32316	42938	<u>44132</u>	41733	31340	26768

¶ Avati tehnikaosakond

Tartu ülikooli raamatukogu ja Riigiraamatukogu fondi suurus, laenutuste
ja lugemissaali kllastuste arv

Aasta	Fond		Laenutused		Lugemissaali kllastused	
	UR	RR	UR	RR	UR	RR
1926/27*	541 068	18 957	17 671	1899	Andmed puuduivad	2196
1930/31	583 670	24 125	33 407	5157	4339 + ajak. lug.-ruumi kllastused	2406
1934/35	631 412	35 146	41 733	- 8289	13 900	2956
1935/36	648 684	36 915	38 103	7280	15 200	3214
1937/38	684 382	48 000	31 340	7063	12 775	2986
1938/39	701 844	Andmed puuduivad	30 876	6380	11 004	3527

* Võrdlusandmed varasema kohta puuduivad

READER SERVICE

Viive Konsin

Summary

Lectures in the national university began on October 6, 1919. The library was opened in summer already for summer courses of high school graduates. Since the treasures of the library had been evacuated to Russia in 1916-1917, there was an acute shortage of literature. The situation was reduced to normal in 1921 with the re-evacuation of books.

Library usage was regulated with the rules of 1919, 1921 (temporary) and 1932. For the time being the library was open to readers on weekdays from noon up to 3 p.m. In 1922 the time was prolonged - from 9 a.m. up to 3 p.m. and from 5 p.m. up to 8 p.m. Students and lecturers got information about library usage possibilities from lecture programmes as well as from "Undergraduate Handbook".

In the 1920s the library had a single reading-room where literature for home use was lent, too. In 1930 the reading conditions were improved through the reconstruction of the library building that in its wake brought along remarkable increase in visits and lendings.

By the end of the 1930s the overall number of readers and lendings fell because of decrease in the number of undergraduates, the foundation of institute libraries and the cutting of library credit.

The role of the library in Tartu that during the given period developed into a centre of national culture, was an extremely important one. A pre-requisite for performing it was openness to wide readership. All readers could use the reading rooms, while those outside the university had to pay for loan service. Book treasures of the library attracted interest outside Estonia as well. In the reading rooms worked researchers from England, Germany, Hungary.

ОБСЛУЖИВАНИЕ ЧИТАТЕЛЕЙ

Вийве Консин

Резюме

Занятия в национальном университете начались 6 октября 1919 г. Библиотека была открыта уже летом во время летних курсов учителей средних школ. Поскольку фонды библиотеки в 1916-1917 гг. были эвакуированы в Россию, ощущался большой недостаток литературы. Положение нормализовалось в 1921 г. после реэвакуации книжных фондов.

В начале 1920 г. была реорганизована система фондов. Общий отдел разделили на подсобный и архивный фонды. Подсобный фонд образовали из более новой литературы. Для преподавателей к нему был свободный доступ. Соответственно фонду реорганизовали и систему каталогов.

Если университетская библиотека царского периода была ориентирована, прежде всего, на сохранение литературы, то новый период характерен тем, что основной упор делали на доступность ее фондов для читателей.

Пользование библиотекой регулировали постановления 1919, 1921 (временное) и 1932 годов. Сначала библиотека была открыта для читателей в будние дни с 12 до 15 часов. Время работы библиотеки увеличилось в 1922 г. (9-15 ч., 17 - 20 ч.). Из-за малой экзemplярности домой выдавали только научную литературу, художественную - с разрешения заведующего. Правила пользования библиотекой приведены были в программах лекций, которые публиковали на каждый семестр, а также в "Справочнике студента" (1931).

В 1920-ые годы в библиотеке был только один читальный зал, там же выдавалась литература на дом. Реконструкция здания библиотеки в 1930 г. улучшила условия чтения (90 новых мест в читальном зале) и привела в последующие годы к значительному росту посещений и книговыдач. Посещение читальных залов для всех читателей было бесплатно, но за выдачу литературы на дом внеуниверситетские читатели должны были платить. Наибольшее число посещений было в 1933 г. - 16 362 (студентов - 75,4%, преподавателей - 13,1%, внеуниверситетских читателей - 11,5%). Максимум книговыдач было в 1934 г. - 44 133.

В конце 1930-х годов количество читателей и книговыдач сократилось из-за снижения числа студентов, создания новых библиотек институтов, уменьшения кредита, выделенного библиотеке. Персонал библиотеки был малочисленный: на выдаче литературы работал только один библиотекарь. При доставке книг из хранилищ ему помогал служитель библиотеки. Правила пользования библиотекой были относительно свободные. При входе и выходе читателей не проверяли, они должны были лишь регистрироваться у библиотекаря читального зала. Потери литературы случались крайне редко. За задержку книг дольше установленного времени студенты и внеуниверситетские читатели должны были платить штраф.

Библиотека университета в рассматриваемый период стала одним из центров национальной культуры. Интерес к ее сокровищам проявляли исследователи из Англии, Германии, Венгрии.

RAAMATUKOGUDEVAHELINE LAENUTUS

Kärt Miil

Taasavatud Tartu ülikooli raamatukogu asus juba 1919. a. looma vastastikuse laenutamise sidemeid.

Laenuvahekorrad määrati põhimõtteliselt kindlaks 1919. a. ülikooli raamatukogu ajutiste määrustega /21/, kus on öeldud, et raamatukogu võivad kasutada teaduslikud ja valitsusasutused ning teised raamatukogud, kes pakuvad hoiukindlust ja vastuvahetust. 1921.a. ja 1932. a. täiendati määrusi /17, l. 13-14; 22/. Viimased põhimõttelisi muudatusi raamatukogudevahelise laenutuse osas ei sisaldanud. 1921. aastast on raamatukogudevahelist laenutamist puudutavas osas täiendus, et käsikirju, iluväljaandeid, lahtisi kaarte ja koguteoseid saadetakse vastastikuse laenutamise vahekorra alusel nii kodu- kui ka välismaa teadusraamatukogudele ja arhiividele.

Kirjavahetusega vastastikuse laenutamise asjus tegeles raamatukogu juhataja. Tema otsustas, kuhu tellimus saata ja vormistas need. Juhataja lahendada olid ka kirjanduse väljasaatmise ja kasutusaja pikendamise küsimused. Raamatu kasutusajaks määrati 1 kuu, mida võis vajadusel pikendada. Kogu asjaajamist iseloomustab korrektsus ja täpsus. Tellitud raamat saadi kätte keskmiselt 1-2 nädala jooksul, nii raamatu saatmisest kui kättesaamisest teatati kirja teel.

Esimesed raamatud laenati Eesti asutustelt 1919.a. - Eestimaa Kirjanduse Ühingu, Kindralstaabi ja Tallinna Krediidiühisuse raamatukogust. Pidevat vastastikust laenutamist välismaa raamatukogudega ei kujunenud välja mitme aasta jooksul. Aruandes "Ülikooli raamatukogu tegevusest 1. nov. 1922 - 1. nov. 1923" /2, l. 462/ märgib F. Puksoo, et raamatukogud tavatsevad raamatuid välismaale saata ainult raamatukogude vastutusel, kus on tulekindlad ruumid ja kindel kord. Tähtsaks peeti ka head postiteenistust. Arvatavasti ei olnud välismaa raamatukogud kindlad, kas alles kujuneva Eesti Vabariigi postiteenistus suudab vältida raamatute kaotsiminekut. Ka ülikooli raamatukogust kui laenupartnerist oldi rohkem huvitatud alles siis, kui see oli oma varad Nõukogude

Venemaalt kätte saanud ning oma fondid ja kataloogid korrastanud (lõplikult jõuti sellega valmis 1921. a. aprilliks). 1920. a. jättis Helsingi ülikooli raamatukogu rahuldamata F. Puksoo palve saata raamatuid laenuks /1, l. 105/, seetõttu ei sõandatud enam mitmel aastal proovida raamatute laenamist. Alles 1923. a. alates võib täheldada Tartu ülikooli raamatukogu arvamist "usaldatavate" hulka kuuluvaks, kuna sellest ajast ei keeldutud välismaalt Tartusse raamatuid laenutamast.

Esimese trükise välismaale laenutas ülikooli raamatukogu 1920. a., mil Dresdenisse saadeti A. E. Ahlwicki Tartus kaitstud dissertatsioon "Historisch-kritische Darstellung der verschiedenen Castrationsmethoden bei Hühner" (1860) /16, l. 3/. Ka järgneva paari aasta jooksul püüdis F. Puksoo rahuldada üksikuid välismaa raamatukogudest (Greifswaldi ja Londoni ülikool) saabunud raamatulaenamise soove.

Esimesed laenusoovid pärast Helsingist tulnud äraütlemist saadeti 1923. a. algul Stockholmi, Uppsala ja Leipzigi raamatukogudele. Laenuks saadi aasta jooksul 14 raamatut (kuuel korral). Sellest ajast alates hakkas kasvama nii laenupartnerite arv kui laenutatava kirjanduse hulk (vt. lisa 1).

Pärast seda, kui raamatute vastastikuse laenutamisega olid suhted välismaa raamatukogudega loodud, tehti algust ka käsikirjade laenutamisega. Tol ajal oli tavaks laenata ja laenutada ka käsikirju, fotosid ja rariteete. Hinnalisemad ja väärtuslikumad neist saadeti diplomaatilise postiga saatkondade kaudu ning ainult usaldatavatesse raamatukogudesse. Esimese taolise palve läkitas F. Puksoo 1924. a. Helsingi ülikooli raamatukogule /3, l. 39-40/. Sooviti soome keeleteadlase ja etnograafi M. A. Castréni käsikirjalisi materjale. Helsingis oldi põhimõtteliselt nõus käsikirju laenutama, kuid kuna need olid veel korraldamata, siis seekord neid siiski välja ei saadetud.

Tallinna Linnaarhiivist küsis F. Puksoo 1925. a. laenuks käsikirju prof. A. R. Cederbergile ja A. Saarestele (G. Mülleri jutlused ja "Livländische Bauerrecht"). Neid vajati eesti keele kirjalike mälestiste avaldamisel ajakirja "Eesti Keel" lisana /4, l. 47/. Arhiivist vastati, et tõsi võiks keegi Tallinnas ära teha, kuna saatmine on suur risk ja käsikirjad väärtuslikud. Puksoo kordas palvet, mille peale käsikirjad saadeti Tartusse.

1925.a. sai ülikooli raamatukogu laenuks juba 19 käsikirja ja ühe foto. Välismaalt käsikirjade laenuks saamine näitas, et Tartu ülikoolil ja tema raamatukogul oli kujunenud maailmamaine. F. Puksoo püüdis arendada raamatute ja käsikirjade vastastikust laenutamist kõige laiemas ulatuses, et saada ülikooli õppejõudude jaoks vajalikku materjali. Vastastikuse laenutamise võrku tuli juurde järjest uusi riike ja raamatukogusid. 1929. aastaks oldi ühenduses 14 riigi (Austria, Inglismaa, Itaalia, Leedu, Läti, Nõukogude Liidu, Poola, Rootsi, Saksamaa, Soome, Šveitsi, Taani, Tšehhoslovakkia ja Ungari) raamatukogudega /20, lk. 330/.

Kirjandust saadeti ka ülikooli uurijatele ja stipendiaatidele, kes töötasid Tallinnas (E. Oissar) ning välismaal (A.-T. Kliimann, A. R. Cederberg).

Aastate vältel kujunesid välja püsivad sidemed, mis olid Tartu ülikooli raamatukogule eriti olulised. Aruandes Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingule 1932. a. /8, l. 182-183/ märkis F. Puksoo sellistena Stockholmi Kuninglikku Raamatukogu, Läti Riigiraamatukogu, Helsingi, Uppsala ja Leipzigi ülikooli raamatukogu. Edaspidi arenesid tihedad suhted veel Saksa Riigiraamatukogu ning Vilniuse ja Kaunase ülikooli raamatukoguga. Ajavahemikus 1923-1940 saadi kõige rohkem kirjandust laenuks Leipzigi ülikooli raamatukogust, laenati aga Läti Riigiraamatukogule Riias.

Rahvusvaheline koordineerimisüsteem raamatukogude vahel puudus. Tellimus, mida ei saadud rahuldada, tagastati. Tellija pidi ise otsustama, kuhu see järgmisena edasi saata. Saksamaal leiduvate raamatute kohta andis teavet "Auskunfts-büro der Deutschen Bibliotheken" Berliinis, mille teenuseid Tartu ülikooli raamatukogu ka kasutas.

Kuigi vaadeldava perioodi vältel raamatukogudevaheline tööjaotus vastastikuse laenutamise osas põhiliselt puudus, püüti saadud tellimusi rahuldada ka siis, kui soovitud raamat raamatukogus puudus. Kirjandust muretseti teistest sama linna asutustest ja raamatukogudest ning eraisikuteltki. Näit. ei leidunud Poznani ülikooli raamatukogus Tartu ülikooli raamatukogu poolt soovitud teoseid, need muretseti linna teisest raamatukogust ja saadeti Tartusse /4, l. 5/. Ka Tartu ülikooli raamatukogu laenas raamatuid ja ajakirju DRN-i Arhiiviraamatukogust, Jaani kiriku raamatukogust jm. ning eraisikutelt, et neid ise edasi laenutada. Põnikord saadeti koos äraütlusega ka nõuanne, kus raamatukogus soovi-

tud raamat võiks leiduda. Pikem kirjavahetus arenes 1694. a. ilmunud "Das estnische ABC-Buch'i" tellimise asjus. J. Schwerts Miltavist kirjutas, et ta on ise seda raamatut Kopenhageni Kuninglikus Raamatukogus lugenud ja saatis oma märkmed F. Puksoole. Tellimisel selgus, et raamat seal puudus ning pärast pikemat kirjavahetust saadi teos Lundi ülikooli raamatukogust /5, l. 61, 63/.

1930-ndate aastate alguseks oli vastastikune laenutamine kodumaal juba küllaltki elavaks muutunud. Aeg-ajalt tegeles sellega ka mõni teine Eesti raamatukogu. Tekkis vajadus saada vastastikused laenuvahekorrad ühistele alustele, et tõõd paremaks muuta nii Eesti ulatuses kui suhetes välismaa raamatukogudega. 1930. a. oktoobris toimus Riias Balti riikide raamatukoguhoidjate I kongress, kus võeti vastu resolutsioonid ka vastastikuse laenutamise asjus /19, lk. 98/. Leiti, et Eesti, Läti ja Leedu vahel peaks laenutamine toimuma ühistel alustel, et tuleb kindlaks määrata raamatukogude nimestik, kuhu võib laenutada haruldusi, ning et vastastikune laenutamine toimugu otse raamatukogust raamatukogusse ilma saatkondade vahetalituseteta. Viimast põhimõtet rõhutas ka F. Puksoo Eesti Raamatukoguhoidjate ühingu konverentsil 1932.a. Kuna Eestis tegeles vastastikuse laenutamisega põhiliselt ülikooli raamatukogu, vähesel määral ka ERM-i Arhiiv-raamatukogu ja Eestimaa Kirjanduse ühingu raamatukogu, siis sel ajal vastastikuste laenusuhete reguleerimine ei olnud aktuaalne. Edaspidi tõusis aga korduvalt päevakorda koordinaatsioonikeskuse loomise vajadus ning 1938. a. otsustatigi luua rahvusvahelise laenutamise rahvuslik keskus ülikooli raamatukogu juures /14, l. 308p./.

Keeruliseks kujunes laenuvahekorrad Nõukogude Liidu raamatukogudega, kuna rahvusvaheline raamatukogudevaheline laenusuhetus kui teeninduslik oli 1930-ndatel aastatel Nõukogude Liidus veel välja kujunemata. Materjalide välismaale saatmiseks pidid sealsed raamatukogud taotlema loa kõrgematest instantsidest ning laenutamine toimus saatkondade vahendusel. Eetõttu võttis soovitud kirjanduse kättesaamine palju aega. Ülikooli raamatukogu soovis Venemaalt laenata enamasti haruldasi väljaandeid ja käsikirju, mida ei olnud võimalik saada Helsingi ülikooli raamatukogu vene osakonnast ega teistest vene kirjandust omavatest raamatukogudest. Näit. sooviti Leningradi Avalikust Raamatukogust krahv G. N. Sprengtporten (1740-1819) märkmeid. Leningradist tuli

vastus, et kui saadakse Hariduse Rahvakomissariaadi luba, siis saadetakse kaheks kuuks kasutada /6, l. 1/. Pikem kirjade ja volituste rida tekkis seoses prof. A. R. Cederbergi soovitud käsikirjaga Petsəri kloostri kohta. Ülikooli raamatukogu pidi kellegi volitama Tallinnast Nõukogude Liidu saatkonnast käsikirja ära tooma ja hiljem sinna ka tagasi viima. Käsikirja tagastaja R. Kenkmann teatas kirjalikult F. Puksoole selle üleandmisest saatkonda, kirjale oli lisatud ka kviitung. Selle kirja põhjal teatas F. Puksoo Leningradi, et käsikiri on üle antud /6, l. 147, 157, 166, 181, 216, 218, 223/. Kord nõudis TA raamatukogu Leningradis Tartu ülikooli raamatukogult raamatu tagastamist, mille F. Puksoo küll tellis, kuid kätte ei saanud. Jälle järgnesid järelepärimised saatkonnast /11, l. 211/. Hoolimata protseduuri keerukusest, pidas F. Puksoo väga vajalikuks sidemeid Nõukogude Liidu raamatukogudega. Aastatega tihenesid kontaktid eriti Leningradi Avaliku Raamatukoguga (1932. aastast M.S. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklik Avalik Raamatukogu).

Esimese kümne vastastikuse laenutamise aasta jooksul sooviti Tartu ülikooli raamatukogust valdavalt kultuuriloolise, ajaloolise ja filoloogilise sisuga kirjandust. Riia ja Helsingi raamatukogud laenasid sageli *Estica*'t. Saksakeelset teaduskirjandust laenutati Läti ja Leedu raamatukogudele. Kuna Tartu ülikooli raamatukogu oli suhteliselt hästi varustatud enne 1917.a. ilmunud vene kirjandusega, siis laenutati seda sageli paljudele. Näit. saadeti 1930.a. Saksa Riigiraamatukogule V. Aleksandrenko "Русские дипломатические агенты в Лондоне в XVIII в." (Varssavi, 1897) /7, l. 212/, 1932.a. Helsingi ülikooli raamatukogule "Сказания мусульманских писателей о славянах и русских" (St. Petersburg, 1870) /9, l. 8/, korduvalt sooviti laenata V. Kljutševski "Курс русской истории" (Moskva, 1904-1910). Kogu vaadeldava perioodi vältel oli kõige suuremaks Vene ajaloo alase kirjanduse laenajaks ajaloolane O. Mehlitz Leipzigit, kes alustas sellega juba üliõpilasena 1920-ndate aastate algul, 1930-ndate aastate lõpuks oli kaitsnud doktoriväitekirja ja tõstas eraõpetlasena. Raamatusoovidele lisas ta aeg-ajalt ka pikemaid kirju, kus teatas oma teadusalastest saavutustest ning rõhutas, et on nende eest tänu võlgu Tartu ülikooli raamatukogule ja F. Puksoole. Raamatuid laenas O. Mehlitz Leipzigi ülikooli raamatukogu kaudu.

Dissertatsioonide laenamise soove saabus Tartu ülikooli raamatukogusse kõige erinevamatest kohtadest: Washingtonist, Londonist, Greifswaldist, Bristolist, Hamburgist jm. Sageli ei kuulunud dissertatsioonide laenajad ülikooli raamatukogu pidevate laenupartnerite hulka. Tartu dissertatsioonidest telliti enam meditsiini- ja veterinaariaalaseid: Münsteri ülikooli raamatukogu laenas P. Blumbergi "Über die Augenbilder einigen Haustiere" (1867) /18, l. 201/, Lausanne'i ülikooli raamatukogu laenas F. Rauschenbachi "Über die Wechselwirkungen zwischen Protoplasma und Blutplasma" (1882) /10, l. 212/. Korduvalt sooviti laenata R. Willemsi väitekirja "Zur Anthropologie der Ehsten" (1926).^{*} Ülikooli teadlaste töid laenasid peamiselt Läti Riigiraamatukogu, Vilniuse ja Kaunase ülikooli raamatukogu, aga ka Soome, Rootsi ja Saksa-maa raamatukogud. Näit. laenas Lundi ülikooli raamatukogu J. Hurda "Über estnische Himmelskunde" (St. Petersburg, 1900) /9, l. 338/, Kaunase ülikooli raamatukogu J. Petuhovi "Русская литература" (Jurjev, 1914) /12, l. 111/. Veel sooviti laenata mitmesuguseid materjale. Korduvalt telliti K. Morgensterni kirjavahetust ja käsikirju, fotosid, Vatikani ülikooli raamatukogu soovis koopiat ühest 1245.a. pitserist.

1930-ndate aastate keskpaigast elavnes märgatavalt kaas-aegsete välismaiste teadusajakirjade vastastikune laenutamine. Riias, Vilniusest ja Kaunasest saadi aeg-ajalt pikemaid nimekirju soovitavast kirjandusest. Korduvalt telliti ajakirju "Archiv für Hygiene", "Zeitschrift für Hygiene", "Mathematische Annalen", "Jahrbuch für wissenschaftliche Botanik", "Archiv für Kriminologie", "Zeitschrift für analytische Chemie", "Pflügers Archiv" jt. Eesti teadusajakirju ei laenutatud vastastikuse laenutusega, kuna tähtsamad raamatukogud said need vahetuse teel. 1930.a. algusest hakkas Tartu ülikooli raamatukogu laenama suuremal hulgal välismaiseid teadusajakirju. Põhiline osa USA ja Inglise ajakirjadest saadi Rootsi raamatukogudelt. Rohkem nõutud olid meditsiini- ja loodusteadustealased ajakirjad: "The American Health Journal", "The Journal of Immunology", "The British Journal of Surgery", "Journal of Experimental Zoology", "Quarterly Journal of Pharmacy" jt. Tihti laenati teoloogialast kirjandust, sagedamateks soovijateks olid prof. O. Sild, A. Võõbus, U. Masing. Ülikooli instituutide palvel laenati ajakirju veterinaaria, matemaatika, botaanika alalt.

* Vt. ka T. Sade artiklit käesolevas kogumikus.

Välismaa raamatukogudest laenati Tartusse hulgaliselt kultuuri- ja ajaloolast kirjandust, kaasa arvatud õppe- ja teadustööks vajalik ilukirjandus. A. Saareste jaoks telliti 1924.a. Helsingi Ülikooli raamatukogust H. Stahli "Anführung zur Ehnstnischen Sprache" (Reval, 1637) /3, l. 139/, 1930. a. telliti G. Suitsule W. O. von Horni "Gesammelte Erzählungen" /7, l. 199/ ja K. Schreinertile Pestalozzi käsikirju /7, l. 63/, E. Laugastele 1936. a. "Die Geschichte von Reinicke dem Fuchs" /12, l. 168/, 1937.a. J. Mägistele "Mithologia Fennica" /13, l. 3/. Enne 1917. a. ilmunud vene kirjandust saadi peamiselt Helsingi ülikooli raamatukogu vene osakonnast, Estica't Läti Riigiraamatukogust. Suurem osa saksa teaduskirjandusest laenati Leipzigi ülikooli raamatukogust.

Raamatukogudevahelise laenutuse kasutajate hulgas oli palju tänapäeval tuntud teadlasi: J. Tehver (veterinaaria), J. Piiper (zooloogia), P. Köpp (agronoomia), H. Perlitz (füüsika), S. Nõmmik (geograafia), U. Kasing (teoloogia), J. Aul (antropoloogia), A. Koort (filosoofia), V. Altoa, V. Adams, A. Saareste, G. Suits, V. Ernits, P. Palmes, E. Laugaste (filoloogia), L. Leesment, A.-T. Kliimann (õigusteadus), A.R. Cederberg (ajalugu), L. Puusepp, A. Valdes, J. Haldre (meditsiin) jt.

Tihe vastastikune laenutamine toimus ka Eesti raamatukogude vahel, kusjuures ülikooli raamatukogu oli valdavalt laenutajaks pooleks. Laenutati Riigiraamatukogule Tallinnas, kes soovis kirjandust igast perioodist - vanadest käsikirjadest kuni uute välismaiste teadusajakirjadeni. Sagedased laenajad olid veel Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu (tellis palju Estica't), Tallinna Linnaarhiiv, Riigi Statistika Keskbüroo raamatukogu (tellis statistilisi andmeid sisaldavaid teadustöid), Kindralstaabi raamatukogu, Narva Linnaarhiiv. Kujunes välja rida koole, kes laenasid kirjandust näituste korraldamiseks, koduloo-alasteks uurimusteks jm. (Pärnu Saksa Gümnaasium, Tallinna I Tütarlaste Gümnaasium jt.). Rohkem laenamisi oli eesti raamatu 400. juubeli näituste korraldamise tarvis 1935. a. Üle Eesti kasutasid väga erinevad asutused ja ka eraisikud kirjanduse laenamise võimalust ülikooli raamatukogust.*

Ülikooli raamatukogu laenas ka ise aktiivselt Eesti asutustelt kirjandust. Sagedamini saadi vajaminevaid materjale

* Vt. lähemalt M. Metsa ja K. Hoodla artiklit käesolevas kogumikus.

Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogult, Riigiraamatukogult, Tallinna Linnaarhiivilt, Narva Linnaarhiivilt, Pärnu Linnavalitsuselt laenati Pärnu rae protokolle, kirikutelt kirikukroonikaid, Eesti Rahva Muuseumi Arhiiviraamatukogust hulganisti ajalehtede aastakäike, mida kasutas peamiselt F. Puksoo ise.

Vaadeldava 20 aasta jooksul suutis Tartu ülikooli raamatukogu sisse seada laialdased laenusidemed nii kodu- kui välismaal. Pidev vastastikune laenutamine toimus põhiliselt Euroopa raamatukogudega. Ülikooli teadlaste huvides laenati kirjandust väga erinevatest raamatukogudest ja teadusasutustest.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 14.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 17.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 35.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 53.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 56.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 74.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 85.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 103.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 109.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 116.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 124.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
16. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 2.
17. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25.
18. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 176.
19. Antik, R. Balti riikide raamatukoguhoidjate I konverentsi tulemusi // Vabariidustöö. 1930. Nr.6. lk. 97-98.
20. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, 1919-1929. Trt., 1929. 432 lk. (TÜ Toim. C; 10).
21. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal. Trt., 1921. 28 lk.
22. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1932. aasta II poolaastal. Trt., 1932. 39 lk.

Raamatukogudevaheline laenusus
Tartu ülikooli raamatukogus a. 1922-1940

Aruandeaasta	Laenutatud			Laenatud		
	mitmel korral	kõidete arv raamat	käsi-kiri	mitmel korral	kõidete arv raamat	käsi-kiri
1.XI 1922 - 1.XI 1923	10	23	-	6	14	-
1.XI 1923 - 1.XI 1924	14	31	1	18	34	-
1.XI 1924 - 1.XI 1925	22	119	-	18	23	19 + 1foto
1.XI 1925 - 1.XI 1926	29	108	4	30	59	2 fotot
1.XI 1926 - 1.IV 1927	9	27	1	12	22	2 + 1 foto
1. IV 1927 - 1.IV 1928	21	95	1	35	52	5
1.IV 1928 - 1.IV 1929	22	58	-	50	105	12
1.IV 1929 - 1.IV 1930	55	131	6	32	80	6
1.IV 1930 - 1.IV 1931	57	168	28	49	63	44
1.IV 1931 - 1.IV 1932	42	125	-	56	105	30
1.IV 1932 - 1.IV 1933	46	86	9	81	145	112
1.IV 1933 - 1.IV 1934	31	73		46	102	
1.IV 1934 - 1.IV 1935	43	83	1	55	109	2
1.IV 1935 - 1.IV 1936	45	83	6	57	118	18
1.IV 1936 - 1.IV 1937	46	110	7	76	256	45
1.IV 1937 - 1.IV 1938	47	71	4	74	146	11
1.IV 1938 - 1.IV 1939	79	215	3	92	281	23
1.IV 1939 - 1.IV 1940	64	140	3	49	124	8

Tartu Ülikooli Raamatukogu laenupartnerid
 ajavahemikus 1.IV 1938 - 31.IV 1939 /15, l. 299-300/*

Asutused	Laenutatud		Laenatud	
	mitmel kōidete korral	arv	mitmel kōidete korral	arv
1	2	3	4	5
Bangor - University College of North Wales	-	-	1	1
Berlin - Preussische Staatsbibliothek	4	8	15	73 + 2 käs.
Birmingham - Library of the University	1	16	-	-
Budapest - Magyar Nemzeti Museum	1	1	-	-
Chicago - Field Museum of Natural History	1	3	-	-
Hamburg - Staats- und Universitätsbibliothek	-	-	1	2
Heidelberg - Universitäts-Bibliothek	-	-	1	1
Helsinki - Yliopiston Kirjasto	1	1	2	4
Helsinki - Yliopiston Kirjaston Veneläisen Osasto	1	1	5	15
Helsinki - Suomen Lintutieteellinen Yhdistus	-	-	1	4
København - Det Kongelige Bibliotek	1	3 käs.	-	-
Königsberg - Staats- und Universitäts-Bibliothek	-	-	1	1
Krakow - Biblioteka Jagiellonska	-	-	1	1
Leipzig - Bibliothek des Reichsgerichts	-	-	1	2
Leipzig - Universitäts-Bibliothek	5	10	28	108
London - National Central Library	-	-	1	2
London - University, Courtauld Institute of Art	1	1	-	-
Lyon - Bibliothèque de l'Université	1	2	-	-
Poznan - Biblioteka Uniwersytecka	2	2	-	-
Riga - Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde	5	11	-	-
Riga - Läti Vabariigi Sotsiaalministeerium	1	3	-	-
Riga - Valsts Biblioteka	12	30	-	-

* Ärakiri raamatukogu aruandest.

	1	2	3	4	5
Rome - American Academy	1		1		
Stockholm - Kungliga Vitterhets- Historie- och Antikvitets Akademien		-	-	1	1
Stockholm - Kungliga Biblioteket	1		1	4	10
Stockholm - Svenska Läkaresäll- skapet		-	-	1	1
Stockholm - Veterinär-Högskolans Biblioteket	1		1	-	-
Stockholm - Kungliga Karolinska Mediko-Kirurgiska Institutet. Biblioteket					
Turku - Akademis Bibliotek	1		2	-	-
Turku - Yliopiston Kirjasto	2		13		
Uppsala - Kungliga Universitetet. Biblioteket		-	-	5	15
Wien - Bibliothek der Tierärztz- lichen Hochschule		-	-	1	1
Wien - Universitäts-Bibliothek		-	-	1	1
Wilno - Biblioteka Uniwersytecka	1		2	-	-
Zürich - Zentralbibliothek		-	-	2	2
Narva - Linna Arhiiv ja Muuseum	3		4	-	-
Pärnu - Saksa Eragümnaasium	2		12	-	-
Pärnu - Maakoolivalitsus	1		1	-	-
Tallinn - Riigi Statistika Kesk- büroo	3		7	-	-
Tallinn - Linna Keskraamatukogu		-	-	1	1
Tallinn - Linnaarhiiv	5		16	3	10 käs.
Tallinn - Linnavalitsuse Majan- dusosakond	1		6	-	-
Tallinn - Riigiraamatukogu	16		42	1	5
Tallinn - Sõjaväe Staabi Raamatu- kogu	1		8	-	-
Tallinn - Tehnikaülikool	1		1	-	-
keem. tehn. labor		-	-	1	1
Tallinn - Bestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu	1		8	2	8
Tartu - Eesti Kultuurilooline Arhiiv		-	-	1	1 käs.
Tartu - Riigi Keskarhiiv		-	-	3	10 käs.
Tartu - Eesti Rahva Muuseum		-	-	1	3
Viljandi - tapamaja	1		1	-	-
	79		215 + 3 käs.	92	281 + 23 käs.

INTER-LIBRARY LOAN

Kert Mill

Summary

TUL started to establish mutual loan relations with other institutions in 1919. According to the regulations the library could lend literature to any other library or scientific institution in homeland or abroad that would secure necessary keeping conditions. MSS., rarities and photos could be sent via inter-library loan.

The year 1923 was the starting point of continuous loan relations. Exchange was established with libraries in Finland, Sweden, Germany, England and Hungary. Gradually the amount of lended and borrowed literature increased as well as the number of partners. In 1933-1934 mutual loans lessened temporarily but afterwards increased constantly up to 1938-1939 when 281 books and 23 MSS. were borrowed. The following year inter-library loans were less due to WW II.

In 1919-1940 TUL borrowed most of all from Leipzig University Library and lended books most frequently to the Latvian State Library in Riga. Relations with the German State Library, Helsinki University Library, Royal Library in Stockholm were of considerable importance, too. Within Estonia TUL mostly lended books to other libraries rather than borrowed from them. Most frequently books were lended to the State Library in Tallinn.

TUL offered as loans mostly literature on the humanities and history of culture, Russian literature published before 1917, abstracts of theses and at the end of the 1930s also foreign scientific journals. In the beginning the borrowed literature was mainly on the humanities. Since 1930 subscription to foreign scientific literature gathered momentum, periodicals on medicine and natural sciences were in special demand.

The library director took care of correspondence on loan affairs. He composed the letters and decided where they should be sent. As literature from other libraries reached the readers rather quickly, the mutual loan relations proved to be an important source of scientific publications for researchers of Tartu University.

МЕЖБИБЛИОТЕЧНЫЙ АБОНЕМЕНТ

Кярт Мийл

Резюме

Библиотека Тартуского университета уже в 1919 г. начала налаживать связи по межбиблиотечному абонементу (МБА). По правилам, принятым в том же году, библиотека могла высылать литературу всем библиотекам и научным учреждениям, находящимся как в Эстонии, так и за границей. Единственным условием была гарантия сохранности высланной литературы. По межбиблиотечному абонементу разрешалось отправлять рукописи, редкие издания, фотографии. Вначале состоялись лишь единичные выдачи книг, в основном учреждениям Эстонии. 1923 год можно считать началом регулярных контактов МБА с зарубежными библиотеками: были установлены связи с библиотеками Финляндии, Швеции, Германии, Англии и Венгрии. Постепенно возросло как количество литературы, заказанной по МБА, так и число партнеров. В 1933-34 гг. активность МБА уменьшилась, но в дальнейшем увеличилась вплоть до 1938-39 гг., когда было заказано по МБА 281 книга и 23 рукописи, выдано 215 книг и 3 рукописи. В следующем году заказы литературы по межбиблиотечному абонементу уменьшились - началась вторая мировая война.

В 1919-40 гг. Библиотека Тартуского университета заказывала литературу по МБА больше всего из Библиотеки Лейпцигского университета, а выдавала чаще всего - Латвийской государственной библиотеке в Риге. Для Библиотеки Тартуского университета важными были связи с Прусской государственной библиотекой, Библиотекой Хельсинкского университета, Стокгольмской Королевской библиотекой и др. По сравнению с другими библиотеками Эстонии университетская библиотека выдавала по МБА литературы больше, чем сама заказывала. Чаще всего литературу заказывала Государственная библиотека в Таллинне.

Вначале в заказах Библиотеки Тартуского университета по МБА доминировала литература по гуманитарным наукам, с 1930-х годов растет интерес к зарубежной литературе по медицинским и естественным наукам.

Проблемами межбиблиотечного абонемента занимался заведующий библиотекой, он составлял письма (оформлял заказы, сос-

тавлял письма-заказы), решал, куда их посылать.

Поскольку заказанная литература из других библиотек поступала к читателю довольно быстро (в среднем в течение 1-2 недель), межбиблиотечный абонемент стал для ученых Тартуского университета существенным источником получения научной литературы.

TEATMEBIBLIOGRAAFIATÖÖ

Inta Ööpik

Esimesed registreeritud kirjad, mis puudutavad bibliograafiaalast tööd, pärinevad 1920.a. lõpust /1, l. 156/. Saagedasemad pöördujad olid raamatukogud (Saksa Rahvusraamatukogu (*Deutsche Bücherei*), Stockholmi Kuninglik Raamatukogu, Saksa Riigiraamatukogu, Šveitsi Riigiraamatukogu jt.), valdavalt osas ülikooliraamatukogud (Helsingi, Turu, Uppsala, Kieli, Grazi, Läti jt.), samuti ülikoolide juurde kuuluvad instituudid (Müncheni Ülikooli Antropoloogia Instituut, Berliini Ülikooli Ungari Instituut, Pariisi Ülikooli Slaavi Instituut), teaduslikud seltsid (Taani Geograafia Selts), arhiivid (Rootsi Riigiarhiiv, Rootsi Kuninglik Sõjaarhiiv, Taani Riigiarhiiv, MHäri Maa-arhiiv) ja raamatukauplused (K. F. Koehleri Antikvariaat, A. Lorentzi ja G. E. Stecherti raamatukauplus Leipzgis jt.).

Tartu ülikooli raamatukogu tegi lühemat või pikemat aega kaastööd ka mitmele rahvusvahelisele institutsioonile, nagu Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Instituut^z ("Index Bibliographicus", "Ouvrages Remarquables"), Ida-Euroopa Instituut ("Ost-Europäische Bibliographie"), samuti osales ta mahukate teatmeteoste koostamisel, nagu "European Year Book" ("European Who's Who"), "British Universities Encyclopaedia", "Museums and Art Galleries Year Book" ("The Librarian"), "Der Große Brockhaus", "Iso Tietosanakirja".

Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Instituut andis välja publikatsiooni "Index Bibliographicus", mis registreeris eri riikide jooksvaid bibliograafiaid, nii rahvuslikke kui ka

^z 1922. aastast tegutses Rahvasteliidu juures nõuandva institutsioonina Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Komisjon, mille täidesaatvateks organiteks olid: 1) Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Instituut asukohaga Pariisis, 2) arvukad ekspertide komiteed, 3) rahvuslikud vaimse koostöö komisjonid. Neid oli 1933. a. 42, kuhu kuulus ka Eesti Rahvuslik Vaimse Koostöö Komisjon, mis loodi 1924. a. ja mille esimeheks oli aastatel 1929-1937 Tartu ülikooli rektor J. Kopp. 1930.a. valiti ka F. Puksoo selle komisjoni koosseisu /32, lk. 3-4/.

erialaseid, ning neid koostavaid institutsioone. "Index Bibliographicus'e" 1. trükile /28/ tegi P. Puksoo kaastööd, saates nõutud andmed Eesti kohta. Selles väljaandes esindavad Eesti asutusi Eesti Rahva Muuseumi juures tegutsev Eesti Bibliograafia Asutis ja bibliograafiaväljaandeid "Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade" ning "Raamatute tutvustaja".

1930. a. veebruaris pöördus Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Instituut taas ülikooli raamatukogu poole, teatades, et hakatakse ette valmistama uut trükki /9, l. 75/. 1931. a. väljaandele /29/ on esitatud Eestis ilmuvate bibliograafiatena "Eesti raamatute üldnimestik" ja "Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade". Üldse osalesid selle väljaande koostamisel 37 riigi (1. trüki juures 34 riigi) rahvusraamatukogud ning eessõnas on avaldatud tänu kaastöö eest teiste hulgas ka Tartu ülikooli raamatukogule.

Rahvusvaheline Vaimse Koostöö Instituut andis 1925.-1930.a. välja aastaraamatut "Ouvrages Remarquables" ("Silmapaistvad teosed"), kus tutvustati eri riikides ilmunud väärtuslikumaid trükiseid. 1924. a. oli ülikooli raamatukogult küsitud viit parimaks tunnustatud teost, mis sel aastal Eestis olid ilmunud. Teoste hulk, mida väljaandes tutvustati, sõltus vastava riigi raamatutoodangu suurusest. See arv võis olla 5, 10, 20 või 40. Eestist soovitati alati 5 parimat teost /31, lk. 14/. Näit. 1929.a. aprillis valis raamatukogu teaduslike ja kirjanduslike seltside esindajate kaasabil selle väljaande jaoks eelmisel aastal Eestis väljaantud silmapaistvamad teosed, milleks olid M. Metsanurga "Punane tuul", M. Underi "Rõõm ühest ilusast päevast", A. Gailiti "Toomas Nipernaadi", H. Kruusi "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal", J. Mägiste "Oi-, ei- diminutiivid läänemeresoome keelis" /8, l. 102/.

Alates 1924. aastast tegi raamatukogu kaastööd ka Ida-Euroopa Instituudile, mis asus Saksamaal Breslaus. See Instituut koostas "Ost-Europäische Bibliographie'd", kuhu sooviti ka Eestis väljaantud raamatute ja juhtivates ajakirjades ilmunud artiklite bibliograafianimestikke aastate kaupa. Eestikeelsetele tiitlitele paluti lisada saksakeelne tõlge. Ette oli nähtud ka honorar: iga trükivalmis tiitli eest 10 kuldpenni.

Pikast kirjavahetusest selgub, et P. Puksoo saatis 1922. ja 1923. a. kohta koostatud bibliograafianimestikud Ida-

Euroopa Instituudile /4, l. 245 jj./. Raamatukogul olid valmis ka nimestikud aastate 1924 ja 1925 kohta, kuid need jäid saatmata, sest 1929. a. alanud majanduskriis jättis ka siia oma jälje. Nimelt saabus 1929. a. jaanuaris Ida-Euroopa Instituudi direktorilt H. Gosackilt kiri, milles ta teatas, et on sunnitud "Ost-Europäische Bibliographie" avaldamise majandusraskuste tõttu katkestama või päriselt seisma panema. Kui peaks uuesti avaldama hakkama, siis palub taas kaastööd /8, l. 35-36/.

Ajavahemikus 1934-1938 käis raamatukogul tihe kirjavahetus Londonis asuva "European Year Book'i" toimetusega, kus koostati biograafilist leksikoni "European Who's Who". Londonist saadeti kontrollimiseks ja täiendamiseks tähestikulises järjekorras Eestist pärit isikute nimed, mõnikord lisas raamatukogu ka uusi nimesid. Näiteks 1934. a. lisati A. Gailiti ja sotsioloog V. Grohmanni nimi /17, l. 311/.

1936. a. pöördus ülikooli raamatukogu poole "British Universities Encyclopaedia" toimetus /21, l. 68/. Tunti huvi raamatukogu, tema ajaloo ja tegevuse vastu, sooviti fotosid raamatukoguhoonest ja lugemissaalidest. Lisati, et artikkel Tartu ülikooli raamatukogust tuleb entsüklopeedia XI köitesse, tegelikult on see XII köites, mille alapealkirjaks on "World's Libraries and Librarians". Tartust Inglismaale läkitatud tekst oli 2,5 lehekülge masinakirjas. Saadeti ka fotosid raamatukogust, kuid artiklit entsüklopeedias illustreerib millegipärast ülikooli peahoone foto /26, lk. 43 jj./. Entsyklopeedia selle köite trükivalmis seadmine võttis üle kahe aasta aega, nii et alles 1938. a. saadeti artikkel Londonist veel kord tagasi - kontrollimiseks ja täiendamiseks.

Sageli on Tartust saanud andmeid Saksa Rahvusraamatukogu, enamasti Eestis ilmunud saksakeelse kirjanduse, eriti perioodika kohta.

Abistati ka tuntud saksa bibliograafi G. Schneiderit (Saksa Riigiraamatukogu direktor a. 1918-1945) populaarse käsiraamatu "Handbuch der Bibliographie" /33/ neljanda trüki ettevalmistamiseks vajaliku Eesti-ainelise andmestikuga. 1928. a. lõpul Berliini saadatud kirjas loetles F. Puksoo rahvusbibliograafiad, samuti ülevaated kirjanduse ajaloost, andis andmeid vanima eestikeelse raamatu ning Eesti trükitoodangu kohta /7, l. 528 jj./.

Leipzigis andis J. Kirchner välja 18. saj. saksa ajakirjade bibliograafia /30/. Selle tarbeks palus ta 1930. a.

koostada kuni aastani 1790 Eestimaal ilmunud saksa ajakirjade nimestiku. Vastuses oli loetletud 7 nimetust, hiljem lisati J. Kirchneri palvel veel neli Mitavis ilmunud ajakirja /10, l. 147 jj./.

1930. a. juulis pöördus raamatukogu poole F.A. Brockhausi kirjastus Leipzigist, kus koostati suurt leksikoni, mille pilditahvli "Goethe" jaoks vajati F. G. Kugelgeni poolt 1808.a. maalitud J.W. v. Goethe portree fotokoopiat /9, l. 278 jj./. Kinnitati, et leksikonis märgitakse protree asukohana Tartu ülikooli raamatukogu. Kirjastusele saadeti kaks fotot formaadis 13 x 18 cm. See Goethe portree on avaldatud leksikoni "Der Große Brockhaus" 15. trüki 7. köites märkega maali asukoha kohta /27, pilditahvel "Goethe I"/.

Huvi F.G. Kugelgeni portreemaalide vastu, mis asuvad raamatukogus, oli üldine ja suur. Kokku neljal korral (1930. /9, l. 278/, 1931. /13, l. 162/, 1932. /14, l. 57/ ja 1939. a. /23, l. 150/) sooviti fotokoopiaid Goethe, ühel korral J.G. v. Herderi portreest /11, l. 61/.

Tartu ülikooli raamatukogu on osalenud mitmete riikide bibliograafiate koostamisel. 1938. a. küsis Veneetsia Teaduse, Kirjanduse ja Kunsti Instituut ringkirjaga kaastööd Veneetsia bibliograafia koostamiseks. Tartust vastati, et Eduard Vigel võtab töö enda peale /22, l. 126 jj./. 1934. a. küsis Rahvusvaheline Kultuurisuhete Ühing Tokiost Jaapani bibliograafia jaoks andmeid eestikeelse Jaapani-ainelise kirjanduse kohta. Linda Metslangi koostatud vastus sisaldas 10 nimetust /18, l. 20 jj./.

Rahvusvahelise Vaimse Koostöö Instituudi Hiina esinduse vahendusel küsis Pekingi Rahvusvahelise Akadeemia president Li Yu-Ying 1933. a. prantsuskeelses kirjas hiinakeelsete teoste arvu ja teavet sinoloogiaalase kirjanduse leidumuse kohta Tartu ülikooli raamatukogus /16, l. 62 jj./. Neid andmeid vajati uuringuks hiina kultuuri osalemisest internatsionaalses kultuuris.

1939.a. saatis haridusministeerium välisministeeriumi kaudu saabunud ära kirja Türgi saatkonna verbaalnoodist, milles paluti andmeid Eesti tähtsamate raamatukogude kohta. Verbaalnoot sisaldas 12 punktist koosneva küsimustiku. Neist vastustest saab huvitavaid andmeid ülikooli raamatukogu kohta 1939.a. seisuga /23, l. 363jj./.

Ülikooli raamatukogu on koostanud vaadeldud ajavahemikul palju ulatuslikke teemanimestikke ka riigiasutustele ja or-

ganisatsioonidele Eestis (Riigi Statistika Keskbüroo, välisministeerium, Riigi Ringhääling, Mõniste vallavalitsus, Piirimaade Seltsi Petseri osakond jpt.). 1931. a. koostati Tallinna Linnamuseumile nimestik numismaatikaalase kirjanduse kohta (20 nim.) /12, l. 243 jj./, 1934. a. Sisevete Uurimise Büroo juhatajale nimestik uuemast kirjandusest veeseaduste kohta /17, l. 171/. 1940.a. saadeti Eesti Kirjanduse Seltsile nimekiri 1939. a. Eestis ilmunud draamaloomingust (42 nim.) /25, l. 1 jj./.

Sageli pöördus Riigi Statistika Keskbüroo ülikooli raamatukogu poole sooviga, et koostataks kirjanduse nimestikke Eestis ilmunud võõrkeelse kirjanduse kohta. Regulaarselt vajati andmeid võõrkeelsete raamatute hulga, sisu ja mahu kohta arvulise ülevaate avaldamiseks "Eesti Statistikas".[‡]

1935. a. küsis välisministeeriumi sekretär H. Pullerits nimestikku võõrkeelsetest raamatutest Eesti kohta, et teaks neid välismaalastele soovitada, kes sellekohase info saamiseks ministeeriumi poole pöörduvad. Nimestikku paluti võtta nii välismaal kui ka Eestis ilmunud Eesti elu ja olu igakülgset kajastav kirjandus, ka eesti kirjanduse tõlked, kuid ainult raamatud /18, l. 250 jj./. Raamatukogust saadeti nimestik lühikirjetena sedelitel.

Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasiumi 300. juubeli puhul koostas raamatukogu 1931.a. oma fondides leiduvatest materjalidest nimestiku ning saatis trükised ka pealinna näitusel eksponeerimiseks /12, l. 157 jj./.

Veel üks huvitav kiri pärineb 1938.a. 18. oktoobrist, mis on adresseeritud Otto Freymuthile /22, l. 467/. Riigi Ringhäälingul oli kavas teha koos Soome Ringhäälinguga reportaaz Tartu ülikoolist ja üliõpilaste elust. Selle ettevalmistamiseks vajati kirjandust, mis valgustaks ülikoolielu populaarsel ja üldhuvitava kujul nii minevikus kui ka olevikus. Raamatukogu juhataja allkirja kandvast vastusest võib lugeda, et populaarsed teosed nii Tartu ülikooli kui ka üliõpilaskonna kohta puudusid. Küll leidis huvipakkuvat andmestiku aga ajalehtede ja ajakirjade artiklites, mille leidmisel võis abi saada Akadeemilise Kooperatiivi Väljalõigete Büroolt. Raamatukogus koostati küll "Eesti raamatute üldnimes-

[‡] Kuukiri "Eesti Statistika" ilmus Riigi Statistika Keskbüroo väljaandel aastatel 1922-1940 ning registreeris muu hulgas ka andmeid kirjastustegevuse ja ajakirjanduse kohta Eestis.

tikku", kuid mitte ajakirjanduse analüütilist bibliograafiat. Nimetati ka mõningaid raamatuid, kust võis saada andmeid.

Mitu raamatukogu poole pöördujat koostasid personaalbibliograafiaid ning selleks tehti järelepärimisi paljudes maailma suuremates raamatukogudes. Ülikooli raamatukogu on abistanud näit. A. Schopenhaueri (1921) /2, l. 11-12/, P. Paré (1931) /13, l. 395/, J.J. Berzeliuse (1933) /17, l. 113-114/, G. Benda (1935) /18, l. 75-76/, M. Lermontovi (1938) /22, l. 107 jj./ ja A. Herzeni (1938) /22, l. 488 jj./ biobibliograafiate koostamisel. Kuid kui 1936. a. Ukraina Teaduste Instituut Varssavis palus põhjalikku eestikeelset kirjanduse nimestikku T. Ševtšenko kohta, siis vastuskirjas soovitati pöörduda kirjandusprofessori G. Suitsu poole, kes seda üliõpilaste abiga võiks teha /20, l. 171/.

Tihti palusid ülikooli raamatukogult abi genealoogiate koostajad. Nad vajasisid eluloolisi andmeid suguvõsa liikmete kohta, tahtsid täpsustada daatumeid, palusid koostada nimestikke perekonnaliikmete kohta avaldatud kirjandusest või nende poolt kirjutatud teostest. Näit. leiduvad vastused kirjadele, milles tunti huvi Wallsteini (1920) /24, l. 104-105/, Schalieni (1923) /3, l. 105/, Samsoni (1930) /11, l. 202 jj./, Osanni (1933) /16, l. 172-173/, Esseni (1938) /22, l. 29 jj./ suguvõsa kohta.

Otto Freymuth on koostanud pika ja põhjaliku vastuse dr. G. Kleebergile Hallest, kes 1929. a. oktoobris oli pöördunud raamatukogu poole järelepärimisega H. Samsoni kohta /8, l. 314-315/. Kirjavahetus jätkus ka järgmisel aastal, dr. Kleebergi kiri saadeti veel täiendavate andmete saamiseks edasi Riigi Keskarhiivile.

Mitu kirja (kokku 7) puudutas De la Gardie arhiivi. Sooviti täpsustada fakte, saada koopiaid teatud dokumentidest ja registritest või laenutada arhiivale kasutamiseks väljapoole Eestit. Määri Maa-arhiiv Brnos küsis 1931. a. aprillis ära kirja või fotosid krahv H.M. von Thurni kirjadest (4 kirja ja nimetatud), mis De la Gardie arhiivis J. Lossiuse kataloogi "Die Urkunden der Grafen de la Gardie in der UB Dorpat" andmetel pidid olema. Raamatukogus valmistati ära kirjad ja fotokoopiaid kirjadest, samas soovitati pöörduda ka Riigi Keskarhiivi poole /12, l. 127 jj./.

Paljudes kirjades küsiti raamatute leidumust raamatukogus, et siis soovi korral lasta neid endale saata või tulla

kohapeale kasutama. Sellise kirjaga pöördusid raamatukogu poole näit. üliõpilane E. Hirschfeld Münchenist 1925. a. /5, l. 308/, prof. J. Marcinowski Vilniusest 1932. a. /15, l. 235-236/, raamatukaupmees J. Lecke Viljandist /6, l. 397/, luuletaja ja koolinõunik E. Enno Haapsalust 1932. a. /14, l. 26-27/ jpt. Näit. saatis E. Enno nimestiku, milles oli kirjas 20 teost müsteeriumide ja sümbolika kohta. Tartus leidis neist vaid 6, temale saadeti 2. Välismaale saadeti soovitud raamatuid kasutamiseks lähemasse raamatukokku, mitte otse isikule.

Raamatukogus valmistati ka fotokoopiaid: Eesti riigiasutustele tasuta, eraisikutele ja välismaa asutustele - tasu eest. Näit. 1936. a. küsis F. Eisner Berliinist, kes koostas H. Heine kirjade kogumikku, koopiat H. Heine 15. aug. 1837. a. kirjast. Talle saadetigi koopia ning samas nõuti tasu - 1 kroon 15 senti /20, l. 297-298/.

Kuid esines ka teistsuguseid juhuseid. C. Doving Chicagost soovis M. Lutheri koraali "Üks kindel linn ja varjupaik" "Dorpati-keelse" (s.t. lõunaeestikeelse) tõlke teksti. Idsas samas 3 dollarit vaeva eest juurde, et saada ära kirja /2, l. 352 jj./. Mõnes kirjas küsiti trükisest koopiat, kuid raamatukogu saatis separaadi. Nii küsis 1930. a. Washingtoni ülikooli diplomand H. Rosen R. Lenardsoni 1884.a. kirjutatud dissertatsioonist "Chemische Untersuchungen der roten Manaca" koopiat. Rektori arvamuse põhjal saadeti talle üks eksemplar dissertatsioonist, kuna raamatukogul oli olemas 10 dubletti /11, l. 340/. Kui kohapeal ei olnud võimalik koopiat valmistada või ei olnud täpselt teada, mida nimelt kopeerida soovitakse, siis saadeti käsikirjade kopeid ka välja kopeerimiseks - seda küll ainult asutustele. Näit. saadeti 1935. a. septembris Taani Riigiarhiivile Kopenhagenis kopeerimiseks I.J. Esseni kirjadekogu /19, l. 304/.

Ligi 20 aasta jooksul raamatukogusse saabunud kirju, mida võib vaadelda kui bibliograafiapõringuid, oli umbes 250. Kirju saabus 25 eri riigist, kusjuures Saksamaalt kõige rohkem - 26% kirjade koguarvust, järgnesid kirjad Eestist - 17%, edasi Inglismaalt - 7% ja Ameerika Ühendriikidest 6%.

Registreeritud on ka üks telefonipõring 1930. aastast ja nimelt Riigi Statistika Keskbüroolt /9, l. 195-196/. Võimalik, et telefoni teel sooviti veelgi teadiseid, kuid rohkem neid fikseeritud ei ole.

Läbitõõtatud materjalide põhjal ilmneb, et päringud, millega pöörduiti Tartu ülikooli raamatukogu poole, olid väga erinevat laadi: sooviti saada nimestikke mitmel teemal, täpsustada fakte, kontrollida bibliograafilisi andmeid, kindlaks teha raamatute leidumust raamatukogus, saada koopiaid trükistest või fotodest. Samuti selgub, et ÜR andis kirjalikke teadiseid riigiasutustele nii kodu- kui ka välismaal, kusjuures ülekaalukama osa moodustasid välismaised ametiasutused.

Eraisikute järelepärimine kuulus aga tempelmaksu alla - 50 senti vastuse eest (1931.a.) /13, l. 411/.

Nendel aastatel puudus raamatukogus spetsiaalne osakond bibliograafiatõõks. Põhitõõ kõrvalt ja sõltuvalt selle iseloomust osalesid teatmebibliograafiatõõs kõik raamatukogu töõtajad. Arhiivis leiduvate käsikirjaliste materjalide varamil ilmneb, et suuremale osale kirjadest vastas F. Puksoo isiklikult, suurel osal kirjadel leidub nurgal tema märke "on olemas", "saata" jne. Otto Freymuth on paljude saksa-keelsete kirjavastuste koostaja, Viktoria Aavakivi ja Marta Liblik on vastanud ingliskeelsetele kirjadele, Eduard Vigel itaalia- ja prantsuskeelsetele, Linda Metslang-Lao on koostanud mahukaid eestikeelseid kirjandusnimestikke.

Kokkuvõttes ilmneb, et Tartu ülikooli raamatukogu oli vaadeldaval ajal bibliograafiatõõ riiklikuks ja rahvusvaheliseks keskuseks Eestis.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 7.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 16.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 24.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 26.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 45.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 54.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 68.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 72.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 74.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 77.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.

15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 85.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 90.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 108.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 109.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 117.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 118.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 136.
24. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 2.
25. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 185.
26. British Universities Encyclopaedia: World's Libraries and Librarians. London, s.a. Vol. 12. 571 p.
27. Der Große Brockhaus / 15. Aufl. Leipzig, 1930. Bd. 7. 796 S.
28. Index Bibliographicus / M. Godet. Genève, 1925.
29. Index Bibliographicus / M. Godet, J. Vorstius. 2. neub. Aufl. Berlin; Leipzig. 1931. XXIII, 420 S.
30. Kirchner, J. Die Grundlagen des deutschen Zeitschriftenwesens. Mit einer Gesamtbibliographie der deutschen Zeitschriften bis zum Jahre 1790. Leipzig, 1928-1931. Bd. 1. 144 S.; Bd. 2. 347 S.
31. Ouvrages Remarquables : parus dans différents pays au cours de l'année 1928. Paris, 1929. 79 p.
32. Puksoo, F. Rahvusvahelise vaimse koostöötamise institutsioonid ja nende tegevus 1932-1933. Trt., 1935. 19 lk.
33. Schneider, G. Handbuch der Bibliographie / 4. gänzl. veränderte und stark vermehrte Aufl. Leipzig, 1930. IX, 674 S.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCE SERVICE

Inta Ööpik

Summary

In 1918-1940 TUL was the centre of information exchange and bibliography work in Estonia, with an important role to play in establishing and maintaining international relations.

In 20 years the library got about 250 letters - bibliographical inquiries from 25 countries, mostly from Germany and Estonia.

The most important task was contributing to several internationally renowned reference books, e.g.

- 1) "Index Bibliographicus" - data on Estonian bibliographical editions and the institutions compiling them,
- 2) "Ouvrages Remarquables" (1925-1930) - lists of books published in Estonia the preceding year,
- 3) "Ost-Europäische Bibliographie" - bibliographical lists of articles in Estonian books and leading journals, grouped by the year of publication,
- 4) "European Who's Who" - data on individuals coming from Estonia,
- 5) G. Schneider "Handbuch der Bibliographie" - list of national bibliographies, data on earlier Estonian books and printed production,
- 6) J. Kirchner "Die Grundlagen der deutschen Zeitschriftenwesens" - list of periodicals in German published in Estonia.

The library also answered to inquiries sent by the compilers of personal bibliographies (A. Schopenhauer, M. Lermontov, A. Herzen) and genealogies (Wallstein, Samson, Essen, De la Gardie). Inquiries also came from individuals and institutions both abroad and in Estonia. In the main the inquiries included getting various lists, making facts more exact, checking bibliographical data, ascertaining the existence of certain books in the library, getting copies of printed matter or photos.

In those years bibliography work was done by all library employees, there was no special department for it. Most letters were answered personally by the library director F. Puksoo.

СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ РАБОТА

Инта Ээпик

Резюме

Библиотека Тартуского университета в 1918-1940 гг. стала центром обмена информацией и библиографической работы в Эстонии, приобретая значительное место и в международных отношениях.

В течение почти 20 лет в библиотеку поступило около 250

писем, которые можно рассматривать как библиографические запросы, больше всего из Германии - 26% от общего числа писем, затем следуют письма из Эстонии - 17%, далее из Англии - 7% и Соединенных Штатов Америки - 6%.

Самым существенным следует считать сотрудничество в издании нескольких всемирно известных справочников, таких как:

1) "Index Bibliographicus" - данные об эстоноязычных библиографических изданиях и составивших их учреждениях;

2) "Ouvrages Remarquables" (1925-1930) - именные списки выдающихся произведений, опубликованных в Эстонии в предшествующие годы;

3) "Ost-Europäische Bibliographie" - библиографические указатели изданных в Эстонии книг и опубликованных в ведущих журналах статей по годам;

4) "European Who's Who" - данные о лицах, родом из Эстонии;

5) G. Schneider "Handbuch der Bibliographie" - указатель национальной библиографии, данные о старейших эстоноязычных книгах и печатной продукции;

6) J. Kirchner "Die Grundlagen der deutschen Zeitschriftenwesens" - данные об изданной в Эстонии немецкоязычной периодической печати.

Библиотека отвечала на запросы составителей персональных библиографий (А.Шопенгауэр, М.Лермонтов, А.Герцен) и генеалогий (Валленштейн, Самсон, Эссен, Де ля Гарди). В библиотеку обращались с запросами также отдельные лица и организации как на родине, так и из-за границы: желали получить различные указатели, уточнить факты, проверить библиографические данные, установить наличие книг в библиотеке, получить копии с тех или иных произведений печати или фотографий.

В эти годы в библиотеке не было специального отдела для библиографической работы. В ней участвовали все работники библиотеки, выполняя основные обязанности. На большую часть писем отвечал лично заведующий библиотекой Ф.Пуксоо.

"EESTI RAAMATUTE ÜLDNIMESTIKU" 1924-1939

KOOSTAMINE

Malle Ermel

Eesti iseseisvumine 1918. a. tõi esmakordselt sajandeid vaimsalt allasurutud rahva kultuuri arengu probleemid tähelepanu keskmesse riiklikul tasandil. Teaduste, eeskätt rahvusteaduste, aga ka ühiskonna kui terviku intellektuaalsete vajaduste kasvu ja süvenemisega tõusis päevakorrale rahvusliku informatsioonisüsteemi loomine.

Käesolev artikkel püüabki anda ülevaate selle ühe osa - rahvusbibliograafia kujunemisest ja arengust kuni 1940-ndate aastate alguseni.

Rahvusbibliograafia kujunemisest ja probleemidest ilmus 1920.-1930-ndatel aastatel artikleid R. Antikult /16/, A. Palmilt /30/, F. Puksoolt /31-36/, E. Vigelilt /42/ ja O. Urgarilt /40; 41/. F. Puksoo juhendamisel kirjutas V. Raud 1936. a. proseminaritöö "Eesti rahvusbibliograafia võrreldes teiste rahvusbibliograafiatega" /38/. Sõjajärgsetel aastatel ilmunust tuleb eriti esile tösta H. Tamme uurimust "Eesti raamatute üldnimestiku" ammendamusest Eesti Vabariigi aegse trükitoodangu kajastamisel /39/. Nende publitseeritud ning Eesti Ajalooarhiivis, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli Raamatukogus säilitatava mitte eriti rikkaliku käsikirjalise materjali põhjal on käesolev töö valminud. Dokumentaalse ainese nappus on põhjendatav sellega, et paljud raamatubibliograafia koostamisega seotud probleemid lahendati töö käigus, arutelu resultaat peegeldub aga bibliograafiväljaandes endas.

Ühtse riikliku kultuuri arengut suunava ja koordineeriva keskuse puudumisel esinesid kultuurpoliitiliste seisukohtadega põhiliselt loova intelligentsi kui kultuuriarengust kõige enam huvitatud kihi esindajad, kes olid koondunud kirjanduslikesse ja akadeemilistesse ühingutesse ning seltsidesse /22, lk. 106/. Olulisimad rahvuskuultuurilise orientatsiooni süvendajad ja kandjad olid Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Rahva Muuseum. Täieliku, uurijate vajadusi rahuldava

eestikeelse trükitoodangu bibliograafia koostamise mõtte taaselustajateks olidki nemad.

EKS-i kuukiri "Eesti Kirjandus" oli 1908.-1913.a. avaldanud "Книжная летопись'i" järgi iga-aastasi uute eestikeelse te raamatute nimestikke. 1914.-1925. a. piirduti vaid toimetusele saadetud teoste nimekirjade avaldamisega. Nähtavasti teadlikult ärajäetud raamatute jooksva bibliograafia asemel avaldas V. Reiman 1913. a. eesti ajakirjanduses ilmunud keele-, kirjandus- ja ajaloolaste artiklite ning ilukirjanduslike teoste nimestikke. V. Reimani loobudes jätkas seda tööd 1914. a. Eesti Üliõpilaste Selts V. Ernitsa eestvõttel. Raha puudusel katkes seegi.

1916.a. lõpul tõstatas O. Kallas Eesti Kirjanduse Seltsis ja Eesti Rahva Muuseumis eesti raamatute täieliku nimestiku koostamise, "... sest Eesti keskraamatukogu asutamisega ERM juures on see küsimus põlevaks läinud". ERM-i raamatukogu oleks bibliograafia koostaja kasutuses, muuseum toetaks üritust ka teatud arvu eksemplaride ettetellimisega. Küsimus tuli arutusele EKS-i asemikkude kogu koosolekul 7. jaan. 1917. a., kus otsustati selle jaoks juba samal aastal kuni 500 rbl. eraldada /30, lk. 500; 17, lk. 43/. Järgnevatel sõja-aastatel asi soikus ning alles 1920.a. suutsid EKS ja ERM bibliograafiaküsimuste juurde naasta. Lepiti kokku, et EKS võtab enda kanda töötajate palgad, ERM varustab muuga (ruumid, mööbel, paber jne.) /11, l. 2/. Wende kahe asutuse ühisettevõttena ja ülikooli moraalsel toetusel alustaski 1921.a. oktoobris tööd Eesti Bibliograafia Asutis.

EBA põhikiri nägi ette kohaliku trükitoodangu ning Estonica-bibliograafia koostamise ja "neid sel möödul, kui asutuse rahaline seisukord lubab, trüki teel avaldada", aga ka bibliograafiateaduse arendamise /11, l. 6/. EBA tööd suunas seitsmeliikmeline Eesti Bibliograafia Komisjon (1933. aastast - Eesti Bibliograafia Asutise Kolleegium).

Tegelikkuses alustati tööd 19. saj. eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafiaga, milleks võeti ametisse kaks bibliograafi /11, l. 2/. Materjali taolist valikut põhjendati rariteetsusega, mistõttu see on uurijatele raskesti kättesaadav. Jooksva üldbibliograafia tarvis töõjõu palkamiseks puudus raha, sest haridusministeeriumilt toetust ei saadud, EKS-i ainelised võimalused olid piiratud.

Küsimus tõusetus uuesti Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu I kongressil 1923. a. veebruaris. Ühingu juhatusel tehti

ülesandeks pöörduda haridusministeeriumi poole taotlusega, et see eraldaks raamatukogudele mõeldud toetussummadest 60 000 marka isiku palgamiseks, kes teaduslikel alustel koostaks ERM-i Arhiivraamatukogus, kus eestikeelne raamat kõige täielikumalt esindatud, üldnimestikku. Eesti Kirjastajate ja Raamatukaupmeeste Ühingu väljaandel ilmuv "Raamatu Teataja" teenis vaid kirilisi eesmärke. Tähelepanuväärne on seegi fakt, et suurimad kirjastajad olid avaldanud valmisolekut kanda viimase viie aasta Eesti trükitodangu nimestiku trükkimise kulud /23, lk. 35/.

Haridusministeerium otsustas siiski teha üldbibliograafia koostamise ülesandeks Eesti Kirjanduse Seltsile kui suurimale riiklikku toetust omavale teaduskirjanduse väljaandjale. Asja selline lahendus tuli nii Eesti Kirjanduse Seltsile kui Raamatukoguhoidjate Ühingu üllatusena.

Septembris pöördus EKS-i juhatus ERÜ poole järelepärimisega, kas see on teinud ettevalmistusi ja millega saaks kaasa aidata raamatubibliograafia väljaandmisel /12, l. 3/. Ühingu esimees A. Sibul teatas, et nende kavatsuste kohaselt ilmunuks Eesti trükitodangu bibliograafia avalikele raamatukogudele mõeldud kümnendsüsteemi järgi, mille haridusministeerium oli 1922. a. heaks kiitnud. Rahapuudusel polnud ühing kavandatu elluviimisele jõudnud asuda. Samas pidas A. Sibul vajalikuks veel kord rõhutada, et bibliograafia koostamise ainuõige koht on ERM-i Arhiivraamatukogu, "kus kõik olemas". Raamatukoguhoidjate Ühing olla valmis bibliograafia väljaandmiseks vajalikke eeltöid kõiges peale raha toetama /12, l. 2/.

1923. a. lõpul üldnimestiku koostamise asjus toimunud EKS-i juhatuse koosolekul jõuti ootamatule seisukohale, et kõige otstarbekam on see teha ülesandeks ülikooli raamatukogule. Oma kirjas 5. jaanuarist 1924. a. A. Sibulale kirjeldab F. Puksoo otsuse langetamist järgmiselt: "Mina isiklikult olin selle poolt, et ERM, kuid koosolijad arvasid uuemat bibliograafiat ülikooli raamatukogule selga määrada" /10, l. 9p./.. Võib arvata, et selle taga olid tõsised majanduslikud kaalutlused. Esiteks omas ÜR riigieelarvelise asutusena rohkem tööjõudu. Teiseks sai ka tasuta sundeksemplari (nagu ERM-i Arhiivraamatukogu) Eesti trükitodangust ning komplekteeris aktiivselt võõrsil ilmutat eestikeelset kirjandust.

"Eesti raamatute üldnimestiku" koostamispõhimõtete välja-
töötamiseks moodustati kolmeliikmeline komisjon: F. Puksoo

(esimees), prof. W. Anderson ja J. Muide, keda hiljem asendas R. Antik. Tegelikult lahendasid üleskerkinud probleemid F. Puksoo ja bibliograafia tegelik koostaja Linda Metslang-Lao kahekesi /9, l. 77p./.

1924. a. suvel külastas F. Puksoo rahvusvahelist Bibliograafia Instituuti Brüsselis, lootuses sealt leida ideelist tuge bibliograafiaasjanduse edendamiseks Eestis. Kahjuks tuli tal tõdeda, et see asutus oli "pärast ilmasõda vaeslapse osas" /1, l. 83p./.

Eesti rahvusbibliograafia koostamisel järgiti teiste maade analoogilisi väljaandeid.

Nimestikus otsustati registreerida sundeksemplaride põhjal kuude kaupa kõik alates 1. jaanuarist 1924. a. kodu- ja välismaal ilmuvad eestikeelsed trükised, mille maht ületas 0,5 trükipoognat (raamatud, brošüürid, kaardid, noodid jne.), olenemata sisust. Väikepaljundustehnikas ilmuv kirjasõna registratsiooni alla ei kuulunud. Muukeelne trükitoodang jäi kuunimestikest esialgu välja, selle kohta kavatseti aasta lõpul avaldada erinimestik. Viimaste väikest osakaalu silmas pidades leiti hiljem siiski otstarbekam olevat koondada need nimestikku kümme aasta kaupa /3, l. 179/. Oma osa muukeelse trükisõna registreerimisest loobumisel oli kahtlemata sellelgi, et Õpetatud Eesti Selts oli asunud 1920. a. prof. M. Vasmeri eestvõttel koostama filoloogia ja ajaloo aastaülevaateid.

Kirjes seati eesmärgiks tuua teose kohta võimalikult täielikud andmed: autor, pealkiri, kirjastaja, trüki- ja ilmumisandmed, maht, lisade olemasolu, hind, formaat kaustas ja sentimeetrites. "ERÜ" kajastas ka trükiste šrifti erinevusi (antiikva, fraktuur, segakiri, heebrea). Kirjed järjestati Skandinaaviamaade ja saksa rahvusbibliograafiate eeskujul /38, lk. 68-69/ teoste autorite ja pealkirjade järgi tähestikuliselt. Kahe ja enama autoriga teosed võrdsustati anonüümsetega ning need kuulusid järjestamisele pealkirja järgi. Andmete täpsuselt ja täielikkuselt ei jäänud "Eesti raamatute üldnimestik" maha Ameerika Ühendriikide, läti, norra, Nõukogude Liidu, rootsi, saksa, soome ja taani rahvus- ning riiklikest bibliograafiatest, mõneti aga isegi ületas neid. Pöördumise täielik sarnasus oli läti omaga. "ERÜ" põhiliseks erinevuseks oli järjestussõnana esile tõstetud autori nimi, mida eelnimetatud maade bibliograafiad ei kasutanud. Kirje täiuslikkust tõstis kahtlemata initsiaalide ja pseudonüümide avamine. Initsiaalid avasid ka läti, norra,

Nõukogude Liidu (register), saksa bibliograafiad. Ilmumiskohta ei märkinud saksa ja taani, trükkimiskohta - USA, saksa, soome ning taani bibliograafiad /38, lk. 78/. Tiraaži andmeid "ERÜ" ei toonud, see jäi kirjastajate ärisaladuseks. Vahemärkusena olgu öeldud, et ka riiklik raamatustatistika ei toonud andmeid tiraaži kohta, arvestuse aluseks oli nimetuste ja lehekülgede arv. Praktilistel kaalutlustel ei tootud ka teoste hindu /38, lk. 81/. "ERÜ", nagu paljude teiste rahvusbibliograafiate puuduseks jäi seegi, et tõlketoste puhul ei toodud originaali tiitlit. Sisuliselt erainitsiatiivina ilmuva bibliograafia koostajad ei saanud kohustada kirjastajaid teatama tõlketoste algseid pealkirju. Ainus, mida nad suutsid, oli probleemi avalikkuse ette toomine /36, lk. 53/.

Kuna EKS-i 1924. a. eelarves puudusid summad, võttis ülikooli raamatukogu koostamise kulud enda, trükkimise kulud jäid aga seltsi kanda. Bibliograafiat hakati avaldama "Eesti Kirjanduse" lisana, mille jaoks eraldati 6 trükipoognat - 4,5 tr.-pg. kuunimestikule, 1,5 tr.-pg. registritele. Nii oli pandud alus rahvusbibliograafiale, mille ainsaks riigipoolseks toetuseks jäi tasuta sundeksemplar.

Vaevalt jalad alla saanud bibliograafia sai anonüümse "Pealtvaataja" poolt 24. veebruari "Päevalehes" terava kriitika osaliseks. Ta heitis ette enam-vähem riigi kulul tehtava töö asjatut killustatust ühes linnas kolme asutuse (Eesti Bibliograafia Asutis, Õpetatud Eesti Selts ja ülikooli raamatukogu) vahel. Otstarbekamaks pidas ta EBA-s ja ÜR-is tehtava bibliograafiatöö koondamist, et see toimuks "ühiste juhtnõõride järele". "ERÜ" avaldamine kuunimestikena teenivat "Pealtvaataja" arvates praktilisi eesmärke, mille all väljaande teaduslikkus kannatavat /24/. Oma vastuses 3.märtsi "Päevalehes" selgitab Puksoo, et eelnimetatud asutustes koostatavad bibliograafiad teenivad kasutajamäärangust lähtuvalt oma spetsiifilisi eesmärke ega kulge sugugi isevoolul teed. Koostamisühimõtete kaitseks peab ta vajalikuks juhtida lugeja tähelepanu sellele, et need on välja töötatud autoriteetsete komisjonide poolt, mille liikmeskond suuresti kattuv /33/.

Tunnistanud avalikkuse ees taolise tööjaotuse bibliograafia vallas õigeaks, lootis Puksoo 1925. a. üldnimestiku koostamise üle anda. Selleks esines ta EKS-i juhatuse ees taotlusega vastava ametniku palkamiseks kuutasuga 2000 marka /5, l. 1/.

Jooksva bibliograafia koostamist ÜR-il üle anda ei õnnestunud, loobumine tähendanuks arvata eestlased kultuurrahvaste seast välja, kelle hulka nad Fuksoo sõnade järgi rahvusbibliograafia koostamisega olid jõudnud /32, lk. 77/. Nii jätkati "ERÜ" koostamist ülikooli raamatukogus missioonitundest lähtuvalt.

Jooksva bibliograafia kõrval plaanis komisjon 1925. aastal asuda eesti retrospektiivse bibliograafia koostamisele, mis jäi ERM-i ülesandeks. Esialgu kavatseti bibliografeerida viimase 10 aasta, s.o. 1914-1923 eestikeelne trükitoodang, mis raamatukogudes täielikumalt esindatud ning mille järele suurem nõudmine. 1926.a. loodeti kokku seada nimestik aastate 1890-1913 kohta ning 1927. a. asuda varasema osa juurde. Eesti raamatukogudes puuduv materjal loodeti leida Helsingi ülikooli raamatukogust ja Leningradi Avalikust Raamatukogust, kes olid saanud Venemaa sundeksemplari /5, l. 1-2/. Raha puudusel realiseerus see plaan vaid osaliselt. ERM-i Arhiivraamatukogu juhataja R. Antiku koostatuna ilmusid "Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923" (Trt., 1931) ja "Eesti ajakirjandus 1766-1930" (Trt., 1932). Varasema perioodi bibliograafia trükkimiseks taotles ERM 1928/29-ndal eelarveaastal haridusministeeriumilt toetust, mida aga ei saadud.

1935. a. võttis Rahvakultuuri ja Rahvahariduse Nõukogu vastu otsuse täieliku rahvusbibliograafia koostamiseks, millest loodeti eestikeelse raamatu 400. juubeli peamist monumenti. Seda rõhutati ka raamatuaasta läbiviimisel. Raamatuaasta Tartu komitee esitas retrospektiivse rahvusbibliograafia üksikasjaliku plaani, milles "Eesti raamatute üldnimestik 1535-1917" oli kavandatud 5-köitelisena. Rahapuudusel lükkus selle väljaandmine kaugemasse tulevikku /16, lk. 636-637; 35, lk. 134/. Uurijatel tuli leppida ERM-i Arhiivraamatukogu eestikeelsete raamatute kataloogiga, mida suurematel raamatukogudel oli võimalik osta masinakirjalises paljunduses 20-35 kr. eksemplar /2, l. 220/.

"Eesti raamatute üldnimestiku" koostamine osutus keerulisemaks kui arvati. Kuigi ülikooli raamatukogul oli õigus tasuta sundeksemplarile, mille saabumise eest pidid hea seisma kohalikud politseivõimud, tuli raamatukogul tõsiselt vaeva näha trükiste kättesaamisega. Võõrsil trükitud teosed sundeksemplari alla ei kuulunud, nende saamine sõltus suuresti

raamatukogudepoolsest aktiivsusest ja kirjastajate heatahtlikkusest. Kuna eesmärgiks oli eestikeelse trükitoodangu täielik registreerimine, taotleti ka võimude poolt keelustatud ning konfiskeeritud väljaandeid. Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas ja DAA-s säilitatav kirjavehetus trükikodade ning kirjastustega annab sellest hea ettekujutuse.

Ülikooli raamatukogus seadis üldnimestikku kokku eestikeelse kirjanduse kataloogija Linda Metslang (aastast 1939 lae) muude tööülesannete kõrval lisatasuta. Tema kohustuseks oli ka sündeksemplariga saamata jäänud trükiste sissenõudmine politseivõimudelt, kirjastajatelt ja trükikodadelt. Kuna trükiste tiitli ja impressumi andmed ei langenud alati ühte, tuli koostajal andmete täpsustamiseks pöörduda kirjastajate poole. Kirilistel või muudel kaalutlustel ei õnnestunud alati selgeks teha autorite ja tõlkijate andmeid, avada pseudonüüme. Nii näiteks teatas Ploompuu Kirjastus (Tallinn) 19. dets. 1924. a., et tema poolt välja antava "M. Tõnissoni Kalendri" autor on juba kuus aastat surnud, kalendri käsikirja on olemas aga 1930. aastani /5, l. 49/. Kirjastus "Pääsuke" (Tallinn) soovib oma 10. jaan. 1925. a. kirjas M. Küla, alias Nurmik, nime all ilmuvad teosed ka üldnimestikus tuua ära pseudonüümi all. Samas teatab ta, et "Rikitikitavi" on tõlkinud M. Pärna, ning soovib poolkogemata sattunud vea "Johanson" bibliograafias ära parandada /5, l. 54/. Reklamibüroo "Ole" (Tallinn) kirjastamisel ilmunud raamatute "Punane madu" ja "Maharadža tütar" autor soovis jääda tundmatuks /6, l. 85, 151/. Kirjastus "Lulu" (Tallinn) teatab 20. aprillil 1928. a., et tema väljaandel ilmuvad tõlketeosed on eestindanud A. Herms, teiste tõlkes ilmuvatel raamatutel on sellekohane märg /7, l. 24/.

Täpsustatud andmed saabusid ÜR-le sageli siis, kui bibliograafia käsikirja juba trükikojas ladumisel oli. Nii oli EKS-i juhatus sunnitud koostajate tähelepanu juhtima sellele, et need annaksid üle lõpliku käsikirja, nii et korrektuur piirduks vaid ladumisel tehtud vigade parandamisega, sest trükikoda on võtnud üldnimestiku trükikida võrdlemisi tagasihoidliku hinnaga ja palub selles muudatusi mitte teha /3, l. 7/.

Kuunimestikena esitatud materjalis orienteerumist hõlbustasid aasta lõpul toodud autorite, tõlkijate, pseudonüümide ja anonüümsete teoste pealkirjade loend ning eestikeel-

sete ajalehtede ja ajakirjade ning UR-i ja ERM-i arhiivraamatukogusse vahetusena või annetusega saabunud Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelsete teoste nimestikud.

"ERÜ" esimese aastanimestiku ilmumise puhul avaldas O. Urgart "Eesti Kirjanduses" pikema ülevaate bibliograafia ajaloost Eestis. Ta kirjutab: "Kuigi sellest teosest ("Eesti raamatute üldnimestikust" - M.E.) veel praegu midagi ümmargust käepärast pole ... võib siiski juba nüüd konstanteerida teose asjatundlikku korraldust, andmete täpsust ja täielikkust, mis tõstab väljaande esimesele teaduslikkudele nõudele vastava raamatubibliograafia kohale Eestis" /40, lk. 424/.

Kasutajale oli "ERÜ" liigendatus kuude kaupa ja laiailipillatus üksikutes ajakirjanumbrites ebamugav ning väheülevaatlik. Bibliograafia vormiline, samuti sisuline terviklikkus tõusis oluliselt mitme aasta materjali koondamisega ühtede kaante vahele. 1929.a. ilmus eraldi köitena "Eesti raamatute üldnimestik 1924.a. alates [1928]" /18/. Oma ülesehituselt järgis see mehaaniliselt aastanimestikke. Sama trükilao kasutamine hoidis kokku tööjõudu ja tuli ka odavam. Viie aasta trükitoodangut sisulisest küljest avav register puudus, kuigi materjali valikut ja koostamise põhimõtteid tutvustavas eessõnas oli lubatud kogu köite materjal süstematiseerida. Ilmselt pidi see toimuma eespool nimetatud rahvaraamatukogudele mõeldud liigitusskeemi või siis EBA-s kasutusel oleva rahvusvahelise kümnendsüsteemi järgi.

Arvustus heitis "ERÜ" esimesele köitele ette veel teadus- asutuste ja seltside jätkväljaannete mittekajastamist ajalehtede ja ajakirjade registris, kuigi enamik kaasageid bibliograafiaid luges neid siis ja loeb ka tänapäeval perioodikaväljaannete hulka kuuluvaks. Omaette võinuksid retsensendi meelest olla seeriad (ilmselt raamatusarjad - M.E.). Segava asjaoluna on nimetatud veel autoriregistrite rikkust /42, lk. 344-345/.

Jooksva üldbibliograafia ainestiku süstematiseerimise küsimuse tõstatas F. Puksoo üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 25. veebr. 1931.a. Kindlale seisukohale selles küsimuses ei jõutud, sest ükski Eestis kasutatav kümnendliigitussüsteem ei olnud Puksoo meelest puudustest vaba. Võib arvata, et praktilistel kaalutlustel - aja ja tööjõu kokkuhoiu huvides loobuti süstemaatilise liigitusest, eelistades ülikooli raamatukogu eestikeelse kirjanduse sõnastikkataloo-

gi tunduvalt paindlikumat märksõnastikku /9, l. 76/. Märksõnalise (tollases terminoloogias - tähendsõna) aineregistri poolt kõneles kahtlemata seegi, et R. Antiku koostatud "Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923" (1931) kasutas märksõnasüsteemi.

Trükitoodangu sisulise liigitamiseni jõuti "Eesti raamatute üldnimestik 1929-1933" /19/ ilmumisega. Selle aineregister hõlmas ka esimese köite materjali. Tähelepanuväärne on, et "ERÜ" teisel köitel on prantsuskeelne paralleeltiitelleht ja eessõna. Nimelt lülitus Eesti 1929. a. aktiivselt Rahvusvahelise Vaimse Koostöö Komisjoni tegevusse. Eesti Rahvuslik Vaimse Koostöö Komisjon oli moodustatud juba 1924. a. Tartu ülikooli nõukogu poolt. Selle sekretariaadi ülesanneteid täitis ülikooli oma, intellektuaalse koostöölase informatsiooni keskuseks oli aga ülikooli raamatukogu /34, lk. 5/. Bibliograafiat pidas F. Puksoo üheks oluliseks rahvusvahelise suhtlemise vahendiks. Eesti teaduse ja kultuuri tutvustamine bibliograafia vahendusel sai alguse siiski märksa varem. Juba 1922. a. tegi F. Puksoo kaastööd väljaandele "Ost-Europäische Bibliographie",² 1925. a. jaanuaris tegi Puksoo EKS-i juhatusel ettepaneku saata "Eesti raamatute üldnimestik" Läti Riigiraamatukogule, Briti Muuseumile ja Rahvusraamatukogule Pariisis. Ta võttis enda peale ka raamatukogude nimekirja koostamise, kuhu tuleks bibliograafia saata. Postikulud võttis ÜR enda kanda /14, l. 3/. Pärast nimekirja esitamist otsustas seltsi juhatus anda "Üldnimestiku" igast ilmunud poognast 30 eks. Puksoo käsutusse /13, lk. 4/. Nimestikku saadeti veel kahekümne kolmele raamatukogule (Läti ülikooli raamatukogule, Soome Kirjanduse Seltsile, Soome-ugri Seltsile (Soome), Helsingi ülikooli raamatukogule, Saksa Rahvusraamatukogule (~~Deutsche~~ ~~Bücherei~~), Preisi Riigiraamatukogule, Ida-Euroopa Instituudile Breslaus, New Yorgi Avalikule Raamatukogule, Rootsi Kuninglikule Raamatukogule, Taani Kuninglikule Raamatukogule, M.S. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklikule Avalikule Raamatukogule Leningradis jt.) /13, l. 6/.

Võorkeelse kirjanduse väljajätmisega ei andnud "ERÜ" siiski täielikku ülevaadet ei Eesti trükitoodangu tegelikust mahust ega ühiskonna vaimsest potentsiaalidest. Humanitaarteaduste osas täitis seda lünka ÜRS-i väljaanne "Eesti filoloog-

² Vt. lähemalt I. Ööpiku artiklit käesolevas kogumikus.

gia ja ajaloo ülevaade", teiste teadusalade puhul aastaülevaated erialaajakirjanduses. 1927. aastast hakkas ajakiri "Eesti Statistika" avaldama andmeid kirjastamistegevuse kohta. Eestikeelset trükiteodangut puudutav andmestik võeti "Eesti raamatute üldnimestikust", võõrkeelse kohta koostas ÜR Statistika Keskbüroole vajalikud nimestikud /26; 27; 28; 29; 2, l. 222; 3, l. 182/. 1931. a. märtsis oli ka välisministeerium tõstatanud muukeelsete trükiste registreerimise küsimuse /3, l. 179/. Raamatukogude, kodu- ja välismaiste uurijate huve silmas pidades hakati 1934. a. seda tegema. Seega oli "ERÜ" kujunenud rahvuslik-riiklikuks bibliograafiaks.

1934.a. tõi teisigi muudatusi üldbibliograafia koostamis-
se.

Muukeelse kirjanduse ning trükiteodangu kasvust tingituna³ tõsteti registreerimisele kuuluvate trükiste mahtu kaheksalt leheküljelt kümnele. Üldnimestiku jaoks oli küll EKS-i juhatusel eraldatud juba 1930. a. 12 tr.-pg. (0,5-1 tr.-pg. igas "Eesti Kirjanduse" numbris). Oma osa etendasid ka majanduslikud kaalutlused, sest trükikulud olid kasvanud. Samadel põhjustel kitsendas ka ÕES 1930-ndate aastate algul bibliografeerimisele kuuluva materjali valikut /37, lk. 662/. Mõistagi tingis taoline materjali valik paljude trükiste, nagu põhikirjad, aruanded jms. väljajäämise "ERÜ"-st, registreerides aga protestitud vekslite nimekirju jm. neile sarnanevat. Hiljem on F. Puksoo põhjendanud taolist materjalivalikut sellega, et trükiste sisu koostajaid ei huvitanud, oluline oli registreerida kõik vastavamahulised teosed /9, l. 73/.

Rahvusbibliograafia ammendavuse eesmärgil hakati "ERÜ"-s Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelsete teoste nimestiku täiendama "Книжная летопись'и" andmetega. Sealt võetud trükiste kirjed tähistati tärnikesega (s.t. - pole kirjeldatud de visu).

Seega võib öelda, et 1934. aastaks olid põhijoontes välja kujunenud trükiteodangu jooksva registreerimise põhimõtted. Kasutaja huvides oli seegi, et koondkõidete ajalisi piire kahandati viielt aastalt kolmele: 1930.a. ilmus "Eesti raamatute üldnimestik 1934-1936", 1941 - "Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939" /20; 21/.

³ 1922.a. oli Eestis 51, 1926.a. - 60 suuremat ning 34 väiksemat trükikoda /39, lk. 362/; 1924. a. ilmus 5103 nim. raamatuid ja brošüüre kogumahuga 447 467 lk., 1929-1933 - 6909 nim. üldmahuga 629 293 lk. /29, lk. 573-576/.

1940. a. suvel, pärast poliitiliste olude muutumist Eestis reorganiseeriti kirjastustegevus ja polügraafiatööstus. Augustis likvideeriti Eesti Kirjanduse Selts ning ilmumise lõpetas ka "Eesti Kirjandus". Selle viimase, kaheksanda numbri lisana ilmus "ERÜ" 1939. a. kohta. Sisuliselt likvideeriti senisel kujul ka Eesti Rahva Muuseum, mille Arhiiv- raamatukogu, Eesti Bibliograafia Asutise, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti Rahvaluule Arhiivi baasil loodi Riiklik Kirjandusmuuseum. Selle bibliograafia osakond jätkas novembrist 1940 raamatubibliograafia koostamist. Seega oli nii retrospektiivse kui jooksva bibliograafia koostamine koondatud ühte asutusse, mis majanduslike raskuste tõttu polnud varem võimalik. Ülikooli raamatukogu toimetusel ilmus 1941. a. kirjastuse "Teaduslik Kirjandus" kaudu "Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939", mis jäi viimaseks. "Eesti Kirjanduse" lisadega võrreldes oli see informatsioonivaesem. Välja oli jäetud 1939. a. ilmunud võõrkeelne kirjandus ning selle kolme aasta register. Puudus ka trükitoodangu sisu kogu köite ulatuses avav märksõnalooend. 1941. a. aprillis EK(b)P Keskkomitees toimunud nõupidamise tulemusena pidid riikliku registreeriva bibliograafia keskuse funktsioonid minema Riiklikule Avalikule Raamatukogule Tallinnas, Kirjandusmuuseumi ülesandeks aga jääma retrospektiivse rahvusbibliograafia koostamine /25, lk. 12/. Tegelikult jätkas tööd "Eesti raamatute üldnimestikuga" KM bibliograafiaosakond (KM likvideeriti 1942. a. ja liideti TÜ raamatukoguga). 1943. a. suveks oli "Eesti raamatute üldnimestik 1940-1942" käsikiri valmis, koostaja bibliograafiaosakonna assistent Endel Annus /15/. Selles on registreeritud Eesti Vabariigis ning Bestis nõukogude võimu esimesel aastal ning Saksa okupatsiooni ajal ilmunud eesti- ja muukeelsed trükised, mille maht ületas 10 lk. (on ka üksikuid erandeid). Bibliografeeritud eesti- ja võõrkeelsed raamatud, ajakirjad ja ajalehed on koondatud omaette nimestikesse. Trükised on järjestatud autorite ja anonüümsete teoste pealkirjade järgi tähestikuliselt. Ühe autori poolt kirjutatud, koostatud, tõlgitud ja toimetatud teosed on ühte koondatud. Kirjes on avatud autorite initsiaalid ja pseudonüümid. Selles puudub kahjuks järjekindlus. Järjekindlad ei oldud ka tõlketeoste originaalpealkirjade märkimisel. Tiraazi andmed on toodud vaid nõukogude võimu perioodil ilmunud teostel.

Üldnimestik on varustatud märksõna- (sine-) registriga. Kuivõrd ühe autori publikatsioonid on koos toodud, on ilmselt ära jäetud nimeregister. Registri on väljas ka ilukirjanduslikud teosed.

Juulis 1943 taotleti Saksa okupatsioonivõimudelt "ERÜ" trükiluba /8, l. 257 jj./. Väljaanne oli kavandatud 18 tr.-pg., tiraažiks 2500 eks. /8, l. 266/. Paberipuudusel üldnimestik ilmumisluba ei saanud. Selle käsikirjalised eksemplarid on olemas Eesti TA Teaduslikus Raamatukogus, Riiklikus Raamatupalatis, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli Raamatukogus. Lõppenud oli üks etapp eesti rahvusbibliograafia ajaloos.

Tänapäeval on kerkinud küsimus "ERÜ" täielikkusest Eesti Vabariigi trükiteodangu registreerimisel. Näiteks H. Tamme poolt Eesti Rahvusraamatukogu eestikeelse kirjanduse kogu ja "Eesti raamatute üldnimestiku" võrdlemisel on selgunud, et registreerimata on jäänud kokku 4151 nim. (1. köites - 876 nim., 2. köites - 1196 nim., 3. köites - 674 nim., 4. köites - 743 nim. ja 662 nim. ilma ilmumisaastata). Kõige lünklikumalt on esindatud ilukirjandusest näidendid ja lasteraamatud; raamatunimekirjad, kunstikataloogid; õpikud, peamiselt kordustrukid, loengukonspektid; separaadid; kalendrid; ametkondlikud väljaanded; usukirjandus (misjonilehed, pühadealbumid jm.); kaitseministeeriumi väljaanded /39, lk. 363/. Lünkade tekkimise põhjuseks oli trükiste valiku põhimõtete muutumine mahu järgi. Analoogiline uurimus tuleks läbi viia ka Tartu Ülikooli Raamatukogus ja Eesti arhiivraamatukogus. See annaks vastuse küsimusele, kas tegemist on paratamatute, juhul, kui seadusega ettenähtud sundeksemplarid jäid saamata, või juhuslike lünkadega. Viimane pole sugugi imekspandav, arvestades asjaolu, et üldbibliograafiat koostas ja korrekture luges üks inimene - Linda Metslang-Lao.

Lünkadele vaatamata on meil "Eesti raamatute üldnimestiku" näol tegemist olulise rahvuskultuurilise saavutusega. Raske on ülehinnata "ERÜ" tähtsust infoallikana tollastele ning tänapäevastele uurijatele. Sisuliselt erainitsiatiivil rajaneva rahvusbibliograafia koostamiseks lõi vajaliku materiaalse baasi kesksetele raamatukogudele tasuta sundeksemplari võimaldamine Eesti trükiteodangust. Oma tasemelt ei jäänud "ERÜ" maha teiste maade analoogilistest aastakümnete pikkuste traditsioonidega väljaannetest, mõneti isegi ületas neid.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 2, s. 882.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 68.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
5. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 180.
6. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 181.
7. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 182.
8. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220.
9. TÜR KHO, f. 59, s. 71.
10. TÜR KHO, f. 59, s. 186.
11. KM KO, f. 16, m. 62:3.
12. KM KO, f. 16, m. 71:5.
13. KM KO, f. 16, m. 157:4.
14. KM KO, f. 16, m. 174:4.
15. Annus, E. Eesti raamatute üldnimestik 1940-1942. Trt., 1943. VII, 533 l. - Käsikiri TÜR-is.
16. Antik, R. Eesti bibliograafia seniseid saavutusi ja tulevikülesandeid // Varamu. 1939. Nr. 6. Lk. 632-637.
17. Eesti Kirjanduse Seltsi asemikkudekogu XXXVIII koosolek 7. jaanuaril 1917 // Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat 1916. Trt., 1917. Lk. 42-45.
18. Eesti raamatute üldnimestik 1924.a.alates [1929]. Trt., 1929. 554 lk.
19. Eesti raamatute üldnimestik 1929-1933. Trt., 1934. 795 lk.
20. Eesti raamatute üldnimestik 1934-1936. Trt., 1938. 612 lk.
21. Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939. Trt., 1941. 560 lk.
22. Elango, O. Kultuuripoliitikast ja -orientatsioonist Eestis aastail 1934-1940 // Looming. 1974. Nr. 1. Lk. 106-125.
23. I. Üleriikline raamatukoguhoidjate kongress // Raamatukogu. 1923. Nr. 1. Lk. 14-39.
24. Joudude killustamine // Päevaleht. 1924. 13. veebr., nr. 42. Lk. 2. - Allk.: Pealtvaataja.
25. Kahu, M. Bibliograafia osakonna 50 aastat sõnas ja arvus. Trt., 1971. 20 lk.
26. Lepp, A. Kirjandus, ajakirjandus ja kirjanduseturg 1924-26. a. // Eesti Statistika. 1927. Nr. 7. Lk. 393-401.
27. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus 1927-29.a. // Eesti Statistika. 1930. Nr. 12. Lk. 677-686.
28. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus 1929-31. a. // Eesti Statistika. 1932. Nr. 11. Lk. 658-666.
29. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus arvudes [1932-1933] // Eesti Statistika. 1934. Nr. 11. Lk. 571-581.
30. Palm, A. Eesti Kirjanduse Selts 1907-1932 // Eesti Kirjandus. 1932. Nr. 10. Lk. 493-514.
31. Puksov, P. Eesti raamatu arengulugu seoses kirja ja raamatu üldise arenemisega. Tln., 1933. 187 lk.
32. Puksov, P. Eesti raamatute üldnimestik 1924-1928 // Raamatukogu. 1933. Nr. 1/2. Lk. 77-78.
33. Puksov, P. Meie bibliograafia asutuste tegevus // Päevaleht. 1924. 3. märts, nr. 61. Lk. 7.
34. Puksov, P. Rahvusvahelise vaimse koostöötamise institutsioonid ja nende tegevus 1932-1933. Trt., 1935. 19 lk.
35. Puksoo, P. Teaduslikud raamatukogud // ERK. 1937. Nr. 5/6. Lk. 130-137.
36. Puksoo, P. Ühisetevõtteist bibliograafia alal Balti riikides // Raamatukogu. 1936. Nr. 2. Lk. 49-53.
37. Pöldmäe, R. Opetatud Eesti Seltsi bibliograafilised aastulevaated // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 11. Lk. 658-664.

38. Raud, V. Eesti rahvusbibliograafia võrreldes teiste rahvusbibliograafiatega: Proseminaritöö. Trt., 1936. - Käsitliri TUR KHO, f. 55, n. 2, s. 256, l. 41-88.
39. Tamme, H. Kui täielikult peegeldub eesti raamat "Eesti raamatute üldnimestikus"? // Keel ja Kirjandus. 1935. Nr. 6. Lk. 361-363.
40. Urgart, O. Eesti bibliograafia arenemisteilt // Eesti Kirjandus. 1925. Nr. 10. Lk. 414-426.
41. Urgart, O. Eesti raamat. Bibliograafias, statistikas, trükisjanduses ja raamatukogunduses // Looming. 1930. Nr. 2. Lk. 205-212.
42. Vigel, E. /Rets.: Eesti raamatute üldnimestik 1924-1928. Trt., /1929/; Antik, R. Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923. Trt., 1931/ // Eesti Kirjandus. 1932. Nr. 7. Lk. 344-346.

COMPILING OF THE GENERAL CATALOGUE
OF ESTONIAN BOOKS IN 1924-1939

Malle Ermel

Summary

The growing demands of developing sciences, especially national ones and also of the society as a whole raised the problem of compiling and publishing the Estonian national bibliography - an important part in the national information system. Pre-conditions for it had developed already towards the end of the 19th c.

In 1921 the Estonian Bibliography Institute was founded at the Estonian National Museum. Its task was to compile the bibliography of local and *Estonica* publications. There were no possibilities for employing enough staff to compile the general current bibliography due to the poor financial conditions of the Institute. The first Congress of Estonian Librarians' Society in 1923 asked its Board to appeal to the Ministry of Culture for financial aid so that the bibliography could be compiled. The Ministry set the task before the Society of Estonian Literature that was the main state-subsidized publisher of scientific literature. The joint meeting representing the Society, the Estonian National Museum and Tartu University decided that TUL would start compiling the national bibliography - "The General Catalogue of Estonian Books". A three-member council was elected for solving the problems of compiling methods and administrative

work. F. Puksoo, Director of TUL, was elected Head of the council. Actually only one librarian, Linda Metslang-Lao compiled "The General Catalogue of Estonian Books", doing it without any extra pay in addition to her other tasks in the library.

From January 1, 1924 onwards TUL started to register publications in Estonian (books, maps, paperbacks, sheet music) on the basis of compulsory copies that covered not less than eight pages (since 1934 ten pages). Monthly lists were published in the appendix of the journal "Estonian Literature". Lists of journals, newspapers and other printed matter in Estonian that had been published in the Soviet Union and, also lists of titles, authors, translators, pen names and books by anonymous authors were published at the end of every year.

By the time of the publication of the second volume of the General Catalogue in 1934 the register of key-words was added. Estonian publications in foreign languages were also included.

Four volumes covering the years 1924-1928, 1929-1933, 1934-1936, 1937-1939 were published on the basis of monthly lists. "The General Catalogue of Estonian Books in 1940-1942" was not published due to WW II.

СОСТАВЛЕНИЕ "ОБЩЕГО УКАЗАТЕЛЯ ЭСТОНСКИХ КНИГ" (1924-1939)

Малле Эрмель

Резюме

С развитием науки, в особенности национальных дисциплин, а также ростом и углублением интеллектуальных потребностей общества, в Эстонии поднимался вопрос о составлении и издании национальной библиографии как важного компонента национальной информационной системы. Предпосылки для этого сложились уже к концу XIX в.

В 1921 г. при Эстонском национальном музее был создан Эстонский библиографический институт, в задачу которого вошло составление библиографии местной печатной продукции и Estonica. Из-за финансовых трудностей не удалось нанять работ-

ников для составления текущей общей библиографии. На I съезде Общества библиотекарей Эстонии в 1923 г. было поручено его правлению ходатайствовать перед Министерством просвещения о выделении необходимых средств для составления библиографии. Министерство решило передать эту работу Эстонскому литературному обществу как самому крупному издателю научной литературы, имеющему государственные пособия. На совещании представителей Эстонского литературного общества, Эстонского национального музея и Тартуского университета было решено, что составлением текущей национальной библиографии "Общего указателя эстонских книг" будет заниматься университетская библиотека. Организационные и методические проблемы по составлению "Общего указателя..." решала комиссия, председателем которой был заведующий университетской библиотекой Ф.Пуксоо. "Общий указатель эстонских книг" составляла сотрудница библиотеки Линда Метсланг-Лао.

С 1 января 1924 г. в Библиотеке Тартуского университета начали регистрировать по обязательным экземплярам печатную продукцию на эстонском языке (книги, брошюры, карты, ноты) объемом не менее 8 страниц (с 1934 г. - 10 страниц). Ежемесячные указатели литературы издавали в приложении к журналу "Besti Kirjandus" ("Эстонская литература"). В конце года были изданы указатели газет и журналов, книг на эстонском языке, напечатанных в Советском Союзе, и указатель авторов, переводчиков, псевдонимов и заглавий анонимных книг. Содержание печатной продукции раскрывал предметный указатель ко второму тому "Общего указателя..." за 1929-1933 гг. (ретроспективно и за предыдущие годы). Издания на других языках начали регистрировать с 1934 г.

По ежемесячным указателям были изданы четыре сводных тома "Общего указателя..." за 1924-1928, 1929-1933, 1934-1936 и 1937-1939 гг. "Общий указатель..." за 1940-1942 гг. (сост. Э.Аннус) остался в рукописи, так как во время войны издавать его не было возможности.

NÄITUSI ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU VARADEST

Merje Mets ja Kaja Noodla

Raamatunäitused kui raamatukogu rikkuste vahetud tutvustajad ja teaduse ning kultuuri propageerijad rahva hulgas seondusid loomulikult ka Tartu ülikooli raamatukoguga. Vaadeldaval perioodil korraldasid Eestis raamatunäitusi aga paljud teisedki kultuuriasutused ja ühingud. Sagedasti tehti seda ühistööna, sest ekspositsiooni sisulise terviklikkuse huvides muretseti materjale mitmelt poolt. Kirjanduse poolest kõige rikkam, Tartu ülikooli raamatukogu oli keskseks kohaks, kust näituste jaoks kirjandust laenutati. Kuna raamatukogus sobivad ruumid puudusid ning regulaarseid väljapanekuid, välja arvatud väike püsinäitus rariteetidest raamatukogu juhataja kabinetis ja paaris vitriinis kataloogide ruumis /51, lk. 47/, ei saadud korraldada, siis laenutamise teel oli võimalik oma varasid tutvustada näitustel Tartus, Tallinnas, väiksemates linnades, maal ja ka väljaspool Eesti Vabariiki.

Teema uurimiseks kirjandust peaaegu pole, kui mitte arvestada paari-kolme ajakirjaartiklit üksikute näituste kohta. Ajalehtedes ilmusid harilikult vaid lühisõnumid näituse toimumisest. Arhiiviallikates leidub väheseid andmeid raamatukogu aastaaruannetes ja üksikuid eksponeeritava (eggs. näituseks laenutatava) kirjanduse nimestikke; suurem osa andmestikku õnnestus koguda ÜR-i kirjavahetuse toimikutest. Trükikatalooge oli kasutada kuue näituse kohta.

Sõltuvalt andmete puudulikkusest ja näituste hajutatusest ning korraldajate rohkusest, aga ka asutustevahelise koostöö tihedusest, polnud võimalik alljärgnevas vaadelda ÜR-i poolt korraldatud näitusi omaette, vaid ülevaatlikumaks osutus grupeerida teemakomplekside kaupa kõik need näitused, mille koostamiseks kasutati ÜR-i materjale.

Allikmaterjali lünklikkuse tõttu jääb käsitus paratamatult fragmentaarseks ja ebaproportsionaalseks. Teematikas peaks aitama orienteeruda artiklile lisatud näituste kronoloogiline nimestik.

Rahvusvaheliste kultuuriloo tähtpäevade näitused olid seostatud esmajoones ilukirjanduse klassikute mälestuspäevadega. Nii tähistati 14. septembril 1921. a. väärika pidulikusega Dante Alighieri 600. surma-aastapäeva ülikooli aulas. Arhivis säilinud fotol võib näha, et suure luuletaja büsti ette oli asetatud laud Dante teostega, umbes 20 raamatut /1, l. 13, 29-30/. Arvatavasti pärinesid need ülikooli raamatukogust. See ongi esimene teadaolev näitus käsitletavast ajavahemikust. Edasiste aastate väheste näituste seas on 1929. a. 5.-6. oktoobril A. P. Tšehhovi 25. surma-aastapäevale pühendatud näitus. Selle korraldaja Vene Üliõpilaste Selts palus ÜR-ist esialgu kuni 100 raamatut /4, l. 312/, kuid laenas siiski kirjaniku 41 teost. Näitus pandi üles seltsi ruumes /11, l. 546/.

J. W. v. Goethe 100. surma-aastapäeva tähistati 19. aprillil 1932. a. mälestusaktusega ülikooli aulas. Ürituse juurde kuulus kirjaniku loomingut kajastav näitus, kus olid välja pandud P. G. Kugelgeni maal kirjanikust ja raamatukogus leiduvad Goethe teosed /22, l. 153/.

A. S. Puškini 100. surma-aastapäeva puhul korraldas Akadeemiline Kirjandusühing 14.-17. veebruarini 1937. a. kunstühingu "Pallas" ruumides mälestusnäituse /29, l. 23/. ÜR-ist toodi sinna 16 trükist, sealhulgas Puškini teoste esitrükke, vanemaid tõlkeid baltisaksa ajakirjades ja Eestis ilmunud teaduslikku kirjandust Puškini loomingu kohta. Raamatud on võetud prof. G. Suitsu ja A. Aspeli allkirjaga /32, l. 18; 44, lk. 3/. Näituse ülesseadmisel aitasid kaasa E. Vigel ja O. Freymuth /44, lk. 3/.

Vahepeal oli 1933. a. novembris ülikooli aulas aktusega meeles peetud 1400 aasta mõõdumist koodeksi "Corpus juris civilis" koostamisest. Sel puhul pani ÜR aulasse vaatamiseks 16. ja 17. saj. õigusteaduslikke raamatuid ja käsikirju /24, l. 246/.

Eesti kultuuriloo seotud tähtpäevadest pühitseti 1924. a. suvel suurt juubelit - mõõdunud oli 400 aastat reformatsoonist Eestis. Juubelipidustused toimusid juunikuus Tartus, ettekannetega ülikooli aulas. Aula kõrval asuvas füüsika kabinetis korraldas ülikooli raamatukogu reformatsiooni-ajastu raamatute ja dokumentide näituse. Eksponeeriti ka käsikirju ja toleaeagseid lendlehti. Puuduvaid dokumente ja raamatuid laenati Eestimaa Kirjanduse Ühingu Tallinnas, kus

näituseks vajalikku käis valimas ja Tartusse toomas assistent Otto Freymuth /6, l. 287, 305/, kes Baltica tundjana arvatahvasti ka näituse koostaja oli. Üks dokument ("Das Älteste Denkelbuch der Stadt Pernau beginnend 1508") telliti Pärnu linna arhiivist /6, l. 301/.

Raamatukogu ruumes on enne juurde- ja ümberehitust teada vaid 1926.a. K.E.v. Baeri 50. surma-aastapäeva tähistav raamatunäitus /51, lk. 47/.

1930-ndate aastate suuremad, raamatunäitustega seostuvad juubelid juhatas sisse Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasiumi 300. aastapäev 1931. a. Kooli ajaloo tutvustamiseks korraldas vilistlaskogu 5.-7. juunini "mõõdunud aegade kohta" näituse ja palus ka Tartust ülikooli raamatukogult "dokumente, pilte, raamatuid jne. esemeid, mis gümnaasiumielusse puutuvad". Materjale Tartus vastu võtma volitati näituse koostaja vilistlane A. Ööpik /14, l. 157-159/, kes viis Tartust kaasa 36 trükist, peamiselt kooliprogramme /18, l. 465/.

Järgmise aasta suvel tähistati Tartu ülikooli 300. juubelit. Juubeliürituste juhtimiseks moodustas ülikooli valitsus 15. mail 1931.a. teaduskondade esindajaist koosneva komisjoni /2, l. 3p./ . Detailsemat kava välja töötades pidas komisjon 9. veebr. 1932. a. vajalikuks luua veel alakomitee (nn. teise juubelipäeva kava komitee, nimetatud ka subkomisjon), kuhu kuulusid professorid H.B. Rahamägi (kokkukutsuja), P. Haliste ja K. Konik /3, l. 1/. Selle kolmiku ülesannetesse mahtusid ka juubelinäituse küsimused. Esiialgu plaanitati vaid vanade arhivaalide väljapanekut raamatukogu ruumes /3, l. 3/, ent rektor J. Köpp arvas, et "vanade arhivaalide näitusele peaks rööbiti võimaldatama tutvuda ka Eesti Ülikoolis tehtud tööga" /3, l. 5/. Nii pöörduski prof. Rahamägi 10. märtsil 1932 vastava kirjaliku ettepanekuga P. Puksoo poole ja küsis tema arvamust /3, l. 10/. Raamatukogus oli selleks ajaks juba üle vaadatud oma kogudes leiduvad teemakohased materjalid, oli mitmel korral nõu peetud Riigi Keskarhiivi juhataja O. Liiviga ning kaasatud ka ajaloo õppejõude ülikoolist. F. Puksool oli koostatud näituse kava, nii et ta sai selle esitada prof. Rahamäele juba samal päeval. Kavas oli ette nähtud näituse aeg ja koht (3 päeva, 30. juuni - 2. juuli, 6 tundi päevas, raamatukogu lugemissaalis). Eksponeerida planeeriti arhivaale, trükiseid, pilte, pitsateid; trükiste hulgas oli ka Tartu ülikooli trükikoja tooteid.

"Saksa-Vene ajastu", s.o. 19. saj. ja 20. saj. alguse eks-
positsiooni põhimõtteks oli Puksoo kavas "Ülikooli rahvusva-
heline tähtsus teaduslikust seisukohast ja ülikooli geneeti-
line arenemine". Lahtiseks jäi küsimus, mida teha Saksa oku-
patsiooni ajaga - kas see välja jätta? Samuti polnud selge,
kui suures ulatuses esitada emakeelse ülikooli õppejõudude
teoseid - kas igalt isikult vähemalt üks, ainult tähtsamad
tööd või võimalikult kogu toodang. Veel vajab otsustamist,
"mida teha fotostaatiliste koopiatega arhivaalest, mille
originaalid välismaade asutises". Nende probleemide lõplik-
ku lahendust palus Puksoo juubelinäituse komiteelt /18, l.
153/.

H. B. Rahamäe vastuses Puksoole 19. veebruaril 1932
täiendatakse Tartu teadlaste isiklike toimikute loetelu ja
soovitatakse selles asjas veel teaduskondadelt nõu küsida
ning Saksa okupatsiooni aeg arvestamata jätta, "kuna see aeg
ülikooli elus oli enam poliitiline episood kui kindla tea-
dusliku töö ajajärk". Eesti Vabariigi ajal ilmunud teadusli-
kud tööd välja panna võimalikult täielikult. Eksponeerida ka
fotokoopiaid välismaal asuvatest originaalidest /18, l. 155/.

Järgnevalt asuski ÜR intensiivselt materjali koguma. 8.
aprillil saatis Puksoo teaduskondadele ringkirja, milles
tutvustas näituse eesmärki ("antakse ülevaade Tartu ülikooli
arenemisest tervel ajastul") ja koostamise põhimõtteid, pa-
ludes teaduskondi teatada oma kõige väljapaistvamate õppe-
jõudude nimed ja saata ka õppejõudude publikatsioone /18, l.
281/. Vastavad nimekirjad saadi /18, l. 282-296/, ainult fi-
losoofiateaduskonnalt tuli hiljem uuesti küsida /18, l. 566/.
Õppejõududelt küsiti separeate nende välismaal ilmunud töö-
dest /16, l. 231, 233 jm./. Juunikuus pöördus ÜR näitusema-
terjalide täiendamiseks mitme kultuuriasutuse ja -ühingu
poole kodu- ja välismaal. Uppsala ülikooli raamatukogult
paluti kirjeldust ülikooli sissepühitsemisest Pärnus 28.aug.
1699 ("Actus inauguralis ... 1699") /17, l. 223/, Riia Aja-
loo ja Koduloo Seltsilt loengute katalooge aastast 1629 /17,
l. 232/. Tallinnast Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogult
laenati F. Meniuse "Relatio von Inauguration der Universität
zu Dörpat geschehen den 15. Octobris, Im Jahr 1632" ja trü-
kitud kutse anatoomilisele demonstratsioonile "Pärnu akadee-
mias" 1707.a. /17, l. 230/. Tallinna Linna Poeglaste Humani-
taargümnaasiumilt küsis Puksoo näitusele Gustav II Adolfi
portree /16, l. 223/, kuid et see osutus liiga suureks, saa-

di sobiv pilt hoopis välisministeeriumi administratiivosa-konna juhatajalt R. Müllersonilt /22, l. 153-154/. Eesti Noorsoo Kasvatusseltsi Tartu Tütarlaste Gümnaasiumilt hangiti kuraator P. Põllu portree (õlimaal) /16, l. 235/, Hüpo-teegipangalt rektor H. Koppeli portree /16, l. 241/, pr. H. Parrot andis näitusele rektor Parroti portree /16, l. 266/. Suurem kogus väljastpoolt raamatukogu hangitud eksponaatidest pärines Riigi Keskarhiivist, need olid 50 ülikooliarhiivifondi kuuluvat toimikut /22, l. 153/ ja ka mõni ülikooli pitseriga dokument 19. saj. I poolest /19, l. 2/. Arhiivitoimikute paigutamiseks laenati Keskarhiivilt ühtlasi kuus vitriini /16, l. 238/. Ülikooli sekretariaadist toodi pitsatite kogu, majandusosakonnast dokumente rahvusülikooli algusest /20, l. 1/.

Raamatukogus leiduvad ja laenatud materjalid eksponeeriti nõnda, et need tõid esile Tartu Ülikooli rahvusvahelise teadusliku tähtsuse ja näitasid ta arengut kolme tegevusperioodi jooksul. Rootsiaegsest ülikoolist (1632-1710) olid näitusel dokumendid asutamise ja tegevuse algusaastate kohta, fotokoopiad hoonete visanditest, trükikoja toodang jm. Tsaariaegsest ülikoolist (1802-1917) andsid ülevaate põhikiri, loengute kavad, eeskirjad üliõpilastele, ülikooli sekretariaadi pitsatite kogu, teadusväljaanded, teadlaste ning õppejõudude (K.E.v. Baer, W. Struve, W.F. Ostwald, K. Morgenstern, F.M. Klinger, F. Parrot, A. Rauber, N. Pirogov, F.G. Bunge jt.) isiklikud materjalid - käsikirjad, loengukonspektid, kirjavahetus. Eesti Vabariigi ülikoolist tõid läbilõike Saksa okupatsioonivõimudelt ülikooli ülevõtmise dokumendid, loengute kavad, teadusväljaanded, õppejõudude tähtsamad tööd. Ülikooli kõiki kolme tegevusperioodi kajastavat välja-panekut illustreerisid rektorite ja kuraatorite portreed, samuti olid väljas auaadressid ja kingitused /22, l. 154/. Eksponaatide arvu kohta puuduvad andmed.

Juubelikomisjoni otsusega oli näitus "Tartu Ülikool 1632-1932" raamatukogu lugemissaalis avatud 1.-3. juulini kella 9-st 18-ni; sel ajal lugejaid ei teenindatud. Näitust käisid vaatamas ülikooli juubelikülalised eesotsas Rootsi kroonprintsiga, välismaa teadusasutuste esindajad ja paljud Eestist Tartusse sõitnud pidustustest osavõtjad. Raamatukogu aastaaruandes märgitakse, et "osavõtt näitusest oli väga elav" /22, l. 154/. F. Puksoo avaldas näitusest prantsuskeelse ülevaate ja rõhutab selles Riigi Keskarhiivi juhataja O. Liivi kaasabi ekspositsiooni õnnestumisel /52/.

Teine tähtis sündmus, mis tõi Tartusse teadlasi kodu- ja välismaalt, oli Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti vanima ja tähtsaima teadusorganisatsiooni 100. aastapäeva pühitsemine 1938. a. jaanuaris. Juubeliürituste seas avati 30. jaanuaril kunstifhingu "Pallas" ruumides seltsi tegevusele pühendatud näitus, mille koostamiseks oli seltsi oma rikkalike kogude kõrval ÜR-ilt võetud vähemalt 29 nimetust vanemat eestikeelset kirjandust, peamiselt ÜR-isse deponeeritud ÕES-i enda kogust /39, l. 64/. Näitus oli ÕES-i uurimissuundade järgi jaotatud keele, kirjanduse, arheoloogia, kunstiajaloo, rahvaluule, etnograafia, ajaloo ja müntide osakonnaks. Eksponeeriti ÕES-i publikatsioone, dokumente seltsi asutamisest ja hilisematest tegevusperioodidest, fotosid, käsikirju jm. /55, lk. 8-9/.

Eesti ajaloo teemalisi näitusi korraldas Eesti Riigi Keskarchiiv tihedas koostöös ülikooli raamatukoguga. 1928. a. kevad-suvel alustati ulatusliku arhiivaalide näituse organiseerimisega. Keskarchiivi juhataja A. Sildnik palus 7. mail 1928 ülikooli valitsuselt luba arhiivi ruumidesse välja panna Tartu ülikooli raamatukogus leiduvaid dokumente ja vanemaid, eriti väärtuslikke raamatuid /8, l. 195/. F. Puksoo toetas Keskarchiivi taotlust (kiri ülikooli valitsusele 15. V 1928), lisades järgmise seletuse: "Oleks ju loomulik, et Ülikooli Raamatukogu suure arvu välismaalaste külastamist silmaspidades laulupeo puhul Eestis,^{*} iseseisva näitusega suvel esineks, rikkalik materjal selleks peitub kogus käsikirjade kui ka vanemade trükiteodete näol. Kuid juure- ja ümberehitused ei soodusta seda, ... " /9, l. 573/.

Raamatukogu andis 25. maist kuni 5. juulini eksponeeritava näitusele oma kogudest 30 eksponaati, nende seas autograafe (M. Luther, Poola kuningad August II ja August III, Rootsi kuningad Karl IX, Karl XII ja Gustav II Adolf, Liivimaa diplomaat J.R. Patkul), ~~Academia Gustaviana~~ matriklid ja senati esimesed protokollid, käsikirju (H. Rosenplänteri "Bibliotheca estonica", 14. saj. pärgamentkoodeks, Arabia palveraamat), kaks inkunaablit, haruldasi raamatuid (B. Rusowi "Chronica der Prouintz Lyflandt" 1578; Stahlil "Hand- und Hauszbuch ..." 1632-1638; "Piibli-Raamat" 1739 jt.), esimesi eestikeelseid ajakirju ("Lühhike Õppetus..." 1766) ja aja-

* IX üldlaulupidu toimus Tallinnas 30. juunist 2. juulini 1928.a.

lehti ("Ma rahva Nõudala-Leht" 1822; "Perno Postimees" 1857), Napoleon I-le kuulunud raamat, üks akvarell ja kolm gravüüri Tartu vaadetega /4, l. 289/.

Näituse lõpetamise puhul saatis A. Sildnik F. Puksoole järgmise sisuga tänukirja: "Esimese Arhiiv-Näituse hääks kordaminekuks ülesnäidatud lahke kaasabi ja vastutuleku eest on minul meeldivaks ülesandeks Teile hr. Juhataja ja kogude hoidja hr. Vigelile Arhiivinõukogu ja Keskarhiivi poolt tänu avaldada" /8, l. 273/.

Peale ÜR-i osalesid sellel näitusel veel Tartu Linnaarhiiv, Õpetatud Eesti Selts, Eesti Kirjanduse Selts, ERM-i Arhiivraamatukogu ja Eesti Bibliograafia Asutis ning kaks eraisikut (A. Sildnik ja A. Kruusberg). Näituse kohta on Keskarhiiv koostanud masinakirjalise kataloogi, mis loendab 246 eksponaati ühes müntidega. Selles on märgitud ka esemete kuuluvus /39, l. 12-38/.

Näitus inspireeris Tallinna Linnaarhiivi töötajat Kenkmaad (tookord Kenkman) "Ajaloolises Ajakirjas" /47/ pikemalt käsitlema arhiivinäituste koostamise põhimõtteid, ajalugu ja eesmärke ning kriitiliselt peatuma eelkirjeldatud ekspositsioonil. Keskarhiiv oli seadnud eesmärgiks "tutvustada mitte ainult laiemaid ringe, vaid ka haritlaskonda nende tähtsamate varadega, mis peituvad meie arhiivides Eesti ajaloo kohta" /47, lk. 43/. Esikohal asusid küll väljapanekud Eesti maa ja rahva ajaloost, suurim tähelepanu oli pühendatud Ärkamisajale, kuid puudus kindel teema. Kataloog oli ainult näitusel kasutatav ja pealegi puudulik /47, lk. 48/.

Juba aasta pärast sai Riigi Keskarhiivis valmis uus näitus, seekord üsna täpselt fikseeritud teemal "Talurahva olukord Vene aja algusest kuni raharendini 19. saj.". See oli vaadata 2.-30. juunini 1930. a. Koostati ka näituse nimestik /12, l. 207, 238/.

Kui Keskarhiiv võttis aktiivselt osa Tartu ülikooli juubelinäituse koostamisest, siis selle töö lõpetamise järel alustas ta ettevalmistustega järgmiseks arhiivaalide näituseks "Eesti rahvuslik ärkamiseeg", mis pidi kujunema jätkuks 1930. a. näitusele. Kuna selleteemalisi dokumente leidis Keskarhiivis vaid tagasihoidlikult, siis astuti ühendusse mitme teise asutusega, kus vastavat materjali säilitati. Näituse kava väljatöötamiseks ja muude tähtsamate küsimuste lahendamiseks moodustati komisjon koosseisus: ERM-i Arhiivraamatukogu juhataja R. Antik, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi

ametnik H. Kleis, prof. H. Kruus, ERM-i direktor F. Linnus (Leinbook), Ülikooli raamatukogu juhataja F. Puksoo ja Keskarhiivist juhataja O. Liiv, osakonnajuhataja A. Perandi, arhiivaarid M. Herman ja N. Loone. Materjale esitasid EKLA, ERKA, ERM ja ERM-i Arhiivraamatukogu, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Eesti Põllumeeste Selts, A. Virkhaus, Fr. Tuglas jt. ÜR-ist laenati vitriine lisaks /21, l. 141/. Näitus oli avatud 25. maist 11. juunini 1933. Lauljate Liidu soovil viidi "Ärkamisaja" näitus X üldlaulupeo ajaks[≠] ka Tallinna, kus see avati riigivanema poolt ja oli vaadata 20.-27. juunini 1933.a. /23, l. 130/.

Pärast mõneaastast vaheega organiseeris Keskarhiiv läheneva Eesti Vabariigi 20. aastapäeva puhuks 1937. a. kevadel näituse "Eesti iseseisvuse saavutused". Arhiivi juhataja palve peale saatis F. Puksoo 15. märtsil soovitatavate teoste nimestiku /29, l. 61/. Kahjuks puuduvad andmed ÜR-i poolt pakutud materjalide hulga ja sisu kohta. Sama aasta sügisel Tallinna Kunstihoones toimunud väljapanekule "Eesti iseseisvuse süünd dokumentides" valis näituse komisjon (Riigiarhiivi, Riigi Keskarhiivi ja Sõjaarhiivi esindaja) F. Puksoo esitatud nimekirjast välja 7 eksponaati /30, l. 327/.

Oma eriala kirjanduse tutvustamiseks korraldasid ühel või teisel puhul näitusi ka seltsid ja ühingud. Algust tegid sellega arvatavasti arstid. Kui 1921.a. toimus Tartus I Eesti arstide kongress, siis Tartu Eesti Arstide Selts organiseeris 30. nov. - 7. dets. Ülikooli õppehoones Aia t. 46 ulatusliku "arstiteaduslike näituse". Rohkete meditsiiniliste eksponaatide (arstiriistad, mudelid, preparaadid, tabelid, diagrammid, gravüürid, fotod jms.) kõrval oli üks osakond (XI) pühendatud arstiteaduslikule kirjandusele, mida esindasid viimase 20 aasta väitekirjad ülikooli raamatukogust, eestikeelne populaarteaduslik kirjandus ERM-i raamatukogust ja haruldased Baltimail ilmunud teosed ÕES-i kogust /45, lk. 45/. Näituse kohta ilmus rohke reklaamiga varustatud kataloog /45/.

Ülikooli raamatukogu arhiivifondis on säilinud nimestik "Raamatud, mis Ülikooli raamatukogust Arstiteaduse näitusel ülesseatud olid 1922.a. mais" /39, l. 1-2/. Loendatud on 116 nimetust, peamiselt Tartus kaitstud meditsiinidissertatsioonid.

[≠] X üldlaulupidu toimus Tallinnas 23.-25. juunini 1933.a.

ne aastatest 1806-1913, lisaks anatoomiaatlasi jm. Võiks arvata, et seegi näitus korraldati arstide kongressi puhul.

Farmaatsiaalaseid väitekirju, täpsemalt 129 Dragendorffi-aegset, 7 iseseisvusaegset doktoriväitekirja ja 67 magistritööd saatis ÜR 1936. a. Tallinna Eesti Apteekrite Seltsile, kes juunikuus soome-ugri kongressi ajal korraldas farmaatsiaalase näituse Tallinna Linna I Tütarlaste Gümnaasiumi saalis /27, l. 311-318/.

Kunstiühing "Pallas" oli 1922. a. kevadel otsustanud tutvustada raamatu arengut. Mii eksponeeriti tema ruumes 12.-26. märtsini näitus, mis oli pühendatud raamatu ajaloole keskaja manuskriptidest kaaseja väljaanneteni. Välja pandi ka raamatuköiteid, köitepaberi proove, graafikat ja eksliibriseid (U. Ivaski kogust). Näitus koostati Arhiivraamatukogu, Õpetatud Eesti Seltsi, "Pallase" raamatukogu ja mitme erakogu põhjal /42/. Tartu ülikooli raamatukogu aga jäi sellest üritusest kõrvale, kuigi F. Puksoo juba 11. veebruaril küsis ülikooli valitsuselt luba käsikirjade ja haruldaste raamatute väljaviimiseks raamatukogu ruumidest /5, l. 53/, kuid seda ei antud. Näitusest ilmus kirjanik A. Allelt ülevaade ajakirjas "Aeg" /42/.

"Pallase" ruumides eksponeeriti ÜR-i materjale esmakordselt 1924.a., mil Tartu ülikooli juures ellukutsutud Akadeemiline Kirjandusühing korraldas 29. nov. - 7. det. 1924.a. Fr. R. Kreutzwaldi, L. Koidula ja J.V. Jannseni mälestusnäituse. Vastava toimkonna eestvedajaks oli üliõpilane S. Holberg² /54, lk. 146/. Raamatud võttis ÜR-ilt vastu A. Annist (tookord Anni). Ülikooli raamatukogult laenati kirjanike teoseid ning nende toimetatud ajakirju ja ajalehti, kokku vähemalt 49 nimetust /4, l. 170/. Materjale hangiti nii Tartust kui ka mujalt. Näitusel võis vaadata ka Kreutzwaldi, Koidula ja Jannseni kirju, dokumente, fotosid ja mälestus-esemeid /54, lk. 146/.

Loomulikult esines ka üksikute teoste laenutamisi näitustele. Mii näiteks saatis ülikooli raamatukogu Eestimaa Kirjanduse Ühingu poolt 1933. a. sügisel Tallinnas korraldatud genealoogianäitusele käsikirja "Die adeligen Geschlechtsbücher der Revalschen Statthalterschaft von der im Jahre 1786 verordneten Commission abgefaßt..." /21, l. 228/. Tartus korraldas kirjastus "Akadeemiline Kooperatiiv" veebruaris 1939 väljapaneku "Inglise tänapäeva raamat", millele kaalu² Pärastine tuntud tõlkija.

lisasid ÜR-ist toodud "The Encyclopaedia Britannica" 14. trüki kõik 24 köidet /19, l. 334-335/.

Raamatunäitused üleriigiliste vaimse kultuuri nädalate ja päevade puhul moodustavad käsitletava perioodi arvukaima grupi. Saanud alguse Tartu kirjandusnädalatest, organiseeriti Eestis 1930-ndatel aastatel üleriigiliste kultuuriüritustena vaimse kultuuri päevi, kultuuri-, raamatu- ja omakultuuri (s.o. rahvuskultuuri) nädalaid, mille eesmärgiks oli rahvuskultuuri saavutuste mitmekülgne tutvustamine. Kultuurinädalate ja -päevade raames toimus hulgaliselt mitmesuguseid üritusi: raamatunäitusi, aktusi, kirjandusõhtuid, kõne- ja ettekandekoosolekuid, kontserte, kirjanduslikke kohtuid jm. Need kogu elanikkonnale mõeldud üritused võimaldasid kultuuriloomingut rahvale lähemale tuua, arendada rahva kultuuriteadvust ja virgutada vaimset tegevust.

1927.a. Tartu kirjandusnädala ajal, 27. märtsist - 1. aprillini pani Akadeemiline Kirjandusühing teatris "Vanemuine" välja eesti raamatu ajaloo näituse ja avaldas ka kataloogi /41/. Näitus oli koostatud peamiselt ÜR-is ja ERM-i Arhiivraamatukogus, aga ka erakogudes leiduvatest teostest ning andis 8 vitriinis pildi eesti ilukirjanduse arengust, kaasa arvatud rahvaluule, kirjanduslugu ja bibliograafia, alates 17. saj. kuni 1920. a-ni. ÜR-ile kuulus väljapanekus 141 nim. raamatuid ja 12 litot /39, l. 3-8/. F. Puksoo palve peale lubas ülikooli valitsus seal välja panna isegi kaks käsikirja ja ühe inkunaabli, kui Puksoo nende eest isiklikult vastutab /7, l. 356, 358/.

1930. a. 1.-8. märtsini toimunud Tartu teise kirjandusnädala arvukate ürituste kõrval oli suuremaks ja tähtsamaks taas Akadeemilise Kirjandusühingu initsiatiivil organiseeritud eesti raamatu näitus "Vanemuises". Seekord tutvustati ülikooli raamatukogu varasid. Välja oli pandud 338 köidet eesti raamatu ajaloo, kirjandus- ja keeleteaduse, rahvaluule ning vanema eesti ilukirjanduse alalt. Bibliograafiaid oli näitusel 26, trükikodade ajalugu käsitlevaid teoseid 25 ja raamatuillustratsioonide näiteid 33 /11, l. 546/. Näitusega oli võimalik tutvuda teatri väikeses saalis 5.-10. märtsini. Avapäeval esines F. Puksoo.

1934.a. poliitiliste pingete õhkkonnas alustati üleriigilist laiaulatuslikku kultuuripropagandat eesti kultuuripäevade näol. Tartu ülikoolis korraldati sel puhul kolm suure-

mat raamatunäitust: raamatukoguhoones, Üliõpilasmajas ja Eesti Keele Arhiivis. Toomel pandi 23.-26. veebruarini välja Eestis ilmunud kirjandus vanimatest väljaannetest kaasajani kõigilt teaduse ja praktilise elu aladelt /48/. Näitus seati üles lugemissaali, mis selleks ajaks lugejale suletati /24, l. 73/. Eksponaatide arv kujunes õige suureks - välja oli pandud 1027 raamatut, neist saalis laudadel 608, rõdul 393, vitriinis 26 /39, l. 56-58/. Oli koostatud ka mitmesuguseid diagramme. P. Puksoo haiguse tõttu avas näituse tema asetäitja E. Vigel. Väljapanekute juures pidasid vaivet raamatukogutöötajad ja üliõpilased /23, l. 35/.

Üliõpilasmajas Akadeemilise Kirjandusühingu eestvõttel 23.-25. veebruarini teoks saanud kirjandusnäitus pakkus valimiku erinevate kirjandusvoolude parematest teostest. ÜR-ist võttis näitusele 177 raamatut L. Tohver[☞] /39, l. 51-57/. Näitusel oli hulgaliselt käsikirju, ka haruldasi venestekoguduse omi, fotosid ja raamatuid, mis tutvustasid eestikeelset ilukirjandust 16. saj. (fotokoopiad Wanradtkoelli katekismuse fragmentidest) 1934. aastani. Üks väike tuba oli täielikult pühendatud hiljuti lahkunud E. Vilde loomingule. Näituse avas prof. G. Suits /48/. Näitusematerjalide õnnestunud valiku ja paigutamise pärast pidas L. Tohver seda parimaks tol ajal korraldatud näituseks /54, lk. 147/.

24.-28. veebruarini toimus Eesti Keele Arhiivi korraldusel kolmas eesti keele ajaloole pühendatud näitus ülikooli ja Emakeele Seltsi raamatukogus ning mitmes erakogus leiduvatest materjalidest. Huvilistel oli võimalik vaadata Fr.R. Faehlmanni, K.A. Hermann, M. Veske ja F.J. Wiedemanni manuskripte, prof. A. Saareste "Eesti keele atlase" käsikirja ning üliõpilaste auhinna- ja seminaritöid. Eksponaatide arv ulatus umb. 300-ni /48/.

Vaimse kultuuri päevadel 1934. a. palus Viljandi komitee ülikooli rektoraadilt näitusele "Tartu Ülikooli Toimetusi".

Saanud loa, saatis ÜR 61 köidet "Toimetusi" (A-seeriast numbrid 1-25, B-seeriast 1-30 ja C-seeriast 1-10, 14-15) kastiga Viljandisse /23, l. 53, 54/.

Järgmistel aastatel olid Eesti kultuuriasutused tihedalt seotud raamatuaasta üritustega. 1937. a. kulus kokkuvõtete tegemisele ja mõningasele hoovõtmisele uute kultuuri- ja

[☞] Hilisem kirjandusloolane L. Raud.

raamatunädalate läbiviimiseks, tuginedes raamatuaasta kogemustele.

Algust nendega tegi Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus, kes 1938. a. jaanuari lõpul organiseeris omakultuuri nädala eesmärgiga äratada ja õhutada rahva iseteadvust rahvusliku omapära ning kultuurisaavutuste esiletõstmise teel /49, lk. 169/. Kuigi Tartu ülikooli ringkonnades parajasti pühitseti Õpetatud Eesti Seltsi 100. aastapäeva, pidas ülikooli raamatukogu vajalikuks sellel omakultuuri nädalal korraldada näituse, kuhu oli välja pandud haruldasemaid käsikirju, inkunableid ja vanemaid eestikeelseid trükiseid /34, l. 335/.

Sama aasta detsembris korraldatud raamatunädala näitusele "Vanemuisesse" saatis ÜR 15 haruldast teost, nende hulgas üks araabia- ja kaks ladinakeelset käsikirja. ÜR-ilt tellisid oma näitusele raamatuid Abja /33, l. 502/ ja Kambja raamatunädala komiteed. Kambjasse saadeti 18 vanemat eestikeelset teost /35, l. 256/.

1939.a. raamatunädala näitusele "Vanemuise" teatris andis ülikooli raamatukogu 20 teost. H. Treffneri gümnaasiumile laenutas ÜR selleks puhuks 10 haruldast eestikeelset raamatut 17. ja 18. sajandist ("Wastne Testament" 1686; Stahli "Hand- und Hauszbuch... II" 1637; piibli vanemad trükid)/35, l. 132, 296/.

Raamatuaasta näitused asetuvad teiste seas omaette tänu oma arvukusele, geograafilisele ulatusele kui ka asutustevahelistele tihedamatele seostele.

1929. aastal, enne seda kui Eestis asuti vanimaks eestikeelseks raamatuks peetud Stahli "Hand- und Hauszbuch...I" (1632) 300. juubeli ettevalmistamisele, avastati Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogus katkendid alamsaksa- ja eestikeelsest trükisest. Lähemal uurimisel selgus, et tegemist oli 1535. aastal Wittenbergis H. Luffti juures trükitud kakskeelse katekismuse lehtedega. Tallinna kirikuõpetaja S. Wanradti saksakeelse katekismuse oli eesti keelde tõlkinud Tallinna Pühavaimu kiriku õpetaja J. Koell. Leid andis aluse 1935. aastal eesti raamatu 400. juubeli pühitsemiseks. Raamatuaasta mõte sai alguse Tartust Eesti Kirjanduse Seltsist. 1935. aasta kuulutati raamatuaastaks ja seda tähistati 24. veebruarist 1935 kuni 24. veebruarini 1936 ulatuslike üritustega üle kogu Eesti. Eesmärgiks seati emakeelse raamatu tähtsuse näitamine rahva arengus, huvi äratamine ja süvenda-

mine väärtkirjanduse ning raamatu vastu üldse. Raamatuaasta eesmärke aitasid mitmesuguste ürituste seas täita ka raamatunäitused, mida korraldasid linna- ja raavalitsused, raamatukogud, seltsimajad, koolid jne. Arvukad näitused tõid ühtlasi kohustusi ka ülikooli raamatukogule, sest näituste organiseerijad palusid harilikult ÜR-ilt vanemat eestikeelset kirjandust. Nende soovidele vastu tulles koostas raamatukogu 100-200 nim. sisaldavaid raamatukomplekte /28, l. 586/. Valga linna koolivalitsusele läkitati septembris 1935 sada 17.-19. saj. raamatut; hilisemaid soovitati võtta kohalikust raamatukogust /26, l. 6/. Tõrva linnavalitsus omakorda palus (25. IX 1935) lubada oma näitusel kasutada Valgas eksponeeritud kogu /26, l. 16/. Valgast tagastatud komplekt saadeti Tõrvasse /26, l. 18, 21/.

Raamatuaasta Pärnu toimkond palus ÜR-ilt näitusele Pärnu ja Pärnumaa kultuurieluga seotud isikute teoseid ja käsikirju /25, l. 266/. Pärnusse saadeti 10. okt. 1935 kokku 53 nimetust ÜR-i ja ERM-i Arhiivraamatukogu raamatuid, sealhulgas ka pilte, millest 5 kuulusid Edith Rosenthalile[☞] ja Koidula tütrele. Saadeti toimetati kohale raudteel kindlustatuna 500 kr. eest /26, l. 2-3/.

Petserimaalt Meremäe RA komitee küsis (3. XI 1935) raamatuid oma nimestiku järgi /26, l. 42/. Rõpina RA komitee palus raamatuid ja kutsus F. Puksoo esinema 8. dets. 1935 /26, l. 43, 47/. Viljandi linnavalitsus palus (6. II 1936) raamatuid oma nimekirja alusel; autoga saadeti 3 kasti /26, l. 58, 60/. Raamatukomplekt saadeti veel Narva linnavalitsusele /26, l. 26, 32/. "Hiiu Teataja" toimetaja A. Krahe küsis (24. X 1935) Puksoolt laenuks diapositiive raamatu ajalooost oma ettekande illustreerimiseks /26, l. 37/.

Eesti saatkonna kaudu lähetati Riiga 100 raamatut Riia Eesti RA peakomitee poolt 13.-20. oktoobrini 1935.a. korraldatavale näitusele /26, l. 23; 28, l. 586/.

Pealinnas korraldas raamatuaasta esindusnäituse Tallinna Ajaloo Selts. Näituse toimkonda kuulusid Tallinna Linnaarhiivi juhataja P. Johansen (esimees), Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu juhataja H. Weiss ning linna arhivaarid (R. Kenkmaa, L. Andresson, A. Margus). Eksponaate näitusele andsid ERM-i Arhiivraamatukogu, Tartu ülikooli raamatukogu, Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu, Tallinna Keskraamatukogu, Tallinna Ajaloo Selts, Tallinna Linnaarhiiv, Tallin-

[☞] L. Koidula õe minia, ÜR-i ametnik.

na Eesti Kirjastus-Ühisuse raamatukauplus, kirjastus "Rahva-
ülikooli" raamatukauplus, kirjastus "Loodus" ja mitu era-
isikut (M. Aitsam, R. Kenkmaa, A. Sibul jt.). Näitus jagunes
kolme põhiossa: 1) Eesti raamat 1535-1935, 2) Tallinna güm-
naasiumi trükised 1635-1802, 3) raamatu üldine areng 1445-
1650. Kokku loendab trükitud kataloog 535 eksponaati /46/.
ÜR-ile kuulus väljapanekust küllalt kaalukas osa - 200 nime-
tust, peamiselt vanemaid, 19. saj. ilmunud eestikeelseid
trükiseid /28, l. 586/.

Kõige sisukama ja põhjalikumalt läbi töötatud näituse
eesti raamatu ajaloost koostas aga ERM-i Arhiivraamatukogu
juhataja R. Antik Tartus. See oli Arhiivraamatukogu ruumes
avatud 29. sept. - 13. okt. 1935 ja andis eesti raamatu
arengust ülevaate sejandite läbilõikes. Näituse 790 eksponaa-
ti kuulus enamikus Arhiivraamatukogule, aga osa oli laenatud
ÜR-ist, Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogust, Riigi
Keskrahviivist ja Tartu Tütarlaste Gümnaasiumi direktorilt
bibliofiil J. Roosilt /43, lk. 6, 8/. Omaette osa näitusest
moodustas "Eesti trükisena ja tsensuur", mille oli kokku
seadnud kirjandusloolane M. Lepik Akadeemilise Kirjandus-
ühingu poolt RA Tartu komiteele tehtud ettepaneku põhjal.
Siin oli välja pandud tsenseeritud raamatuid, käsikirju ja
dokumente ning kirjandust tsensuuri kohta, kokku 43 nime-
tust, mis pärinesid Riigi Keskrahviivist, ÜR-ist, Õpetatud
Eesti Seltsist, ERM-i Arhiivraamatukogust ja Tartu Linna
Keskraamatukogust /43, lk. 112-116/. Näituse kohta ilmus
trükkikataloog, mis sisaldab ühtlasi ülevaate eesti raamatu
arengust ja Arhiivraamatukogust /43, lk. 11-27/.

Raamatuaasta erinäitusena eksponeerisid Eesti Naisliit ja
Akadeemiline Naiste Ühing 1935. a. 14.-21. detsembrini Tal-
linna Kunstihoones näituse "Raamat ja naine". Eestvedajaks
oli H. Mugasto-Johani. ÜR-ist laenati näitusele naisdoktori-
te dissertatsioonid /39, l. 58/. Materjale saatsid Tartust
peale ÜR-i veel Arhiivraamatukogu, Eesti Kultuurilooline Ar-
hiiv, Eesti Rahvaluule Arhiiv ja kirjastused "Loodus",
"Noor-Eesti", Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus ja Eesti
Kirjastuse Kooperatiiv. 1936. a. 23. veebruarist kuni 1. märtsi-
sini oli sama näitus, küll pisut muudetuna ja täiendatuna,
vaadata ka Tartus "Pallase" ruumes /50, lk. 3/. ÜR eksponee-
ris seal 121 nimetust eestlannade kirjutatud doktori-, ma-
gistri- ja diplomitöid /39, l. 59-62/.[✠]

[✠] H. Mugasto koostatud illustreeritud kataloog ei loetle
näituse eksponaate, vaid tutvustab kirjanduses ja teaduses
välja paistnud eesti naisi.

Võimalust mõõda tutvustati ÜR-i varasid ka välismaa näitustel, harilikult lõunanaabrite juures. Analoogiliselt Eesti kultuuri- ja raamatunädalatele toimusid vastavad suurüritused ka Lätis. 1931. a. 22. veebruarist kuni 1. märtsini korraldati Riias Läti raamatunädala raames ulatuslik näitus. F. Puksoo kirjast Läti Riigiraamatukogu direktorile (10. II 1931) selgub, et Lätist oli pöördutud Puksoo kui Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu esimehe poole ettepanekuga näitusest osa võtta. Puksoo vastab: "Meie ühing võtab heameelega osa raamatunäitusest Riias 22. II - 1. III" /15, l. 63/. Kogu organiseerimistöö võttis Puksoo enda peale. Ta muretses Eesti suurematelt kirjastustelt - "EKS", "Noor-Eesti", "Loodus" - nende viimaste aastate parimad väljaanded /15, l. 57-62/. Valiku tegemisel oli abiks M. Pukits. Ülikooli Raamatukogust saatis ta Riiga 25 erialast raamatut /13, l. 504/. O. Stude ekspeditsiooni- ja transpordikontori kaudu saadeti 70 nimeüst. Postikulud tasus ülikooli raamatukogu. F. Puksood näituse korraldamisel osutatud abi eest tänades kirjutab Läti raamatunädala Riia komitee: "Eesti raamatud jätsid raamatunäitusel väga meeldiva mulje ja andsid sellega oma osa kultuurisidemetekujundamisele Läti ja Eesti vahel" /15, l. 192/.

1932. a. oktoobris Riias J.W. v. Goethe loomingule pühendatud näitusele viidi ÜR-ist üheks nädalaks ülikooli valituse loal F. G. Kūgelgeni maalitud Goethe portree /22, l. 154/.

1937. a. augustis Riias toimunud Balti riikide ajaloolaste konverentsi puhul korraldatud näitusele saatis ülikooli raamatukogu Eesti saatkonna kaudu 9 Baltimaade ajaloo kaarti. Kaarte laenati sel puhul ka Keskarhiivist /30, l. 233, 235/.

Leedu pealinnas Kaunases tähistati 1937. a. aprillis 125 aasta möödumist Napoleon I läbimarssimisest Leedumaalt. Ajaloolise sündmuse mälestuseks korraldatud näitusele laenati Tartu ÜR-ist Leedu Rahvusliku Vaimse Koostöö Komisjoni vahendusel kolm Napoleon I autograafi ja väejuhi raamatukokku kuulunud Plutarchose teos /32, l. 19/.

Lõpuks ka mõni sõna teostamata jäänud kavatsustest. Ajakiri "Raamatukogu" (1935, nr. 1/2) teatab kroonika rubriigis pealkirja all "Raamatuaasta suurnäitused", et ÜR korraldab näituse "Reformatsiooniaegne raamat". Välja kavatsetakse panna esimese eestikeelse raamatu trükkija H. Luffti juures

Wittenbergis trükitud teoseid ja ka teiste trükikalite omi samast ajastust /53, lk. 54/. Jaanuaris 1936 pöördus F. Puksoo Läti Riigiraamatukogu ja Riia Linnaraamatukogu poole palvega laenata ÜR-ile ~~Baltica~~ Baltica't reformatsioonija raamatunäitusele 22.-24. veebruarini /27, l. 26, 29/. 19. veebruaril aga teatab ta, et on sunnitud "meist sõltumatuil põhjusel reformatsioonija trükiste näituse määramata aja peale edasi lükkama" /27, l. 48, 49/.

Eesti Evangeelse Luteriusu Konsistoorium kavatses 1939.a. juunis korraldada "uuelaadse üritusena" kirikunäituse Tallinna Kunstihoones. Selle sisuks pidi olema: 1) piibel, lauluraamat ja J. Punscheli koraaliraamat, 2) "lääbilõige tänapäeva Eesti Evangeeliumi Luteriusu kirikust". Kirjanduse saamiseks ÜR-ist oli läbirääkimisi Puksooga /35, l. 297/. Ilmselt kavatses konsistoorium raamatunäitusega tähistada eestikeelse piibli ilmumise 200. aastapäeva. Puuduvad aga andmed näituse toimumise kohta.

Juba 1937. a. alustati ettevalmistusi 1940. a. pühitsetavaks trükikunsti 500 a. juubeliks. Ajendiks sai Mainzis asuva Gutenbergi Muuseumi vastav üleskutse. Ülikoolis moodustati juubelikomisjon koosseisus F. Puksoo (kokkukutsuja), prof. J. Sarv ja A. Oras. Komisjon esitas 15. mail 1937 ülikooli valitsusele oma kava, mis nägi ette rea muude ürituste kõrval ka raamatu arengut kajastava näituse "eksemplaride alusel, mis leiduvad Bestis, peamiselt ülikooli raamatukogus" /31, l. 432, 433/. Kui kaugele ettevalmistusega jõuti, pole teada. Igatahes 1940. aasta oma poliitilise situatsiooni poolest polnud enam soodus aeg taolise suurürituse korraldamiseks.

Ajavahemikus 1921-1939 oli ÜR-i raamatunäituste temaatika valdavalt humanitaarse kallakuga. Rõhuv enamik väljapanekutest kuulub eesti kultuuri valdkonda, kuid tähistati ka maailmakirjanduse klassikute mälestuspäevi (Dante, Goethe, Puškin, Tšehhov). Näitusi korraldati ajaloosündmuste (400 a. reformatsioonist Bestis) ja mitmete asutuste suurjuubelite puhul (Tartu ülikool ja Tallinna gümnaasium - 300, Õpetatud Eesti Selts - 100), aga ka Eesti ajaloo, eesti raamatu arengu ja ülikooli teadustöö tutvustamiseks. Üleriigilised vaimse kultuuri päevad ja nädalad, eriti aga raamatuaasta, intensiivistasid ja mitmekesistasid näituste korraldamist 1930. aastatel. Asutuste ja organisatsioonide vahel kujunes

tihe kontakt. ÜR-i varad jõudsid raamatunäituse komplektide-na kaugematessegi Eestimaa nurkadesse, nagu näiteks Meremäele Petserimaal. Algusest peale oli ÜR-il hea koostöö Tartus Riigi Keskarhiiviga, aga ka ERM-i Arhiivraamatukoguga ja ÕES-iga, Tallinnas Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguga. ÜR saatis näitusele rariteete, vanemat eestikeelset kirjandust, käsikirju ja dissertatsioone. Kõige enam laekus soove raamatuastal. Oma näitustele laenas ÜR teistelt asutustelt arhiividokumente ja käsikirju ning Estiga't, kõige arvukamalt ülikooli juubelinäitusele 1932.a.

Näituste maht oli küllaltki erinev, ulatudes mõnekümnest kšitist 1027 eksponaadini. Paljude väljapanekute puhul pole eksponaatide arv teada. Väljapanekud olid avatud üldiselt lühikest aega, harilikult kolm päeva, harvemini 1-2 nädalat. Näituse kestus sõltus enamasti ruumidest, õigemini näituseruumide puudumisest. Tartus said ainult Riigi Keskarhiiv ja ERM-i Arhiivraamatukogu oma ruumes näitusi korraldada uuri-jaid oluliselt hširimata. Teadaolevalt pandi ÜR-is kolm näitust välja lugemissaalis, mis selleks puhuks lugejaile suleti. Tartus eksponeeriti näitusi sagedamini "Pallases" ja "Vanemuises", Tallinnas - Kunstihoones.

Agaramad näituste organiseerijad olid ÜR-i kõrval Akadeemiline Kirjandusühing ja Eesti Riigi Keskarhiiv. Isikutest, kes ÜR-is näituste ettevalmistamise või materjalide valimisega seotud olid, vilksatas arhiividokumentides F. Puksoo kõrval O. Freymuthi ja E. Vigeli nimi. Nimestiku koostaja käekirja järgi võib neile lisada L.Metslang-Lau ja M. Libliku.

Üldiselt väärib rõhutamist, et eesti kultuurilugu ja rahvuskirjandust tutvustavate näituste korraldamisega ning samu eesmärke taotlevaile ühisnäitustele materjalide laenutamisega aitas ülikooli raamatukogu oluliselt kaasa rahvuskultuuri arendamisele.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 4, s. 224.
2. EAA, f. 2100, n. 4, s. 232.
3. EAA, f. 2100, n. 4, s. 236.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 9.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 18.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 44.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.

9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 55.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 66.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 67.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 68.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 76.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 77.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 85.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 88.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 89.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 91.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 92.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
24. EAA, f. 2100, n. 9, s. 100.
25. EAA, f. 2100, n. 9, s. 109.
26. EAA, f. 2100, n. 9, s. 114.
27. EAA, f. 2100, n. 9, s. 117.
28. EAA, f. 2100, n. 9, s. 119.
29. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
30. EAA, f. 2100, n. 9, s. 124.
31. EAA, f. 2100, n. 9, s. 125.
32. EAA, f. 2100, n. 9, s. 129.
33. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
34. EAA, f. 2100, n. 9, s. 133.
35. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
36. EAA, f. 2100, n. 9, s. 170.
37. EAA, f. 2100, n. 9, s. 289.
38. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 185.
39. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 188.
40. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 198.
41. Ajalooline eesti raamatunäitus 27. III - 1. IV 1927 Vanemuises. Trt., [1927]. 7 lk.
42. Alle, A. Raamatunäitus // Aeg. 1922. Nr. 4. Lk. 7.
43. Antik, R. Eesti raamatu 400 aastat : ülevaade eesti raamatu arengust ja juubelinäitus Arhiivraamatukogus 29. IX - 13. X 1935. Trt., 1935. 116 lk.
44. A. S. Puskini mälestusnäitus Tartus 14.-17. veebr. 1937. a. Trt., 1937. 15 lk.
45. Eesti arstide kongressi ajal Tartus korraldatava arstiteaduslise näituse nimekiri 30. XI - 1921 - 7. XII. Trt., [1921]. 62 lk.
46. Eesti raamat 1535-1935: Näituse juht. Tln., 1935. 40 lk.
47. Kenkman, R. Märkmeid arhivaalide näituse kohta // Ajalooline Ajakiri. 1929. Nr. 1. Lk. 23-51.
48. Kolme sajandi kultuuritegelaste paraad : Tartus avati kolm kultuuriloolist näitust // Postimees. 1934. 24. veebr., nr. 54. Lk. 3.
49. Mikop, A. Omakultuuri nädala muljed // Eesti Noorus. 1938. Nr. 5. Lk. 169-170.
50. Mugasto, H. Raamat ja naine : Näitus 23. II - 1. III 1936. Trt., 1936. 19 lk.
51. Puksoo, F. Tartu Ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toim. 1968. Vihik 224. Lk. 26-47.
52. Puksov, F. L'exposition jubilaire "L'Université de Tartu 1632-1932" // MDCXXXII-MDMXXXII. Commentarii de illo die festo, quo tria saecula peracta celebrat Universitas litterarum Tartuensis. 1932. /N 2:/ P.13.
53. Reformatsiooniaegne raamat // Raamatukogu. 1935. Nr. 1/2. Lk. 54.
54. Tohver, L. Ülevaade Akadeemilise Kirjandusühingu kümneaastasest tegevusest // Eesti Kirjandus. 1934. Nr. 4. Lk. 145-154.
55. Opetatud Eesti Seltsi juubel 29.-31. jaanuarini 1938 // Opetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1938. Trt., 1940. Lk. 1-99.

Mäituste nimestik

Jrk. nr.	Aeg	Teema	Korraldaja	Koht	Eksponeate UR-ist
1	2	3	4	5	6
1.	14. IX 1921	600 a. Dante Alighieri surmast	ÜR (?)	TÜ aula	u. 20
2.	30. XI - 7. XII 1921	Arstiteaduslik kirjandus	Tartu Eesti Arstide Selts	Aia, 46 TÜ õppehoone	x
3.	12.-26. III 1922	Raamatu ajalugu	"Pallas"	Kunstikool "Pallas"	x
4.	V 1922	Arstiteaduslik kirjandus	Tartu Eesti Arstide Selts (?)	TÜ õppehoone Aia 46 (?)	116
5.	VI 1924	400 a. reformatsiooni teostumisest Eestis	ÜR	TÜ peahoone	x
6.	29. XI - 7. XII 1924	Fr. R. Kreutzwaldi, L. Koi-dula ja J. V. Jannseni loo-ming	AKÜ	Kunstikool "Pallas"	49
7.	XI 1926	50 a. K. E. v. Baeri surmast	ÜR	ÜR	x
8.	27. III - 1. IV 1927	Eesti raamat (Tartu kir-jandusmädale puhul)	AKÜ	"Vanemuine"	153
9.	29. V - 5. VII 1928	Arhivealide mäitus	ERKA	ERKA	30
10.	5.-6. X 1929	25 a. A. P. Tšehhovi sur-mast	Vene Üliõpilaste Selts	Vene Üliõpilaste Seltsi maja	41

x - andmed puuduvad

1	2	3	4	5	6
11.	1.-5. III 1930	Besti raamat (Tartu teise kirjandusnädala puhul)	AKÜ	"Vanemuine"	338
12.	2.-30. VI 1930	Talurahva olukord Vene aja algusest kuni raharendini 19. saj.	ERKA	ERKA	x
13.	22.II-1.III 1931	Läti raamatunädal	Läti raamatunädala Riia komitee	Riia	25
14.	5.-7. VI 1931	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasiumi 300. aastapäev	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasiumi viilist-laskogu	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasium	36
15.	19.IV 1932	100 a. J.W.v. Goethe surmast	ÜR	TÜ aula	x
16.	1.-3. VII 1932	Tartu ülikool 1632-1932	ÜR	ÜR	x
17.	X 1932	100 a. J.W.v. Goethe surmast	x	Riia	x
18.	25.V-11.VI 1933	Besti rahvuslik ärkamis-aeg	ERKA	ERKA	x
19.	20.-27.VI 1933	Besti rahvuslik ärkamis-aeg	ERKA	Tallinn	x
20.	sügis 1933	Genealoogia	EKÜ	Tallinn	1
21.	XI 1933	1400 a. "Corpus Juris Civilis" koostamisest	ÜR	TÜ aula	x
22.	23.-26.II 1934	Bestis ilmunud teaduslik ja populaarteaduslik kirjandus (vaimse kultuuri päevade puhul)	ÜR	ÜR	1027

1	2	3	4	5	6
23.	23.-25. II 1934	Esti ilukirjandus ja kirjanduslugu (vaimse kultuuri päevade puhul)	AKÜ	Üliõpilasmaja	177
24.	24.-28. II 1934	Esti keel	Esti Keele Arhiiv	Esti Keele Arhiiv	u.300
25.	II 1934	Esti vaimne kultuur	Vaimse kultuuri päevade Viljandi komitee	Viljandi	61
26.	4.-13. IX 1935	Esti raamat 1535-1935	Tallinna Ajaloo Selts	Tallinna Kunstihoone	200
27.	29. IX-13. X 1935	Esti raamat 1535-1935	ERM-i AR	ERM-i AR	x
28.	IX 1935	Esti raamat	Valga linna koolivalitsus	Valga	100
29.	X 1935	Esti raamat	Tõrva linnavalitsus	Tõrva	100
30.	X 1935	Pärnu ja Pärnumaa kultuuririelu	RA Pärnu toimkond	Pärnu	53
31.	27. X-4. XI 1935	Esti raamat	RA Narva komitee	Narva Peetri Muuseum	(koos AR-iga) u.100
32.	13.-20. X 1935	Esti raamatu juubel	Riia Eesti RA peakomitee	Riia	100
33.	XI 1935	Esti raamat	RA Meremäe komitee	Meremäe	x
34.	14.-21. XII 1935	Raamat ja näine	Esti Naisteühing, Akadeemiline Naiste Ühing	Tallinna Kunstihoone	x
35.	XII 1935	Esti raamat	RA Rāpina komitee	Rāpina	x

1	2	3	4	5	6
36.	II 1936	Esti reemat (?)	Viljandi linna- valitsus	Viljandi	3 kaasti
37.	23.II-1.III 1936	Reamat ja naine	Esti Naistliit, Akadeemiline Naiste Ühing	Kunstikool "Pallas"	121
38.	VI 1936	Esti farmaatsiakirjan- dus	Esti Apteekrite Seits	Tallinna I Tütarlaste Gümnaasium	200
39.	14.-18. II 1937	100 a. A. S. Puškini surmast	AKÜ	Kunstikool "Pallas"	16
40.	IV 1937	Esti iseseisvuse seavutused	ERKA	ERKA	x
41.	IV 1937	125 a. Napoleon I läbi- marssimisest	x	Kaunas	4
42.	VIII 1937	Balti riikide ajaloo- laste konverents	ÜR	Riia	12
43.	sügis 1937	Esti iseseisvuse sünd	ERKA, Riigiarhiiv, Sojearhiiv	Tallinna Kunstihoone	7
44.	26.-29. I 1938	Omakultuuri nädal	ÜR	ÜR	x
45.	29.-31. I 1938	Õpetatud Eesti Seits - 100	ÕES	Kunstikool "Pallas"	29
46.	5.-12. XII 1938	Raamatunädal	x	"Vanemuine"	15
47.	6.-14. XII 1938	Raamatunädal	Kambja raamatu- nädala komitee	Kambja	18
48.	XII 1938	Raamatunädal	Abja raamatunäda- la komitee	Abja	x

1	2	3	4	5	6
49.	II 1939	Inglise tšnapkõeva raamat	Kirjastus "Akadeemiline Kooperatiiv"	x	24
50.	25. XI 1939	Raamatunõdel	H. Treffneri Gümnaasium	H. Treffneri Gümnaasium	10
51.	XI-XII 1939	Raamatunõdel	x	"Vanemuine"	20

BOOK DISPLAYS OF TARTU UNIVERSITY LIBRARY TREASURES

Merje Mets and Kaja Noodla

Summary

Several cultural institutions and societies organized book displays in Estonia during the given period. It was often done as joint work since the materials were obtained from different sources to assure the completeness of the exposition. TUL had the richest stocks in Estonia and lent literature for exhibitions in Tartu, Tallinn, smaller towns, countryside as well as outside Estonia (Riga, Kaunas).

The library did not have suitable rooms for regular exhibitions, save a small display of rarities in the study of the library director and some cases in the catalogue hall.

In 1921-1939 51 exhibitions were organized displaying the treasures of TUL. The number of exhibits varied from 20 to 1,027. One display usually lasted for three days, sometimes a week or a fortnight. In the library building there were only three bigger exhibitions: 50 years from the death of K.E.v.Baer, Tartu University 1632-1932 and the one dedicated to the week of national culture in 1938. Reading rooms were then closed to the readers.

In the themes of the exhibitions prevailed subjects concerning the humanities. The majority of displays were on Estonian culture, but the memorial days of world literature classics were also celebrated (Dante, Goethe, Puschkin, Chekhov). Exhibitions marked important historical dates (400 years of Reformation in Estonia) as well as jubilees of several institutions (Tartu University 300, Estonian Learned Society 100, Tallinn High School 300). Displays acquainted visitors with the history of Estonian books and scientific developments in Tartu University.

On the all-Estonian days of intellectual culture and especially in the Book Year of 1935 the treasures of TUL reached the farthest places of Estonia as sets of travelling exhibitions.

TUL had good ties of co-operation with the Central State Archives, Archival Library of the Estonian National Museum and the Estonian Learned Society in Tartu as well as the library of the Society of Estonian Literature in Tallinn. TUL sent rarities, Estonian literature of earlier periods, MSS. and theses to be displayed elsewhere and borrowed archival documents and MSS. for exhibitions on its own premises.

ВЫСТАВКИ ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ УНИВЕРСИТЕТА

Мерье Метс и Кая Ноодла
Резюме

В рассматриваемый период в Эстонии книжные выставки устраивали многие учреждения и общества. Часто это делалось совместно, так как в интересах полноты экспозиции материалы получали из разных учреждений. Самая богатая в отношении литературы Библиотека Тартуского университета была основным местом, откуда заимствовали литературу для выставок как в Тарту, Таллинн, в более малые города и деревни, так и за пределы Эстонской Республики (Рига, Каунас).

В библиотеке не было подходящих помещений для регулярных экспозиций, исключая небольшую постоянную выставку раритетов в кабинете заведующего библиотекой и нескольких витрин в помещении каталогов.

В 1921-1939 гг. было организовано 51 выставка, на которых экспонировалось достояние библиотеки университета. Объем выставок был различен: от нескольких десятков томов до 1027 экспонатов. Количество экспонатов многих выставок осталось неизвестным. Выставки были открыты недолго: обычно три дня, реже одну-две недели. Известно, что в помещении библиотеки было открыто лишь три выставки ("50 лет со дня смерти К. Бэра", "Тартуский университет 1632-1932" и в 1938 г. - по случаю недели отечественной культуры), при этом читальные залы были закрыты для читателей.

Тематика книжных выставок была преимущественно гуманитарного направления. Подавляющее число экспонатов относилось к области эстонской культуры, однако отмечали и годовщины классиков мировой литературы (Данте, Гете, Пушкина, Чехова). Организовывали выставки, приуроченные к историческим событиям ("400 лет реформации в Эстонии") и юбилеям многих учреждений и организаций ("Тартуский университет - 300", "Таллиннская гимназия - 300", "Ученому эстонскому обществу-100"), а также для знакомства с историей эстонской книги или с научной работой в университете.

В общегосударственные дни и недели духовной культуры, в особенности в год книги (1935), экспонаты университетской библиотеки в виде комплектов передвижных выставок достигали самых отдаленных уголков Эстонии.

С самого начала в библиотеке университета велась плодотворная совместная работа с Центральным государственным архивом, архивной библиотекой Эстонского национального музея и Ученым эстонским обществом в Тарту, а также с библиотекой Общества эстонской литературы в Таллине. Университетская библиотека посылала на выставки раритетов старую эстоноязычную литературу, рукописи и диссертации, для своих выставок заимствовала в других учреждениях архивные документы и рукописи.

LÜHENDID

AKÜ	Akadeemiline Kirjandusühing
AR	Arhiivraamatukogu
EAA	Eesti Ajalooarhiiv
EBA	Eesti Bibliograafia Asutis
EKLA	Eesti Kultuurilooline Arhiiv
EKS	Eesti Kirjanduse Selts
EKÜ	Eestimaa Kirjanduse Ühing
ERKA	Eesti Riigi Keskarhiiv
ERM	Eesti Rahva Muuseum
ERÜ	Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
"ERÜ"	"Eesti raamatute üldnimestik"
KM	Eesti TA Fr.R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum
KM KO	Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond
RA	raamatuaasta
RR	Riigiraamatukogu
TA	Teaduste Akadeemia
TÜ	Tartu Ülikool
TÜR KHO	Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond
ÕES	Õpetatud Eesti Selts
ÜR	ülikooli raamatukogu

ABBREVIATIONS

c.	century
cc.	centuries
MSS.	manuscript(s)
TUL	Tartu University Library
WW II	World War II

СОКРАЩЕНИЯ

BTU	Библиотека Тартуского университета
ИАЭ	Исторический архив Эстонии
ОРРК	отдел рукописей и редких книг

SISUKORD

SAATEKS	3
PREPATORY NOTE	5
ПРЕДИСЛОВИЕ	7
<u>Heili Kase.</u> EESTIKEELSE KIRJANDUSE JA <u>ESTICA</u> KOMPLEKTEERIMINE	9
<u>Heili Kase.</u> ACQUISITION OF LITERATURE IN ESTONIAN AND <u>ESTICA</u> . Summary	18
Хейли Казе. КОМПЛЕКТОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ НА ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ И <u>ESTICA</u> . Резюме	19
<u>Leida Alver.</u> "TARTU ÜLIKOOLI TOIMETUSTE" VAHETAMINE VÄLISMAA TEADUSASUTUSTEGA	21
<u>Leida Alver.</u> EXCHANGE OF TARTU UNIVERSITY PROCEEDINGS WITH FOREIGN SCIENTIFIC INSTITUTIONS. Summary	36
Лейда Алвер. ОБМЕН "ЕЕСТИ ВАВАРИИГИ ТАРТУ ÜLIKOOLI TOIMETUSED" С ЗАРУБЕЖНЫМИ НАУЧНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ. Резюме	37
<u>Tiiu Sade.</u> DISSERTATSIOONIDE KOMPLEKTEERIMINE	39
<u>Tiiu Sade.</u> ACQUISITION OF THESES. Summary	47
Тийу Саде. КОМПЛЕКТОВАНИЕ ДИССЕРТАЦИЙ. Резюме	48
<u>Siiri Reinola.</u> DUBLETTIDE VAHETAMINE	49
<u>Siiri Reinola.</u> EXCHANGE OF DUPLICATES. Summary	58
Сийри Рейнола. ОБМЕН ДУБЛЕТНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. Резюме	59
<u>Елена Райд.</u> КОМПЛЕКТОВАНИЕ СОВЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	61
<u>Jelena Raid.</u> NÕUKOGUDE KIRJANDUSE KOMPLEKTEERIMINE. Resümee	69
<u>Jelena Raid.</u> ACQUISITION OF SOVIET LITERATURE. Summary	70
<u>Helje Riives.</u> KATALOOGIMINE JA KATALOOGID	72
<u>Helje Riives.</u> CATALOGUES AND CATALOGUING. Summary	87
Хелье Рийвес. КАТАЛОГИЗАЦИЯ И КАТАЛОГИ. Резюме	88
<u>Viive Konsin.</u> LUGEJATEENINDUS	90
<u>Viive Konsin.</u> READER SERVICE. Summary	103
Вийве Консин. ОБСЛУЖИВАНИЕ ЧИТАТЕЛЕЙ. Резюме	104

<u>Kärt Miil.</u> RAAMATUKOGUDEVANELINE LAENUTUS	106
Kärt Miil. INTER-LIBRARY LOAN. Summary	117
Кярт Мийл. МЕЖБИБЛИОТЕЧНЫЙ АБОНЕМЕНТ. Резюме	118
<u>Inta Ööpik.</u> TEATMEBIBLIOGRAAFIATÖÖ	120
Inta Ööpik. BIBLIOGRAPHICAL REFERENCE SERVICE. Summary	128
Инта Ээпик. СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ РАБОТА. Резюме	129
<u>Malle Ermel.</u> "EESTI RAAMATUTE ÜLDNIMESTIKU" 1924-1939 KOOSTAMINE	131
Malle Ermel. COMPILING OF THE GENERAL CATALOGUE OF ESTONIAN BOOKS IN 1924-1939. Summary	144
Малле Эрмель. СОСТАВЛЕНИЕ "ОБЩЕГО УКАЗАТЕЛЯ ЭСТОНСКИХ КНИГ" (1924-1939). Резюме	145
<u>Merje Mets, Kaja Noodla.</u> NÄITUSI ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU VARADEST	147
Merje Mets, Kaja Noodla. BOOK DISPLAYS OF TARTU UNIVER- SITY LIBRARY TREASURES. Summary.....	170
Мерье Метс, Кая Ноодла. ВЫСТАВКИ ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ УНИВЕРСИТЕТА. Резюме	171
LÜHENDID	173
ABBREVIATIONS	173
СОКРАЩЕНИЯ	173

Ученые записки Тартуского университета.
Выпуск 910.
TRUDI BIBLIOTEKI VIII.
БИБЛИОТЕКА ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 1918-1940 ГГ.
Труды библиотеки VIII.
Rézümé na raznykh yazykakh.
Тартуский университет.
ЭФ, 202400, г. Тарту, ул. Пликооли, 18.
Vastutavad toimetajad M. Ermel, R. Saukas.
Paljundamisele antud 6.11.1990.
Formaat 60x90/16.
Kirjutuspaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Arvestuspoognaid 10,88. Trükipoognaid 11,0.
Trükiarv 450.
Tell. nr. 741.
Hind rubl. 3.30.
TÜ trükikoda. EV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.